

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Annika de la Motte

Vitnesskydd med betoning på anonymitet

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Professor Gunnar Bergholtz

Ämnesområde: Processrätt

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	2
1 INLEDNING	3
1.1 Allmänt om ämnet	3
1.2 Syfte och upplägg	3
1.3 Avgränsningar och metod	4
1.4 Disposition	4
2 OM VITTNEN	6
2.1 Vittnesplikt	6
2.2 Undantag från vittnesplikten	7
3 VITNESSKYDD I SVERIGE	9
3.1 Hot mot vittnen	9
3.2 Vittnesanonymitet	9
3.2.1 Inledning	9
3.2.2 Anonymitet under förundersökningen?	10
3.2.3 Anonymitet under huvudförhandlingen?	11
3.2.4 Varför inte anonymitet?	11
3.3 Vittneskydd under huvudförhandlingen	12
3.3.1 Utvisning ur rättssalen	12
3.3.2 Telefonförhör	13
3.3.3 Videoförhör	15
3.4 Andra vittneskydd	17
3.4.1 Övergrepp i rättssak	17
3.4.1.1 Allmänt	17
3.4.1.2 Straffskärpning 1982	18
3.4.1.3 Ändring 1993	19
3.4.1.4 Straffskärpning 1997	19
3.4.2 Besöksförbud	20
3.4.2.1 Inledning	20
3.4.2.2 Lag (1988:688) om besöksförbud	21
3.4.2.2.1 Förbudets innebörd m.m.	21
3.4.2.2.2 Förutsättningar för besöksförbud m.m.	22
3.4.2.2.3 Övrigt	23
3.4.3 Folkbokföringsåtgärder	24
3.4.3.1 Inledning	24

3.4.3.2	Spärrmarkering	24
3.4.3.3	Kvarskrivning	26
3.4.3.4	Fingerade personuppgifter (identitetsbyte)	27
3.4.4	Fysiskt skydd	28
3.4.4.1	Allmänt	28
3.4.4.2	Livvaktsskydd	29
3.4.4.3	Vapen och tårgas	29
3.4.4.4	Ökat skalskydd	30
3.4.4.5	Trygghetspaket	30
4	SVENSKA ÖVERVÄGANDEN OM ANONYMA VITTNEN	32
4.1	Inledning	32
4.2	KRIPUT-gruppen	32
4.3	Våldskommissionens slutbetänkande	34
4.4	Justitiekottet	35
4.5	Ds 1993:29	36
4.6	Proposition 1993/94:143	37
4.7	Ds 1995:1	37
4.8	SOU 1998:40	38
5	EUROPAKONVENTIONEN	40
5.1	Inledning	40
5.2	Art. 6 i Europakonventionen	40
5.2.1	Allmänt	40
5.2.2	Rätt att förhöra vittnen	41
5.2.3	Anonyma vittnen	42
5.2.3.1	Inledning	42
5.2.3.2	Fullständigt anonyma vittnen	43
5.2.3.2.1	X mot Belgien	43
5.2.3.2.2	Kurup mot Danmark	44
5.2.3.2.3	Kostovski mot Nederländerna	46
5.2.3.2.4	Windisch mot Österrike	50
5.2.3.2.5	Saïdi mot Frankrike	52
5.2.3.2.6	Doorson mot Nederländerna	54
5.2.3.2.7	Konklusion	58
5.2.3.3	Delvis anonyma vittnen	58
5.2.3.3.1	Lüdi mot Schweiz	58
5.2.3.3.2	Baegen mot Nederländerna	61
5.2.3.3.3	Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna	63
5.2.3.3.4	Konklusion	67
5.2.3.4	Avslutande gemensamma kommentarer	67
6	HOLLANDS INSTÄLLNING TILL ANONYMA VITTNEN	69
6.1	Inledning	69
6.1.1	Holländsk straffprocess	69

6.1.2	Problem med vittnestrakasserier	70
6.2	Utsatta vittnen	71
6.2.1	Vittnens rättigheter och skyldigheter	71
6.2.2	Har utsatta vittnen rätt till skydd?	72
6.3	Lagreglerna	72
6.3.1	Inledning	72
6.3.2	Vitnesskyddslagen i korthet	72
6.3.3	Fullständigt anonyma vittnen	73
6.4	Förfarandet med utsatta vittnen	74
6.4.1	Initiativ till fullständig anonymitet	74
6.4.2	Förundersökningsdomarens beslut att tillåta fullständig anonymitet	74
6.4.3	Överklagande av förundersökningsdomarens beslut	75
6.4.4	Förhör med ett fullständigt anonymt vittne	76
6.5	Vitnesskyddslagens användning	77
6.6	Möjligheten att hemlighålla en meddelares identitet	78
6.7	Åsikterna inom den dömande makten samt doktrinen	78
6.8	Holländsk straffprocess i skenet av Europakonventionen	80
7	EUROPARÅDET	81
8	EU	84
9	AVSLUTANDE KOMMENTARER	86
	BILAGA A	93
	LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING	95
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	98

Sammanfattning

Syftet med arbetet är att belysa och analysera dels några utvalda svenska vittnesskydd, dels skydd i form av anonymitet, det senare ur mer internationell synvinkel då det inte accepteras i Sverige.

Utgångspunkten är att det i Sverige råder vittnesplikt. Med detta menas att var och en som har bevittnat ett brott har en skyldighet att i rättssalen avge vittnesmål. Visserligen kan det göras undantag i vittnesplikten men dessa täcker inte situationer i vilka vittnen trakasseras eller när fara för detta föreligger. Oavsett hot måste man ställa upp och vittna.

För personer i utsatta lägen erbjuder samhället diverse skydd. Dessa är olika beroende på vilken typ av situation som föreligger. I arbetet presenteras skydd som kan aktualiseras under själva rättegången. Den tilltalade eller någon åhörare kan under vittnesmålet visas ut ur rättssalen. Under vissa begränsade möjligheter kan vittnet få lov att avge vittnesmål per telefon. Dessutom finns möjlighet att vittna via videokonferens. Med videokonferens avses att både ljud och bild direktöverförs med hjälp av telekommunikationsteknik. Det straffrättsliga skyddet presenteras också: övergrepp i rättssak liksom möjligheten att ålägga en förföljare besöksförbud. Som vittnesskydd fungerar även olika folkbokföringsåtgärder: spärrmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter. Även fysiskt skydd presenteras: livvaktskydd, vapen och tårgas, ökat skalskydd samt trygghetspaket.

Vittnesskydd diskuteras även inom Europarådet och inom EU.

En stor del av arbetet koncentreras på möjligheten för utsatta vittnen att få vittna anonymt. Detta är ett förfarande som inte tillåts i Sverige. Trots detta har ämnet varit föremål för debatt, såväl lagstiftningsmässigt som i massmedia. Ett land där vittnesanonymitet accepteras är Holland vars förfarande dock har fått ändras en del i takt med Europadomstolens avgöranden på området.

Min egen uppfattning vad gäller anonymitet är att ett sådant förfarande, på ett oacceptabelt sätt, inskränker den tilltalades rättigheter, framförallt de som hänför sig till partsinsyn och kontradiktion. Det finns även andra faktorer som talar mot ett dylikt förfarande. Istället får andra skydd vidtas. De skydd som Sverige har att erbjuda utsatta vittnen räcker dock inte alltid till. I sådana lägen borde kanske vittnesplikten inskränkas. Enskilda människor borde inte ensamma, utan samhällets hjälp, behöva bära dessa problem.

Förkortningar

art.	artikel
BrB	Brottsbalken
dir.	direktiv
Ds	Departementsserie
Europadomstolen	Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakommissionen	Den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FuK	Förundersökningskungörelsen
HD	Högsta domstolen
jfr	jämför
jft	jämfört
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning 1
OJ	Official Journal
p.	punkt
para.	åsyftar styckeindelningen i Europadomstolens domar
pp.	punkterna
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
RPS	Rikspolisstyrelsen
RÅ	Regeringsrättens årsbok
Skr.L.	Sekretesslag (1980:100)
SOU	Statens offentliga utredningar
st.	stycke
SvJT	Svensk Juristtidning
SÄPO	Säkerhetspolisen
TT	Tidningarnas telegrambyrå
UfR	Ugeskrift for Retsvaesen

1 Inledning

1.1 Allmänt om ämnet

Att bevittna ett brott som blir begånget kan ibland få förödande konsekvenser. Något som har blivit allt vanligare på den sista tiden är nämligen att vittnen utsätts för olika slags hot eller trakasserier.¹ Exakt hur många människor som blir utsatta är svårt att uppskatta då mörkertalet torde vara stort. Att hot och trakasserier förekommer mot vittnen är ett mycket allvarligt problem. Dels är det allvarligt att människor som gör sin medborgerliga plikt hotas om våld eller t.o.m. utsätts för våld, dels är det allvarligt om detta våld eller hot om våld får avsedd effekt, d.v.s. att vittnena inte längre samarbetar med åklagare och polis. Det underminerar rättssystemet som i mångt och mycket bygger på just allmänhetens hjälp. Vittnesförhör utgör nämligen ofta den viktigaste bevisningen i ett mål².

Hot och trakasserier mot vittnen är inte enbart ett svenskt problem utan de flesta länder har samma bekymmer. Dessa problem medför enorma skadeverkningar för såväl samhället som för de enskilda personerna som drabbas. Därför är det från samhällets sida viktigt att dels beivra denna typ av brottslighet, dels att så långt som möjligt försöka skydda de utsatta personerna. Detta sker på flera sätt, som dock är olika från land till land. Hot och trakasserier mot vittnen är i Sverige särskilt straffbelagt genom BrB 17:10, övergrepp i rättsak. Vittnen kan dessutom erbjudas skydd i form av exempelvis folkbokföringsåtgärder, besöksförbud och fysiska åtgärder. Vissa länder i Europa tillåter utsatta vittnen att få vara anonyma under förundersökning, huvudförhandling samt därefter. Detta har Europadomstolen vid ett flertal tillfällen haft möjlighet att ta ställning till.

Detta arbete belyser några utvalda svenska vittnesskydd samt ett som inte är acceptabelt här men som är tillåtet i bl.a. Holland nämligen vittnesanonymitet. Att tillåta vittnen att uppträda anonymt innebär att utsatta vittnen skyddas på ett ypperligt sätt. Känner ingen till vittnets identitet, kan han eller hon inte heller utsättas för några trakasserier. Värdet av vittnesmålet kan dock förringas. Dessutom innebär ett sådant förfarande stora inskränkningar för den tilltalade, som får svårare att försvara sig.

1.2 Syfte och upplägg

Syftet med arbetet är att belysa och analysera dels några utvalda svenska vittnesskydd, dels skydd i form av anonymitet. Det senare kommer att be-

---

¹ Ds 1995:1, *Vittnen och målsägande i domstol*, s. 3, Andreas Ekström, *Allt fler vittnen och anmälare hotas*, Sydsvenska Dagbladet, 990430.

² Ds 1995:1, s. 3.

handlas ur en mer internationell synvinkel, då det inte är tillåtet i Sverige. Även om vittnesanonymitet inte är tillåtet enligt svensk rätt har det vid många tillfällen varit föremål för överväganden och dessa kommer också att presenteras såsom en övergång från de existerande svenska vittnesskydden till anonymitetsproblematiken.

Även om jag också gör en presentation av några utvalda svenska vittnesskydd, har jag valt att lägga tyngdpunkten i arbetet på just frågan om anonymitet. Då detta förfarande inte tillåts i Sverige får arbetet till viss del en internationell prägel. Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, i fortsättningen benämnd Europakonventionen, som numera gäller som svensk lag³, spelar en stor roll i sammanhanget och kommer därför att belysas ingående i kombination med Europadomstolens och Europakommissionens praxis. Då några av de viktigaste av Europadomstolens mål rörande anonyma vittnen har gällt Holland har jag valt att göra en grundlig presentation av holländsk straffprocessrätt vad avser dess vittnesreglering. Dessutom presenteras en rekommendation från Europarådet. Denna innehåller bl.a. ett förslag på hur länder som tillåter anonyma vittnen kan organisera sina förfaranden så att Europakonventionens regler upprätthålls. Utgångspunkten är det holländska förfarandet. Likaså presenteras EU:s arbete på området.

1.3 Avgränsningar och metod

Arbetet behandlar olika skydd som kan erbjudas utsatta vittnen. Flera av de skydd som presenteras kan också aktualiseras för utsatta målsäganden. Detta behandlar jag dock ej. Beträffande de svenska vittnesskydden har jag inte för avsikt att vara heltäckande. De skydd som presenteras i kapitel tre utgör de vanligast förekommande och därför har jag koncentrerat mig på dem.

Vid framställningen av arbetet har sedvanlig juridisk metod använts, d.v.s. lagar, förarbeten, praxis och doktrin har undersökts. Avsnittet om Holland bygger i stort sett på en artikel som finns publicerad på Internet.

1.4 Disposition

Uppsatsen inleds med ett allmänt kapitel där det framgår vem som är skyldig att vittna i svenska domstolar och vem som kan undantas från denna plikt. Därefter följer ett kapitel där olika svenska vittnesskydd presenteras. Ambitionen är som sagt inte att ge en fullständig bild utan att istället ge en presentation av några skydd som kan aktualiseras i Sverige. I detta kapitel redogörs också för svensk rätts inställning till anonyma vittnen. De följande kapitlena berör alla på olika sätt vittnesskydd i form av anonymitet. Först presenteras de svenska överväganden som har skett på området under 1990-talet. Där-

---

³ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

efter följer ett omfattande kapitel där såväl Europakonventionen som Europadomstolens och Europakommissionens praxis blir belysta. Detta följs av ett kapitel där holländsk rätt i aktuellt avseende presenteras. Europarådets rekommendation vad gäller anonymitet för vittnen bygger till viss del på det holländska systemet och presenteras därefter. Efter detta följer en redogörelse för EU:s arbete på området. Det sista kapitlet består av en analys av den tidigare framställningen.

2 Om vittnen

2.1 Vittnesplikt

I Sverige råder vittnesplikt. Det anses vara en allmän, medborgerlig skyldighet att vittna i rättegångsmål.⁴ Bakom vittnesplikten ligger en önskan om att samhället skall fungera. Därför är det viktigt att de som har bevitnat ett brott hjälper domstolen att döma rätt.⁵ Regler om vittnen finns i 36 kapitlet RB. Enligt RB 36:1, 1 st. får var och en som inte är part i målet höras som vittne. Vad gäller brottmål får målsäganden dock inte vittna. Att vittna i rättegång är följaktligen inte något som man kan vägra att göra. Vid utevaro kan ett vittne ådömas vite och t.o.m. riskera att bli hämtad till rätten.⁶ Vittnen avger sina utsagor muntligen och som huvudregel är vittnesattester inte tillåtna⁷, jfr uttrycket om att papper inte rodnar. Bakom ligger principen om det bästa bevismaterialet, med vilken bl.a. menas att personell bevisning inte skall läggas fram i skriftlig form utan istället tas upp direkt av domstolen. Endast när vittnet under förhöret i rätten avviker från vad han tidigare har anfört eller om han där förklarar att han inte kan eller vill yttra sig får vad vittnet tidigare avgivit inför rätta, inför åklagare eller inför polismyndighet förebringas.⁸ Således måste ett vittne inställa sig i rätten, avlägga ed samt avge vittnesmål vid äventyr av vite eller häkte i högst 3 månader. Häktning får dock endast tillgripas om vitesföreläggandet har visat sig resultatöst.⁹

Rätten kan följaktligen tillgripa sanktioner mot ett vittne som utan giltigt skäl vägrar att avlägga ed, att avge vittnesmål eller att besvara en fråga.¹⁰ Huruvida detta alltid skall ske har Heuman uttalat sig om.¹¹ Han menar att även om kriteriet ”utan giltigt skäl” i RB 36:21 främst riktar sig mot reglerna i RB 36:1-6¹², borde rätten ha en viss möjlighet att ta hänsyn till andra vägande skäl vid bedömningen av huruvida sanktioner skall tillgripas eller inte. Enligt Heumans mening borde rätten kunna avstå från att tillgripa sanktioner mot ett vittne ifall vittnet har blivit utsatt för ett allvarligt hot och det finns anledning att anta att hotet kan komma att sättas i verket om vittnet uttalar sig. Han betonar dock i sammanhanget att det av rättssäkerhetshänsyn inte går att befria en person från vittnesplikt utan mycket starkt vägande skäl. Hänsyn måste tas, inte bara till vittnenas intressen utan även till kraven på rättssäkerhet och effektivitet i straffrättskipningen.

---

⁴ Per Olof Ekelöf & Robert Boman, *Rättegång, fjärde häftet*, 1992, s. 164.

⁵ *Att vittna vid domstol*, broschyr utgiven av Domstolsverket.

⁶ RB 36:20.

⁷ RB 36:16, 1 st.

⁸ RB 36:16, 2 st. och RB 35:14, 1 st., 1 p.

⁹ RB 36:21.

¹⁰ RB 36:21.

¹¹ Lars Heuman, *Köpta vittnen*, SvJT 1983 s. 669, (s. 695), Lars Heuman, *Absolut eller relativ vittnesplikt*, JT 94-95, s. 153, (s. 154).

¹² I RB 36:1-6 regleras vilka som kan undantas från vittnesplikten.

2.2 Undantag från vittnesplikten

Det finns vissa undantag från vittnesplikten. Dessa kan indelas i två grupper:

1. Personer som är obehöriga att vittna varom regleras i RB 36:1, 4-5.
2. Personer för vars räkning det har gjorts inskränkningar i vittnesplikten. Detta finns reglerat i RB 36:3 och 6.

Den som har åtalats för medverkan till den gärning som förhöret gäller eller för någon annan gärning som har omedelbart samband med den gärningen är enligt RB 36:1, 2 st. obehörig att vittna. Obehöriga är också, enligt 3 st. nämnda stadgande, en medverkande som är skäligen misstänkt för den gärning som sägs i 2 st. och som har underrättats därom enligt RB 23:18, 1 st., den som har meddelats strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot eller den som inte har åtalats p.g.a. beslut om åtalsunderlåtelse, detta också för den gärning som sägs i 2 st. Personer som är under 15 år eller som lider av en psykisk störning är i vissa fall också obehöriga att vittna. Om omständigheterna medger det kan rätten dock tillåta förhör med dylika personer.¹³ Vissa yrkesgrupper är också till viss del undantagna från vittnesplikt. Som exempel kan nämnas advokater, läkare, tandläkare och psykologer som p.g.a. sin ställning i förtroende har fått vetskap om det saken gäller. Även personer som är underkastade tystnadsplikt enligt Sekr.L., såsom exempelvis tjänstemän inom utrikesförvaltningen, försvaret och riksbanken, är till viss del undantagna.¹⁴

För vissa personer gäller en inskränkt vittnesplikt. Enligt RB 36:3, 1 st. är den som är gift eller nära släkt med en part inte skyldig att avge vittnesmål. Huruvida så skall ske, avgör vittnet själv. Väljer den närstående dock att vittna, måste han eller hon också svara på alla frågor¹⁵, d.v.s. han eller hon behandlas som vilket vittne som helst med undantag från att ed inte avläggs¹⁶. Det kan också, för vissa personer, föreligga en partiell inskränkning i vittnesplikten. Enligt RB 36:6 får nämligen ett vittne vägra att yttra sig om en omständighet som skulle röja att vittnet eller någon honom närstående har förövat en brottslig eller vanärande handling. Detta gäller i viss mån också yrkeshemlighet. Anledningen till bestämmelsen är att ett vittne inte skall tvingas att ange sig själv eller någon närstående. En närstående enligt RB 36:3, 1 st. som väljer att avge vittnesmål har således också rätt att vägra att yttra sig i viss fråga enligt RB 36:6.

Rätten att under vissa omständigheter vägra att vittna eller att yttra sig angående en viss omständighet är inte liktydigt med en rätt att medvetet lämna oriktiga uppgifter eller att förneka eller förtiga kännedom om den om-

---

¹³ RB 36:4.

¹⁴ RB 36:5.

¹⁵ Peter Fitger, *Domstolsprocessen, en kommentar till rättegångsbalken*, 1993, s. 216.

¹⁶ RB 36:13, 2 st.

ständighet om vilken vittnet hörs.¹⁷ Ett vittne som inte talar sanning riskerar att åtalas för mened enligt BrB 15:1.

Att göra undantag i vittnesplikten p.g.a. att ett vittne har blivit utsatt för hot eller våld eller till följd av att risk för detta föreligger, är inte möjligt. Vittnesplikten gäller oavsett trakasserier vilket innebär att vittnen, som huvudregel, måste uppträda inför rätten. Visserligen stadgar RB 36:19, 1 st. , 1 p. att vittnesförhör får äga rum utom huvudförhandling om det inte är möjligt för vittnet att infinna sig till huvudförhandlingen. Med detta stadgande avses dock framförallt situationen att den som skall höras som vittne varaktigt är så svårt sjuk att han inte kan infinna sig till en huvudförhandling.¹⁸

---

¹⁷ Proposition 1981/82:141, s. 32.

¹⁸ Proposition 1986/87:89, s. 180.

3 Vittneskydd i Sverige

3.1 Hot mot vittnen

Att vittna i rättegång i Sverige är i de allra flesta fall inte förenat med några som helst risker. Att många blir lite nervösa och kanske känner oro inför att avge vittnesmål är helt normalt. Att många människor känner obehag inför att vittna beror också till stor del på den bild som massmedia målar upp om hur farligt det är att vittna.

Det har dock på senare tid, i vissa sammanhang, blivit allt vanligare att vittnen utsätts för hot och trakasserier i olika former.¹⁹ Framförallt har vittnes-trakasserier dykt upp vid lagföring av brott som hänför sig till medlemmar i mc-gäng. Hot mot vittnen förekommer dock även i andra situationer. Att vittnen hotas och ibland t.o.m. skadas fysiskt är ett mycket allvarligt problem, framförallt om hoten får verklig effekt, d.v.s. om de avhåller personerna ifråga från att avge vittnesmål. Av föregående avsnitt framgår att det råder vittnesplikt i Sverige. Som hotad kan man således inte vägra att vittna. Samhället kan t.o.m., via diverse tvångsåtgärder, framtvinga vittnesmål. Personer som endast har gjort sig skyldiga till att ha bevittnat ett brott kan således helt plötsligt vara angripna från två håll, dels från någon som med våld eller hot om detta försöker påverka personen att inte säga något, dels från samhället som vill att personen skall ställa upp och berätta vad han har sett. I dylika situationer är det viktigt att samhället ger erforderligt stöd och skydd till vittnena. Om vittnet gör sin plikt mot samhället och vittnar är det inte för lite begärt att samhället på olika sätt ser till att personens säkerhet garanteras. Detta kan ske på olika sätt. Vittnen kan exempelvis skyddas genom att de inte behöver uppge sina identiteter, genom olika åtgärder under huvudförhandlingen eller på annat sätt.

3.2 Vittnesanonymitet

3.2.1 Inledning

Som nyss nämnts finns inga undantag från vittnesplikten vad beträffar utsatta vittnen. Vittnen måste som huvudregel inställa sig i rättssalen och avge vittnesmål, även om de är rädda. En intressant fråga i sammanhanget är om vittnet har någon möjlighet att få uppträda anonymt, d.v.s. att slippa behöva uppge sitt namn inför rätten. Denna fråga kommer här att belysas, dels med utgångspunkt i förundersökningen, dels med utgångspunkt i huvudförhandlingen.

---

¹⁹ Ds 1995:1, s. 3, Ekström, 990430.

3.2.2 Anonymitet under förundersökningen?

En förundersökning är i princip hemlig,²⁰ bl.a. för att den skall kunna bedrivas effektivt och för att den misstänkte samt andra som förhörs under utredningen skall slippa onödig uppmärksamhet.²¹ Under förundersökningen får förhör hållas med alla som kan antas kunna lämna upplysning av betydelse för utredningen²², exempelvis vittnen. Att ställa upp för förhör under förundersökning är en skyldighet som är sanktionerad genom hämtning eller medtagande till förhör.²³

Under förundersökning föres protokoll över det som har betydelse för utredningen.²⁴ Bl.a. antecknas förhørsutsagor samt upplysningar om förhörspersonerna.²⁵ Vad beträffar vittnen, stadgas i 21 §, 1 st. FuK att deras fullständiga namn skall antecknas i protokollet. Övriga personuppgifter, såsom exempelvis personnummer, yrke, bostadsort och postadress, skall, efter en lagändring 1994²⁶, endast antecknas om de är av betydelse för brottsutredningen.²⁷ Den som har tillgång till förundersökningsprotokollet känner således åtminstone till vittnenas identiteter.

Enligt 9:17, 1 st. , 1 p. Sekr.L. gäller sekretess i förundersökning om enskilds personliga förhållanden om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Likaså gäller sekretess i polis- och åklagarmyndighets verksamhet för anmälan eller utsaga från någon enskild, såsom ett vittne, om det kan antas att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs, 2 st. samma paragraf. Detta stadgande, 9:17, 2 st. Sekr.L., kan dock endast i begränsad utsträckning göras gällande mot en tilltalad. Enligt 14:5, 2 st. Sekr.L. får nämligen sekretess inte innebära någon begränsning i parts rätt enligt RB att få del av alla omständigheter som läggs till grund för avgörande av mål eller ärende och den misstänkte och hans försvarare har enligt RB 23:18, 1 st. en ovillkorlig rätt att fortlöpande få ta del av vad som har förekommit vid förundersökningen i den mån det kan ske utan men för utredningen. Om det senare beslutas om åtal, har den misstänkte eller hans försvarare rätt att på begäran få en avskrift av förundersökningsprotokollet.²⁸ Om den tilltalade inte tidigare har fått kännedom om vittnets identitet, erhåller han således denna information allra senast när beslut om åtal har fattats. Dessutom upphör, som huvudregel, sekretess enligt 9:17, 1 st. Sekr.L. att gälla i samband med att åtal väcks.²⁹ Förundersökningsprotokollet skall då

---

²⁰ 5:1, 1 st. , 1 p. Sekr.L.

²¹ Ds 1993:29, *Brottsoffren i blickpunkten, åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning*, s. 48.

²² RB 23:6.

²³ RB 23:7-8.

²⁴ RB 23:21, 1 st.

²⁵ RB 23:21, 20 § FuK.

²⁶ Proposition 1993/94:143, s. 45-46.

²⁷ 21 §, 3 st. FuK.

²⁸ RB 23:21, 4 st.

²⁹ 9:18, 2 st. Sekr.L.

lämnas in till rätten³⁰ och i samma stund som det sker, omvandlas det till en offentlig handling. Stämningsansökan skall dessutom innehålla de bevis som åklagaren tänker åberopa, inklusive vittnena.³¹ Visserligen består sekretess enligt 9:17, 2 st. Sekr.L. i domstolen³² och om det kan antas att det vid förhandling kommer att förebringas en sekretessbelagd uppgift, får rätten enligt RB 5:1, 2 st. förordna att förhandlingen, i vad den angår uppgiften, skall hållas inom stängda dörrar under förutsättning att det är av synnerlig vikt att uppgiften inte röjs.³³ Enligt 12:3-4 Sekr.L. kan, under vissa förutsättningar, uppgifterna även sekretessbeläggas i domen. Dessa stadganden hindrar dock enbart utomstående, inte – som ovan konstaterats – den tilltalade eller försvararen, från att få vetskap om vittnets identitet. Även om sekretess råder gentemot utomstående står det den tilltalade fritt att vidarebefordra uppgifterna om vittnets identitet till vem han vill. Detta är den tilltalade förhindrad i att göra endast om han är frihetsberövad och p.g.a. kollusionsfara underkastad restriktioner.³⁴

3.2.3 Anonymitet under huvudförhandlingen?

Denna fråga besvaras egentligen redan i föregående avsnitt. Ett vittnes identitet kan aldrig hemlighållas för den tilltalade och försvararen. Senast vid åtalets väckande erhåller de denna information. Vittnets identitet kan endast hemlighållas för utomstående och detta enbart i vissa situationer.

Att vittnen inte kan uppträda anonymt under huvudförhandlingen framgår också av RB 36:10, 1 st. Här stadgas att innan vittnesmål avläggs, skall rätten höra vittnet om hans fullständiga namn. Efter en lagändring 1994 behöver dock inte ålder, yrke och hemvist uppges under förutsättning att uppgifterna inte är behövliga i målet.³⁵

3.2.4 Varför inte anonymitet?

Det har nu konstaterats att vittnen aldrig kan tillåtas att uppträda anonymt inför den tilltalade och försvararen. Vad beror detta på?

Att vittnen måste framträda under sina riktiga namn och som huvudregel uppträda inför rätten och där muntligen avge sin utsaga, beror på den tilltalades rätt till partsinsyn, d.v.s. rätt till fullständig insyn i de förhållanden som kan läggas till grund för ett domstolsavgörande mot denne. Att parterna skall ha rätt att ta del av materialet i målet är en grundläggande princip i

---

³⁰ RB 45:7.

³¹ RB 45:4, 1 st. , 4 p.

³² 12:1, 1 st. Sekr.L. jft med 9:18, 2 st. Sekr.L.

³³ Huvudregeln är annars att förhandling vid domstol skall vara offentlig, RF 2:11, 2 st. och RB 5:1, 1 st. Begränsningar får dock ske genom lag, RF 2:12.

³⁴ Metodfrågor 1995:2, *Säkerhet och skydd för bevispersoner*, Riksåklagaren, 1995, s. 57-59.

³⁵ Proposition 1993/94:143, s. 47.

svenskt brottmålsförfarande. Principen framgår dock inte direkt av RB, snarare indirekt, förutom vad gäller insyn under förundersökningen – som ovan nämnts regleras detta i RB 23:18, 1 st. – utan anses vara självklar.³⁶ Den framgår också av RH 1994:41 där Hovrätten dessutom konstaterar att uppgift om ett åberopat vittnes identitet utgör sådan omständighet som en part har rätt att ta del av mot bakgrund av RB 36:10, 1 st. Om en tilltalad hade berövats sin rätt till partsinsyn skulle han inte ha någon möjlighet att kunna bemöta alla uppgifter som ett avgörande kan komma att grundas på, ännu en grundläggande rättsprincip som skall garantera en rättvis rättegång. Oavsett sekretess har således en misstänkt/tilltalad rätt att ta del av allt material som RB medger.³⁷ Nämnbart i sammanhanget är att anonyma vittnesmål skulle få betydligt lägre bevisvärde.

3.3 Vittneskydd under huvudförhandlingen

3.3.1 Utvisning ur rättssalen

Enligt RB 36:18, 1 st. kan en part, exempelvis den tilltalade, eller en åhörare utestängas från rättssalen under ett vittnesmål om det finns anledning att anta att vittnet av rädsla eller annan orsak inte fritt berättar sanningen i persons närvaro eller om part eller åhörare på något sätt hindrar vittnet i hans berättelse. Det primära syftet med bestämmelsen är inte att skydda utsatta vittnen utan istället att få fram så pålitliga utsagor som möjligt.³⁸ Bestämmelsen kan ändå sägas ha en skyddsfunktion då en anledning till att visa ut någon ur rättssalen kan vara en farhåga att vittnet p.g.a. rädsla inte kommer att fritt avge sin utsaga.

Före 1987 kunde endast part visas ut med hjälp av detta stadgande. Det visade sig dock att vittnen i vissa lägen även påverkas av åhörare vid avgivandet av sina vittnesutsagor. Ibland fruktar vittnen repressalier inte bara från partens sida utan även från, med parten lierade, åhörare. Som exempel på fall där vittnen kan känna rädsla inför att avge vittnesmål kan nämnas situationer där kriminella motorcykelklubbar är inblandade och där många medlemmar ofta sitter med som åhörare. Mot bakgrund av detta gjordes ett tillägg i paragrafen 1987 och numera kan även åhörare visas ut enligt detta stadgande.³⁹ Att vittnet generellt sett har svårt för att tala inför mycket folk utgör dock inte tillräcklig grund för utvisning enligt RB 36:18, 1 st. såvida inte alldeles speciella omständigheter föreligger. Vittnets obehag inför vittnesmålet måste kunna hänföras till någon eller några specifika åhörare och det måste kunna antas att vittnet inte fritt kan berätta i deras närvaro. Följaktligen går det inte att visa ut andra personer än dem som vittnets rädsla riktar sig mot.

---

³⁶ Proposition 1986/87:89, s. 145.

³⁷ 14:5, 2 st. Sekr.L. Jfr även RH 1995:32.

³⁸ Ds 1995:1, s. 29 och RPS 1990:4, *Vittneskydd*, s. 12.

³⁹ Proposition 1986/87:89, s. 131, 135-136 och 177-179.

Att visa ut representanter från pressen med hjälp av detta stadgande torde därför inte kunna bli aktuellt.⁴⁰

Om en part visas ut enligt RB 36:18, 1 st., skall vittnesmålet återges i behövlig omfattning när parten återigen är närvarande och parten skall också ges möjlighet att ställa frågor till vittnet, 2 st. Av effektivitetsskäl gäller detta inte åhörare.⁴¹

Rätten har också möjlighet att visa ut personer enligt RB 5:9, 1 st. Kravet är att någon stör förhandlingen eller på något annat sätt uppträder otillbörligt. Med hjälp av detta stadgande kan följaktligen sådana personer visas ut ur rättsalen som med mer påtagliga medel försöker påverka vittnet. RB 36:18 tar mer sikte på indirekt, psykisk påverkan, d.v.s. påverkan utan yttre, direkt iakttagbara, medel.⁴²

I Metodfrågor 1995:2 framgår att domstolarna, generellt sett, är relativt restriktiva med att visa ut åhörare.⁴³

3.3.2 Telefonförhör

Trots att huvudregeln är att vittnen skall uppträda inför rätten och där avge sina utsagor, kan det i vissa fall tillåtas att vittnen avger sina berättelser per telefon. Regler härom finns, vad beträffar brottmål, i RB 46:7, 2 st. Fördelen med dylikt förhör, sett ur vittnets synvinkel, är att vittnet slipper att konfronteras öga mot öga med den tilltalade. Naturligtvis måste vittnets identitet ändå uppges.

Bevisning kan upptagas per telefon om det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och övriga omständigheter. Bevisupptagning per telefon måste då framstå som ett från saklig synpunkt likvärdigt alternativ med bevisupptagning direkt inför rätten. Rätten måste också kunna tillgodogöra sig upplysningarna per telefon så att värderingen av utsagan blir riktig. Följaktligen är telefonförhör uteslutet när det blir fråga om en inte helt okomplicerad bedömning av vittnesutsagans bevisvärde.⁴⁴

Bevisupptagning kan också ske per telefon om bevisupptagning enligt vanliga regler skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisningen tas upp på sådant sätt. Vid bedömningen kan hänsyn tas till målets karaktär och den vikt som bevisningen har för bedömningen av målet. Enligt detta alternativ kan telefonförhör hållas även om det inte framstår som sakligt helt likvärdigt med ett förhör di-

---

⁴⁰ Proposition 1986/87:89, s. 178.

⁴¹ Proposition 1986/87:89, s. 136

⁴² Proposition 1986/87:89, s. 178.

⁴³ Metodfrågor 1995:2, s. 31.

⁴⁴ Proposition 1986/87:89, s. 220.

rekt inför rätten. Syftet med en muntlig bevisupptagning måste dock väsentligen bli tillgodosett även per telefon.⁴⁵

HD har i NJA 1998 s. 862 uttalat sig om aktuellt stadgande. Åtalet gällde grovt narkotikabrott mot tre personer; J, S och K. Samtliga dömdes i tingsrätten. J och S överklagade till hovrätten och påkallade där förhör med K som vid tillfället hade börjat avtjäna sitt fängelsestraff. K:s mor upplyste hovrätten om att såväl hon som K hade blivit mordhotade p.g.a. K:s utsaga i tingsrätten om J och S:s handlande. K förklarade själv att han inte vågade inställa sig personligen vid huvudförhandlingen i hovrätten till följd av rädsla för repressalier från J, S eller närstående eller vänner till dem. Åklagaren yrkade därför i hovrätten att förhöret med K skulle ske per telefon. Detta gick hovrätten med på och fastställde sedermera också tingsrättens fällande dom. J och S överklagade och yrkade i första hand att HD skulle återförvisa målet till hovrätten för en ny handläggning då hovrätten, enligt deras mening, hade förfarit felaktigt genom att tillåta telefonförhör med K.

HD uttalade sig först allmänt om RB 46:7, 2 st. Enligt det första ledet kan telefonförhör hållas om det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och övriga omständigheter. HD konstaterade, under hänvisning till propositionen, att för att stadgandet skall bli tillämpligt, krävs att bevisupptagning per telefon framstår som ett från saklig synpunkt likvärdigt alternativ med bevisupptagning direkt inför rätten. Så är fallet, menade HD, om personlig närvaro inte kan antas vara av betydelse för rättens bedömning av förhörets bevisvärde. Så var ej fallet här.

Fråga blev då om telefonförhör kunde hållas enligt det andra ledet. Enligt detta stadgande kan telefonförhör hållas om bevisupptagning enligt vanliga regler skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisningen tas upp på ett sådant sätt. Här skall således en intresseavvägning göras vid vilken hänsyn kan tas till exempelvis målets karaktär och den betydelse som bevisningen har för bedömningen av målet. Enligt detta alternativ kan telefonförhör hållas även om det inte framstår som sakligt helt likvärdigt med ett förhör direkt inför rätten. Syftet med en muntlig bevisupptagning måste dock väsentligen bli tillgodosett även per telefon. HD konstaterade vidare att åtalet gällde brottslighet av betydande straffvärde där de båda åtalade förnekade brott. K:s utsaga i tingsrätten var därför helt avgörande för bedömningen av fallet. Bedömningen av dennes uppgifter var inte heller av helt okomplicerad natur. Mot bakgrund av dessa förhållanden ansåg HD att det krävdes mycket starka skäl för att tillåta telefonförhör. I vilken mån olika former av olägenheter kan beaktas vid prövningen finns inte närmare beskrivet i förarbetena. Det kan inte utslutas, konstaterar HD, att viss hänsyn kan tas till att vittnen känner rädsla eller obehag inför vittnesmålet. Att så är fallet kan dock aldrig, mot bakgrund av RB 36:18, 1 st.⁴⁶, få någon större betydelse som grund för ett be-

---

⁴⁵ Proposition 1986/87:89, s. 220.

⁴⁶ I RB 36:18, 1 st. ges möjlighet att utvisa part eller åhörare under vittnesförhör.

slut att ta upp ett förhör per telefon. Vid tiden för K:s vittnesmål i hovrätten var han intagen på anstalt. Således förelåg inga problem med att få K att inställa sig i rätten vilket borde ha kunnat ske samtidigt som hänsyn togs till hans rädsla och oro. HD menade att det, bortsett från K:s rädsla, inte kunde anses att ett förhör med K enligt vanliga regler skulle ha medfört några i sammanhanget beaktansvärda kostnader eller olägenheter. Därför skulle telefonförhör aldrig ha hållits. Då hovrätten ändå förordnade om sådant förekom rättegångsfel. HD återförvisade således målet till hovrätten för en ny handläggning.

Också i NJA 1997 s. 822, där hovrätten hade vägrat prövningstillstånd, gick HD emot en lägre domstols beslut i telefonförhørsfrågan. Här hade målsägandeförhör i tingsrätten skett per telefon. HD betonade att målsägandens uppgifter var av avgörande betydelse i målet då de utgjorde den enda bevisningen. Bedömningen av uppgifternas bevisvärde var inte heller helt okomplicerad. Under sådana förhållanden var, enligt HD:s mening, telefonförhör inte lämpligt.

Innan HD:s avgörande i NJA 1998 s. 862 har det förekommit mål vari telefonförhör tillåtits mot bakgrund av att vittnet p.g.a. repressalier inte har velat vittna i rättsalen. Tidigare har således hänsyn tagits till vittnets säkerhet vid avgörandet av frågan huruvida telefonförhör skall hållas.⁴⁷

Det har nu tagits initiativ till en utredning som bl.a. skall ge förslag till hur tillåtlighetsfrågan i lagtexten kan ges en tydligare styrning, framförallt mot bakgrund av att HD, som ovan visats, har ändrat lägre domstolars beslut i frågan huruvida telefonförhör skall tillåtas eller inte.⁴⁸ Det skall således undersökas huruvida nu gällande förutsättningar för telefonförhör bör ändras.

3.3.3 Videoförhör

Från och med den 1 januari 2000 införs på försök en möjlighet för vissa domstolar att använda videokonferens vid handläggningen av mål och ärenden.⁴⁹ Med videokonferens avses att både ljud och bild direktöversförs med hjälp av telekommunikationsteknik. En sådan teknik medför att människor kan kommunicera med varandra genom att samtidigt både se och höra varandra utan att behöva befinna sig på samma plats. Allt blir så att säga direkt-sänt. Lagen om försöksverksamheten träder ikraft den 1 januari 2000 och gäller till utgången av år 2001.

Syftet med försöksverksamheten med videokonferens är att möjliggöra en mer flexibel handläggning av mål och ärenden samt att ge medborgarna en ökad tillgänglighet hos domstolarna. En mer flexibel handläggning kan leda till att handläggningstiderna förkortas. Som enskild har man rätt att få sin

⁴⁷ Metodfrågor 1995:2, s. 17 och 32.

⁴⁸ Dir. 1999:62, *Processen i allmän domstol*, s. 14 och 22.

⁴⁹ Lag (1999:613) om försöksverksamhet med videokonferens i rättegång.

sak prövad inom rimlig tid och på ett rättssäkert sätt. Att domstolarna får möjlighet att använda sig av modern teknik banar också väg för ett modernt och effektivt domstolsväsende.⁵⁰

Utgångspunkten är att videokonferens skall kunna användas i samma utsträckning som det är möjligt att använda telefonförhör. Det konstateras att erfarenheterna av det sistnämnda har varit mycket positiva. Videokonferens-teknik får dock ses som ett ännu bättre kommunikationsmedel då det möjliggör för deltagarna, inte bara att höra varandra utan också att faktiskt se varandra. På så sätt blir kommunikationen dem emellan mycket mer kvalitativ. Dessutom ges rätten en betydligt bättre möjlighet att bedöma vittnesmålet när de kan se vittnet än när de bara hör vittnesmålet. Mot bakgrund av detta anser regeringen att tillämpningsområdet för videokonferens bör kunna vara ännu större än det för telefonförhör. Huvudregeln skall dock fortfarande vara att den som skall delta i en rättegång skall komma till rättssalen. Möjligheterna att delta i en förhandling via telefon eller videokonferens skall följaktligen ses som undantag till denna regel.⁵¹

Vad beträffar vittnesförhör är aktuell lagbestämmelse 5 §, vari det talas om bevisupptagning via videokonferens. Detta stadgande är i stort sett utformat på samma sätt som motsvarande stadgande gällande telefonförhör i RB 46:7, 2 st. Följaktligen kan bevisning upptagas genom videokonferens om det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och övriga omständigheter eller om bevisupptagning enligt reglerna i RB skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisningen tas upp på ett sådant sätt. Det poängteras dessutom i propositionen att som utgångspunkt skall videokonferens kunna användas i alla de fall där det är möjligt att använda telefon. En direkt hänvisning görs därför till förarbetena till RB 46:7, 2 st. Då videokonferens dock, som ovan nämnts, på olika sätt är överlägset telefon skall utrymmet för att använda denna teknik i rättssalen vara större än det som gäller för telefon.⁵²

Det kan således förekomma situationer där vittnesförhör via telefon är uteslutet men där förhör via videokonferens är möjligt. Av NJA 1998 s. 862 framgår att det förhållandet att ett vittne känner rädsla eller oro inför att vittna i rättssalen inte kan utgöra grund för ett beslut att låta vittnet avge sin utsaga per telefon. Även om det, som HD säger, inte kan uteslutas att viss hänsyn kan tas till att vittnen känner sig utsatta, kan detta faktum dock aldrig, mot bakgrund av RB 36:18, 1 st., få någon större betydelse som grund för ett beslut om tillåtande av ett telefonförhör. Kan då istället videokonferens hållas i dylika situationer, d.v.s. när vittnen känner rädsla för att uppträda inför rätten? Denna fråga besvaras jakande i propositionen. Trots att huvudregeln är att vittnen skall inställa sig i rättssalen rent fysiskt, menar regeringen att det inte finns några hinder mot att använda videokonferens i de fall då vitt-

---

⁵⁰ Proposition 1998/99:65, s. 1 och 8-10.

⁵¹ Proposition 1998/99:65, s. 9-11.

⁵² Proposition 1998/99:65, s. 23 och 31.

nen p.g.a. rädsla eller fruktan för sin säkerhet inte vill uppträda i rättssalen. Med tanke på den tilltalades rättssäkerhet skall möjligheten dock användas med viss återhållsamhet. Den tilltalade får inte berövas en rättvis och rätts-säker rättegång p.g.a. förfarandet.⁵³

Enligt propositionen skall resultaten av försöksverksamheten med videokonferens följas kontinuerligt och utvärderas.⁵⁴ Det har dessutom redan tagits initiativ till en utredning som syftar till att lägga fram förslag till permanenta regler på området, eventuellt såsom tillägg till RB, om utvärderingen av försöksverksamheten tyder på att förfarandet bör bli permanent.⁵⁵ Tilläggas kan, att det för närvarande håller på att utarbetas en konvention inom EU som skall möjliggöra filmade förhör i hela unionen.⁵⁶

3.4 Andra vittnesskydd

3.4.1 Övergrepp i rättssak

3.4.1.1 Allmänt

Som ett första skydd för vittnen tar jag här upp övergrepp i rättssak där själva skyddet består av ett straffhot. Genom detta stadgande kriminaliseras en stor del av det som normalt kan hänföras till hot och trakasserier mot bevispersoner. Att jag har tagit med detta skydd, som egentligen inte är ett rent faktiskt skydd för utsatta personer, beror på att de olika förändringar som under årens lopp har gjorts vad gäller straffskalorna för brottet tydligt visar samhällets vetskap om denna problematik samt önskan och ambition om att få bort det. I takt med att hot och övergrepp mot vittnen och andra bevispersoner har ökat, har samhället, vad beträffar just övergrepp i rättssak, försökt att anpassa regleringen till rådande förhållanden och gradvis höjt straffskalorna.

Att notera i sammanhanget är att även andra straffstadganden kan bli aktuella vid grova övergrepp, såsom exempelvis grov misshandel eller grovt olaga hot. Brotten enligt BrB:s tredje och fjärde kapitel konsumeras dock av övergrepp i rättssak såvida inte straffskalorna i de nämnda kapitlen är högre. Är så fallet, döms det ofta för båda brotten.⁵⁷

Som dock har konstaterats i de olika propositionerna,⁵⁸ kan problem av det slag som här är under granskning inte endast mötas med straffrättsliga åtgär-

---

⁵³ Proposition 1998/99:65, s. 23-24.

⁵⁴ Proposition 1998/99:65, s. 10.

⁵⁵ Dir. 1999:62, s. 14 och 22-23.

⁵⁶ Proposition 1998/99:65, s. 9, Olle Lönneaus, *Regeringen föreslår videoförhör i rätten*, Sydsvenska Dagbladet, 990122.

⁵⁷ Proposition 1996/97:135, s. 11.

⁵⁸ Se nedan 3.4.1.2-3.4.1.4.

der. En lösning som är både effektiv och godtagbar från rättssäkerhetssynpunkt är knappast möjlig lagstiftningsvägen. Då upptäcktsrisken för brottet ifråga torde vara liten är jag själv tveksam till om de olika straffhöjningarna verkligen har fått och får en preventiv effekt.

BrB 17:10 lyder:

”Den som med våld eller hot om våld angriper någon för att denne gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller annars vid förhör avgett utsaga hos en domstol eller annan myndighet eller för att hindra någon från en sådan åtgärd, döms för övergrepp i rättsak till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om man med någon annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om en sådan gärning angriper någon för att denne avlagt vittnesmål eller annars avgett utsaga vid förhör hos en myndighet eller för att hindra honom från att avge en sådan utsaga.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst ett och högst sex år.”

Här ges således personer som hos domstol eller annan myndighet gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller på annat sätt avgivit utsaga, ett särskilt skydd mot våld eller hot om våld. Stadgandet har funnits alltsedan BrB:s tillkomst och under denna tid har dess materiella förutsättningar inte ändrats. Däremot har straffskalorna vid tre tillfällen varit föremål för förändring.

Med förhørsutsaga menas vittnesmål samt partsutsagor, vare sig de avges under sanningsförsäkran eller vid något annat förhör. Således stadgas skydd för förhörspersoner mot varje gärning som medför skada eller olägenhet eller hot om detta. Dessutom skyddas, förutom förhörspersoner, parter som inte är förhörspersoner samt ombud mot övergrepp i form av våld eller hot om sådant. Detta inskränkta skydd omfattar också blivande parter, ombud och anmälare.⁵⁹

3.4.1.2 Straffskärpning 1982⁶⁰

I den ursprungliga regleringen, d.v.s. den från 1960-talet, stadgades som påföljd för övergrepp i rättsak, böter eller fängelse i högst två år. Detta ansågs dock inte tillräckligt och därför infördes 1982 en särskild straffskala för grovt brott med ett straffmaximum på fyra års fängelse. Anledningen till straffskärpningen var det allt hårdare klimatet i samband med vissa typer av brottmålsprocesser. Man menade att det fanns skäl till att anta att vittnen och andra bevispersoner inte alltid vågade tala fritt i brottmålsrättegångar p.g.a. rädsla för trakasserier. Detta hade visat sig genom att personer vid olika rättegångar hade vägrat att yttra sig eller hade ändrat sina under förundersökningen lämnade uppgifter. Vissa hade inte ens kommit till förhandlingen.

⁵⁹ Proposition 1996/97:135, s. 6.

⁶⁰ Proposition 1981/82:141, s. 34-36.

Detta misstänktes bero på fruktan för repressalier och var framförallt vanligt förekommande i narkotikamål samt i mål rörande annan organiserad brottslighet.

Förekomsten av våld och hot mot vittnen hade följaktligen ökat. Därför ansågs det angeläget att samhället på något sätt markerade sitt avståndstagande. Det konstateras dock i propositionen att en straffhöjning ofta inte är en vare sig lämplig eller effektiv metod att komma till rätta med ett kriminalpolitiskt problem. Det förelåg dock särskilda omständigheter beträffande övergrepp i rättsak. Bl.a. hade man inte vid tillkomsten av BrB kunnat förutse den olyckliga utveckling som hade skett på området. Proportionen mellan den ursprungliga straffsatsen och de skadeverkningar som brottsligheten så långt hade medfört, ansågs så anmärkningsvärd att maximistraflet höjdes till fyra års fängelse. Man ansåg dock att för övergrepp av mer lindrig art, minimistraflet på böter skulle gälla och därför behölls detta. Omständigheter som skulle föranleda en bedömning av grovt brott angavs vara om gärningsmannen hade visat särskild hänsynslöshet eller när det hade uppkommit betydande men för någon enskild eller för det allmänna till följd av gärningen.

3.4.1.3 Ändring 1993⁶¹

1993 modifierades straffskalorna igen. Straffskalan ändrades, för normalgraden till böter eller fängelse i högst ett år och för det grova brottet, till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. I propositionen konstaterades att avsikten med BrB 17:10 är att skydda utförandet av talan eller avgivande av utsaga inför domstol eller annan myndighet så att denna inte påverkas på ett otillbörligt sätt. Då förekomsten av vittneshot inte kunde uteslutas, påpekades nödvändigheten av ett samhälleligt agerande i form av ett högt straffskydd för utsatta personer. Övergrepp av denna typ skulle således tillmätas ett högt straffvärde. Resultatet blev att minimum för det grova brottet höjdes till fängelse i sex månader och i syfte att minska överlappningen av straffskalorna sänktes straffmaximum för normalgraden till fängelse i ett år.

3.4.1.4 Straffskärpning 1997⁶²

Den senaste ändringen av BrB 17:10 trädde i kraft den 1 juli 1997 och innebar ännu en höjning av straffskalorna, för normalgraden av brottet till fängelse i två år och för grovt brott, till fängelse i lägst ett år och högst i sex år. Liksom i tidigare propositioner konstaterades att antalet fall av hot och trakasserier mot vittnen hade ökat, vilket bl.a. hade medfört en minskning av vittnesvilligheten. Således var det alltmer vanligt att vittnen och andra inblandade i allt högre grad kände rädsla för att medverka i processen. Dessutom ansågs respekten och förtroendet för de rättsvårdande myndigheterna och deras uppgifter ha minskat.

---

⁶¹ Proposition 1992/93:141, s. 45-46.

⁶² Proposition 1996/97:135, s. 8-11.

Det konstaterades att det var mest vanligt med vittnestrakasserier vid brottslighet med anknytning till kriminella motorcykelgäng, vid grova narkotikabrott samt vid annan organiserad brottslighet. Detta, menade man, skadar rättssystemet. Att vissa grupper ställer sig utanför lagen och helt öppet negligerar den svenska rättsordningen, angavs i propositionen vara helt förkastligt och påkallade ett förstärkt straffrättsligt skydd för vittnen och andra förhörspersoner. Straffskärpningen av brottet övergrepp i rättssak ansågs således behövlig och dessutom konstaterades att det samtidigt skedde en uppgradering av straffvärdet vilket i fortsättningen skulle innebära något strängare straff för dessa brott. Grovt brott skulle fortsättningsvis föreligga i samma situationer som omnämndes i propositionen 1981/82:141.⁶³

3.4.2 Besöksförbud

3.4.2.1 Inledning⁶⁴

Som har framgått ovan, är de flesta trakasserier mot vittnen straffbelagda enligt antingen BrB:s tredje eller fjärde kapitel eller enligt BrB 17:10. Ibland förekommer dock former av vittnestrakasserier som inte faller in under ovanstående stadganden, d.v.s. det rör sig inte om något brott, men som ändå får konsekvenser för den enskilde och ibland också för processen. Som exempel kan nämnas olika slags förföljanden av personer som bl.a. kan ta sig uttryck i att någon vistas utanför en persons bostad eller arbetsplats. Närvaro av medlemmar ur en kriminell motorcykelklubb har vid flera tillfällen fått vittnen att ändra berättelser, att glömma eller att gå under jorden. Brev- eller telefonterror är andra exempel. Även om detta beteende inte är straffbart, rör det sig ändock om allvarliga trakasserier som utgör lika stora hot mot rättsordningen som de handlingar som BrB är avsedd att motverka. Att gå till polisen med dylika problem leder ofta inte till något resultat.

I detta sammanhang kan lag (1988:688) om besöksförbud få betydelse. Syftet med denna lag är att förbättra situationen för dem som förföljs och trakasseras, särskilt kvinnor som utsätts för misshandel och andra övergrepp av män som de tidigare har sammanlevt med. Lagen ger möjlighet att genom ett straffsanktionerat besöksförbud förbjuda den som trakasserar att ta kontakt med den andra personen. Besöksförbud kan så att säga verka preventivt, d.v.s. det kan förebygga hotfulla och farliga situationer samt skapa trygghet för den utsatta parten. Med ett besöksförbud inskränks den personliga kontakten mellan de berörda vilket förmodligen medför att antalet situationer som skulle kunna leda till trakasserier eller direkta övergrepp minskar. Det uttalas också i propositionen att ett individuellt utformat besöksförbud sannolikt också har en större brottsförebyggande effekt än det mera abstrakta straffhotet. Dessutom möjliggör det för polis att omedelbart gripa in i hotfulla situationer.

---

⁶³ Se ovan 3.4.1.2

⁶⁴ Proposition 1987/88:137, s. 11-13.

3.4.2.2 Lag (1988:688) om besöksförbud

3.4.2.2.1 Förbudets innebörd m.m.⁶⁵

För att ett besöksförbud skall bli effektivt måste det anpassas till förhållandena i det enskilda fallet. Det måste också sträcka sig längre än vad straffstadgandena i BrB gör, annars förloras syftet. Följaktligen kan besöksförbud sägas avse de fall där det fordras ett individuellt förbud mot kontakter för att ge ett tillräckligt skydd mot övergrepp och trakasserier, d.v.s. i fall där det generella straffhotet inte är tillräckligt.

I 1 §, 1 st. stadgas att med besöksförbud avses förbud för en person att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter personen. Här inräknas naturligtvis att personligen söka upp den som förbudet avser att skydda. Även kontakter per telefon, telefax, brev eller bud samt andra åtgärder som sker i kontaktsyfte inräknas. Ett exempel på det sistnämnda är enligt propositionen att göra obscena gester i omedelbar närhet av den som förbudet avser att skydda.

Möten som sker oplanerat, såsom att av en ren tillfällighet gå på samma biograf eller åka med samma buss, omfattas inte av förbudet. Detta under förutsättning att den som förbudet gäller, inte tar tillfället i akt till att aktivt söka kontakt med eller att trakassera personen som förbudet avser att skydda.

Om ett besöksförbud av ovanstående modell inte är tillräckligt, kan ett utvidgat besöksförbud meddelas, 2 §. Ett sådant innefattar ett förbud mot att uppehålla sig i närheten av en annan persons bostad eller arbetsplats eller annat ställe där personen brukar vistas. Detta utvidgade förbud tar närmast sikte på situationen att den som skall omfattas av förbudet försöker skrämman den som förbudet avser att skydda genom att ständigt dyka upp i hans eller hennes närhet men utan att ta någon direkt kontakt. Ett dylikt förbud kan följaktligen omfatta flera olika platser. För den som det utvidgade förbudet avser att gälla, innebär det en viss avgränsning av rörelsefriheten och därför är det viktigt att ett sådant förbud inte utfärdas annat än när det är nödvändigt och inte heller utsträcks geografiskt längre än vad som är erforderligt. Som en slags huvudregel kan sägas gälla att det först skall ha meddelats ett vanligt besöksförbud enligt 1 §, 1 st. innan ett utvidgat besöksförbud kan komma ifråga. Finns det dock anledning att från början anta att ett vanligt besöksförbud inte blir tillräckligt, kan ett utvidgat besöksförbud utfärdas direkt.

Som ovan nämnts, skall ett besöksförbud utformas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Utgångspunkten är att förbudet avser all kontakt och därför är det viktigt att det i beslutet om besöksförbud anges vilka eventuella begränsningar och undantag som skall gälla, om dessa är förutsebara vid beslutstillfället vill säga. Finns det barn med i bilden kan detta ex-

---

⁶⁵ Proposition 1987/88:137, s. 14-17, 40 och 42.

empelvis föranleda speciella överenskommelser. En förälder får inte berövas sin umgängesrätt med sina barn p.g.a. ett besöksförbud såvida besöksförbudet inte har tillkommit för att skydda ett gemensamt barn.

Ett besöksförbud omfattar inte kontakter som med hänsyn till särskilda omständigheter är uppenbart befogade, 1 §, 4 st., och detta oavsett vilka undantag som är upptagna i själva beslutet. Ett exempel på en sådan situation skulle kunna vara om parternas gemensamma barn blev sjukt.

3.4.2.2 Förutsättningar för besöksförbud m.m.⁶⁶

För att ett besöksförbud skall kunna meddelas, krävs att det p.g.a. särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avser att gälla kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet skall skydda, 1 §, 2 st. 1 p. I första hand är det brott som misshandel, olaga hot, hemfridsbrott och ofredande som avses men även rån och sexualbrott kan beaktas. Med förföljelse avses att någon, vid upprepade tillfällen, söker kontakt med en annan person mot dennes vilja och detta på ett besvärande och påträngande sätt. Trakasserier kan vara upprepade aggressiva uttalanden och annat skrämmande beteende. Risken skall vara konkret.

Det krävs således inte att ett brott har blivit begånget för att ett besöksförbud skall kunna bli aktuellt. Det skall dock, vid bedömningen av om en sådan risk som ovan sagts föreligger, tas hänsyn till om den mot vilken förbudet avser att gälla, har begått brott mot den andra personens liv, hälsa, frihet eller frid, 1 §, 2 st. 2 p. I propositionen uttalas särskilt att om det inte föreligger ett tidigare brott mot den andra personen, utfört av den mot vilken förbudet avser att gälla, skall man vara restriktiv med att meddela besöksförbud. Tidigare trakasserier mot den andra personen som emellertid inte har överskridit gränsen för det straffbara området, kan dock tänkas utgöra en sådan särskild omständighet som skall läggas till grund för riskbedömningen liksom tidigare strafförelägganden och åtalsunderlåtelse. I vissa undantagsfall kan även brott mot tredje man beaktas vid riskbedömningen. Viktigt att komma ihåg är dock att besöksförbud skall ses som en sista åtgärd. Kan syftet åstadkommas på något annat sätt blir besöksförbud inte aktuellt, 1 §, 3 st. Detta beror på hänsyn till den förbudet skulle gälla då dennes rörelsefrihet i viss mån inskränks i och med ett besöksförbud.

I RH 1993:151 prövades huruvida tillräckliga förutsättningar för ett besöksförbud förelåg. Besöksförbud hade meddelats och åklagaren yrkade i fallet ansvar för överträdelse av detta. Då den tilltalade inte hade begått något brott mot personerna som besöksförbudet skulle skydda och då hans beteende inte heller hade innefattat förföljelser eller allvarliga trakasserier, förelåg inte skäl att meddela ett besöksförbud. Hovrätten upphävde därför, i enlighet med den tilltalades yrkande, det av åklagaren beslutade besöksförbudet.

---

⁶⁶ Proposition 1987/88:137, s. 17-21 och 40-41.

För att besöksförbud skall aktualiseras krävs inte att en uttrycklig begäran härom kommer från den som förbudet skulle skydda. En begäran kan nämligen också tas upp av någon annan, exempelvis av en åklagare. Detta framgår av 7 §. Ett besöksförbud skall dock inte meddelas om den som förbudet avser att skydda, motsätter sig det.

3.4.2.2.3 Övrigt⁶⁷

Besöksförbud får meddelas endast för en bestämd tid med en maximitid på ett år, 4 §, 1 st. Som har framgått ovan, skall ett besöksförbud inte gälla längre än vad som krävs för att uppnå syftet med förbudet. Om inte annat bestäms, gäller ett besöksförbud direkt, 4 §, 2 st.

Fråga om besöksförbud prövas av åklagare, 8 §. Åklagare har nämligen bedömts vara kompetenta att kunna beakta såväl skyndsamhets- som rättssäkerhetsaspekter. I sin prövning måste åklagaren göra en individuell bedömning av varje enskilt fall till följd av kriteriet särskilda omständigheter i 1 §, 2 st. 1 p.⁶⁸ Ett beslut av en åklagare i denna fråga kan överprövas av tingsrätten och sker om den som har ålagts ett besöksförbud eller den som förbudet avser att skydda, begär det, 14 §. Den som bryter mot ett besöksförbud gör sig skyldig till överträdelse av besöksförbud och riskerar att dömas till böter eller fängelse i högst ett år. Om det rör sig om ett ringa fall, döms inte till ansvar. Att så är fallet, beror på att man har ansett det obehövt att kriminalisera kontakter som framstår som klart ursäktliga men som ändå inte är uppenbart befogade, jfr 1 §, 4 st. Så ansågs vara fallet i RH 1993:24. Hovrätten konstaterade att parterna närmast av en slump hade träffat på varandra och att kontakten inte var att jämföras med trakasseri eller förföljelse. Kontakten hade dock inte varit uppenbart befogad. Överträdelsen bedömdes som ringa.

Ett visst sekretesskydd⁶⁹ finns vad gäller besöksförbud. Sekretess gäller för uppgifter om enskilds personliga förhållanden om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgifter röjs. Sekretess gäller dock inte beslut i ärendet. I ett beslut om besöksförbud behöver dock inte den skyddades adress, telefonnummer etc. anges.⁷⁰ Gäller ärendet emellertid ett utvidgat besöksförbud, måste den besöksförbudet gäller få vetskap om adressen. Annars kan inte denna person veta var han eller hon inte får lov att vistas.⁷¹

---

⁶⁷ Proposition 1987/88:137, s. 21-25, 29-33 och 52.

⁶⁸ Christian Diesen, *Brottsoffret och omvärlden*, i *Brottsoffrets rätt*, Christian Diesen (red.), 1995, s. 52.

⁶⁹ 7:19, 2 st. Sekr.L.

⁷⁰ Proposition 1987/88:137, s. 47.

⁷¹ Metodfrågor 1997:1, *Säkerhet och skydd för bevispersoner*, ÅTGÄRDSKATALOG, Riksåklagaren, 1997, s. 34.

3.4.3 Folkbokföringsåtgärder

3.4.3.1 Inledning

I detta avsnitt skall några åtgärder beskrivas som, om de praktiskt tillämpas, kan ge vittnen ett förstärkt skydd. Det handlar om olika former av sekretess. Som ovan nämnts, har en tilltalad alltid rätt att få reda på vittnenas identiteter. Detta följer av den grundläggande principen om partsinsyn samt av RB 36:10, 1 st. vari stadgas att vittne skall uppge sitt namn inför rätten. Ålder, yrke och hemvist behöver, som ovan sagts, numera bara anges om det är behövt.⁷² Anonyma vittnesmål tillåts således inte i svensk rätt. Till följd av rättssäkerhetsskäl går det inte att skydda vittnens identiteter under processen. När denna är avslutad, finns det dock möjligheter att, via olika former av sekretess, skydda såväl adresser som identiteter. Tre sådana möjligheter med koppling till folkbokföringen skall behandlas i detta avsnitt; spärrmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter.

Att observera i sammanhanget är att Sekr.L. endast gäller i allmän verksamhet, inte i enskild sådan. Lagen är således inte tillämplig på privata personregister.⁷³

3.4.3.2 Spärrmarkering⁷⁴

Uppgifter i folkbokföringsregister är som huvudregel offentliga, d.v.s. de skall på begäran lämnas ut. Det finns dock vissa undantag. I 7:15, 1 st. Sekr.L. stadgas att sekretess gäller för uppgift om enskilds personliga förhållanden i folkbokföringen eller i annat liknande register över befolkningen, om det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Ett exempel på en sådan situation kan vara att en person riskerar att bli utsatt för övergrepp i form av exempelvis misshandel. I ett sådant läge kan det bli aktuellt med att skydda dennes adress.

Då huvudregeln är att folkbokföringsregister är offentliga, sker som regel ingen prövning vid förfrågan om utfående av exempelvis bostadsadress, personnummer och namn. För att en sekretessprövning i en sådan situation skall göras, krävs att tjänstemannen ifråga har vetskap om eller misstänker att ett utlämnande kan innebära skada. För att vara säker på att en sekretessprövning sker beträffande en viss person, kan det införas en särskild markering i folkbokföringen, en s.k. spärrmarkering eller sekretessmarkering. En sådan fungerar som en varningssignal för den myndighet som har att avgöra om utlämnande av vissa uppgifter skall ske. En spärrmarkering innebär dock inte något bindande avgörande av sekretessfrågan utan fungerar istället som

⁷² Proposition 1993/94:143, s. 43-47.

⁷³ 1:1, 1 st. Sekr.L. é contrario.

⁷⁴ Metodfrågor 1995:2, s. 62-63, proposition 1997/98:9, s. 34-37, SOU 1996:68, *Några folkbokföringsfrågor*, s. 59-60 och 75-76.

en påminnelse om behovet av en noggrann sekretessprövning. Markeringen visar att personen ifråga t.ex. löper risk för förföljelse.

Begreppet spärrmarkering är inte lagreglerat men kan sägas motsvara det som gäller för den hemligstämpel som enligt 15:3 Sekr.L. kan åsättas en allmän handling. Ofta är det en enskild person som begär spärrmarkering då han eller hon anser sig vara förföljd. En begäran bör vara åtföljd av någon slags utredning som stödjer påståendet om förföljelse. Som exempel kan nämnas en dom eller en utredning eller ett utlåtande från polis- eller socialmyndighet eller också ett intyg från sjukvården. Generellt sett gäller att de skäl som ligger bakom en spärrmarkering skall vara tillräckliga för att det skall kunna vägras ett utlämnande av uppgifter ur folkbokföringen. För bifall till en begäran, krävs att det föreligger en konkret hotsituation.

Fråga om spärrmarkering prövas av skattemyndigheten. Denna gäller endast viss tid, högst i två år. För att spärrmarkeringen skall få avsedd effekt är det ofta lämpligt att den införs på samtliga medlemmar i den utsattes hushåll. En spärrmarkering överförs till andra myndigheter som får del av folkbokföringsuppgifter. 1995 medgavs spärrmarkering för ungefär 6 000 personer i Sverige.

Om spärrmarkering föreligger, är myndigheter relativt restriktiva med att lämna ut begärda uppgifter. För att så är fallet, talar många rättsfall, exempelvis RÅ 1993 not 515, där en man inte fick ut uppgift om sin sons adress. Anledningen var att det fanns risk för att mamman, hos vilken sonen bodde, skulle lida men ifall så skedde. Vid tidpunkten förelåg en fastställd dom i Göta Hovrätt angående ofredande som pappan hade gjort sig skyldig till mot mamman. HD hade ännu inte avgjort frågan. Inte heller i RÅ 1993 not 692 lämnades uppgifter ut. Här var det en man som, mot sitt nekande, hade dömts för grovt narkotikabrott och som ville ha uppgifter om åklagaren i målet, för vilken spärrmarkering fanns. Inte heller i RÅ 1994 not 470 lämnades uppgifter ut. Detta fall rörde sig om en man som ville få ut en adressuppgift beträffande mamman till hans son, med vilken sonen också levde. Yrkandet avslogs med hänvisning till att det fanns särskild anledning att anta att kvinnan eller någon henne närstående skulle lida men ifall uppgiften röjdes.

Spärrmarkering är den första åtgärd som blir aktuell som skyddsåtgärd med anknytning till folkbokföringen. Inom folkbokföringen kan det sägas finnas en trappa av skyddsåtgärder som börjar med just spärrmarkering och som fortsätter med kvarskrivning och fingerade personuppgifter, i nämnd ordning. En spärrmarkering medför ofta ett fullgott skydd. Är så inte fallet, blir nästa åtgärd kvarskrivning med möjlighet att i sista hand tillgripa fingerade personuppgifter.

3.4.3.3 Kvarskrivning⁷⁵

Om en spärrmarkering inte erbjuder ett fullgott skydd kan det bli aktuellt med kvarskrivning. Denna möjlighet infördes för att ge ett skydd mot att uppgifter i folkbokföringen används för att söka upp en person med avsikt att utsätta denne för våld, hot om våld eller trakasserier. Fråga om kvarskrivning prövas av skattemyndigheten och innebär att en utsatt person som har flyttat eller som avser att flytta p.g.a. hot eller förföljelse, tillåts att vara folkbokförd på den gamla folkbokföringsorten i högst tre år. En sådan åtgärd får även omfatta den utsattes familj. Under den tid som kvarskrivningen gäller, hemlighålls den verkliga adressen. Denna finns enbart antecknad hos skattemyndigheten.

Det blir således aktuellt med kvarskrivning när sekretess inom folkbokföringen är otillräckligt. För att kvarskrivning skall kunna medges, krävs enligt 16 § folkbokföringslagen⁷⁶ att en person, p.g.a. särskilda skäl, kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt. Vid bedömning av vilken förföljelse som kan föranleda kvarskrivning skall ledning sökas i förarbetena till lagen om besöksförbud. Här har det således skett en samordning av rekvisiten. I uttrycket särskilda skäl anses ligga ett krav på en konkret risk för förföljelse. Att en person rent allmänt känner sig hotad eller förföljd är inte tillräckligt för att kvarskrivning skall kunna medges. Det måste således föreligga ett objektivt konstaterbart hot.

Kvarskrivning aktualiseras ofta när ett brott har blivit begånget. Att så har skett är emellertid inte en förutsättning även om det dock talar för en sådan åtgärd. Såväl brott mot den som kvarskrivningen skulle gälla som mot annan kan beaktas. Det krävs inte heller att trakasserier har ägt rum. Något måste dock ha inträffat som medför att en person, av särskilda skäl, kan antas bli utsatt för brott eller annat obehag. Som exempel kan nämnas att en person har vittnat i en rättegång eller medverkat i en polisutredning. Att notera är att kvarskrivning kan bli aktuellt såväl när hotet kommer från en känd person som när hotet kommer från en okänd.

Om kvarskrivning medges, kan det medföra en rad olägenheter för den enskilde. Därför skall åtgärden inte beviljas om personen på annat sätt kan erhålla ett tillräckligt skydd. Att så är fallet framgår klart av 16 § folkbokföringslagen. De åtgärder som istället kan komma ifråga är besöksförbud, som också nämns i 16 §, spärrmarkering eller olika former av polisskydd. Det krävs dock inte att fråga om besöksförbud skall ha prövats innan kvarskrivning kan medges. Att ha ett sådant krav skulle inte vara praktiskt. I vissa fall kan nämligen besöksförbud överhuvudtaget inte bli aktuellt, t.ex. om förövaren är okänd. Att notera är att kvarskrivning kan kombineras med en spärrmarkering. Detta kan bli aktuellt om det finns skäl att skydda även

---

⁷⁵ Metodfrågor 1995:2, s. 63-64, proposition 1990/91:153, s. 116-117, proposition 1997/98:9, s. 44-51.

⁷⁶ Folkbokföringslag (1991:481).

andra uppgifter än den förföljde personens adress. Ett beslut om kvarskrivning skall upphävas så snart skyddsbehovet har upphört.

Kvarskrivning medför som sagt en del problem för den enskilde. Ett sådant är att det för en rad sociala förmåner, exempelvis sjukvård, tandvård, olika slags bidrag m.m. , krävs att man är folkbokförd där man är bosatt. Till viss del har detta avhjälpas genom vistelserekvisit i olika lagar men detta ligger utanför denna framställning. Ett annat problem är att en förföljare kan söka på andra begrepp än personnummer och namn i personregister och på så sätt ändå hitta personen. Som exempel kan nämnas uppgifter om relation till barn eller bröllopsdag.⁷⁷

3.4.3.4 Fingerade personuppgifter (identitetsbyte)⁷⁸

Skulle en person inte erhålla ett tillräckligt skydd genom besöksförbud, kvarskrivning eller spärrmarkering, kan det, som en sista folkbokföringsåtgärd, bli aktuellt att byta gamla personuppgifter mot nya enligt lag (1991:483) om fingerade personuppgifter. Anledningen till detta är, som ovan nämnts, att en förföljare kan använda andra sökbegrepp än personnummer och namn i ett personregister och på så sätt ändå identifiera en skyddad person. Enligt 1 §, 1 st. nämnda lag, kan en folkbokförd person som riskerar att bli utsatt för allvarlig brottslighet som riktar sig mot dennes liv, hälsa eller frihet, få medgivande att använda andra personuppgifter om sig själv än de verkliga. Sådant identitetsbyte blir dock inte aktuellt om tillräckligt skydd kan erhållas genom kvarskrivning eller på något annat sätt, 1 §, 2 st. Därför måste det först övervägas om det är tillräckligt med exempelvis besöksförbud, spärrmarkering eller kvarskrivning.

Ett medgivande kan ges för obestämd tid. Även om så sker eller om det ges för en viss tid, behåller den enskilde sin riktiga identitet. När skyddsbehovet har upphört, återtar personen sin gamla identitet. Identitetsbytet är således inte definitivt och de fingerade uppgifterna förvärvas därför inte i namnrättslig mening. Även familjemedlemmar till den hotade kan medges att använda fingerade personuppgifter, 1 §, 3 st. Det ankommer på RPS att hos Stockholms tingsrätt ansöka om användande av fingerade personuppgifter, 2 §.

För att användning av fingerade personuppgifter skall bli aktuellt krävs således att det finns en konkret risk för allvarlig brottslighet. Av lagtexten förstår man att det framförallt handlar om brott i BrB:s tredje och fjärde kapitel. Lagen skall överhuvudtaget tillämpas restriktivt och blir inte tillämplig ifall skydd kan erhållas på något annat sätt. Ett medgivande skall dock inte vara beroende av brottets straffvärde. Fingerade personuppgifter kan därför bli aktuellt även vid gärningar som endast har ett straffvärde på sex till åtta månader. I fall där det rör sig om upprepad brottslighet kan det även accep-

---

⁷⁷ Max Fredriksson & Ulf Malm, *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, 1995, s. 68.

⁷⁸ Proposition 1990/91:153, s. 118-122, proposition 1997/98:9, s. 56-64.

teras brott med ännu lägre straffvärde. Att ett brott har inträffat är dock inte ett krav för ett medgivande av fingerade personuppgifter även om det torde vara den vanligaste anledningen till en sådan begäran. Att den enskilde anser sig vara utsatt för en sådan risk som i lagen sägs, är inte tillräckligt för medgivande utan det krävs att denna risk föreligger vid en objektiv bedömning.⁷⁹ Enligt 7:15, 2 st., 1 p. Sekr.L. gäller sekretess i ärende om fingerade personuppgifter för uppgift om enskilds personliga förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men.

Användande av fingerade personuppgifter medför inte någon namnrättslig ändring. En bestående namnändring görs enligt namnlagen⁸⁰ och kan vara ett sätt att försvåra uppspårande av personer i offentliga och privata register. Sekretess råder i namnämne för uppgift om enskilds personliga förhållanden om det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs.⁸¹ Detta är dock en separat procedur och har inget att göra med beviljande av fingerade personuppgifter.

3.4.4 Fysiskt skydd

3.4.4.1 Allmänt⁸²

Ett sätt att skydda utsatta personer är att erbjuda dem ett fysiskt skydd. Ett fysiskt skydd blir ofta aktuellt under förundersökning och rättegång samt eventuellt under en viss tid därefter. Det kan ta sig uttryck i olika former och får oftast ses som en kortsiktig lösning på problematiken beroende på att det är enormt kostnadskrävande samt ofta innebär ett stort intrång i den enskildes personliga förhållanden. Ett fysiskt skydd kan många gånger ha en ren preventiv effekt. Om en person ställs under kontroll, övervakning eller under något annat skydd eller om denne ges möjlighet att snabbt tillkalla hjälp, minskar möjligheterna att angripa och skada denna. Dessutom kan åtgärderna i sig anses ha en avskräckande effekt.

Det är polisens uppgift att vidta skyddsåtgärder. Detta följer av 2 §, pp. 1 och 4 polislagen⁸³ där det stadgas att det hör till polisens uppgift att förebygga brott och andra störningar av den allmänna ordningen eller säkerheten samt att lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp när sådant bistånd lämpligen kan ges. Fysiskt skydd är framförallt vanligt när det är kvinnor som är hotade. I detta avsnitt skall några former av fysiskt skydd presenteras; livvaktsskydd, vapen och tårgas, ökat skalskydd samt trygghetspaket.

---

⁷⁹ NJA 1994 s. 497 I.

⁸⁰ Namnlag (1982:670).

⁸¹ 7:28, 1 st. Sekr.L.

⁸² RPS 1990:4, s. 13, 58 och 60, RPS 1993:6, *Försöksverksamhet med livvaktsskydd för hotade kvinnor m.m., ett regeringsuppdrag*, s. 21-22.

⁸³ Polislagen (1984:387).

3.4.4.2 Livvaktsskydd⁸⁴

Med livvaktsskydd avses bevakning av en enskild person för dennes skydd. Livvaktsskydd är ett sätt att framförallt skydda utsatta kvinnor. Uppgiften utförs som regel av polisen men delegation till något bevakningsföretag kan också förekomma. Det är SÄPO som, för polisens räkning, svarar för livvaktsskyddet, såväl vad gäller skydd av regeringschefer, statschefer, diplomater m.m. som för utsatta kvinnor. Vad gäller Stockholms län är det dock Skyddssektionen på Säkerhetsenheten inom den polisoperativa avdelningen som handhar skydd av hotade kvinnor, samma sektion som också handhar ambassadskyddet. Då livvaktsskydd är enormt kostnadskrävande samt ofta mycket påfrestande för den enskilde – det innebär betydande inskränkningar i rörelsefriheten och möjligheter i övrigt att leva ett normalt liv – är det enbart i mycket allvarliga situationer som ett sådant blir aktuellt och då under en så kort period som möjligt.

Hur mycket skydd som behövs i den enskilda situationen beror på hotbilden. En person kan vara övervakad dygnet runt eller endast delar av dygnet. Många gånger sker bevakning enbart utanför bostaden, t.ex. när personen behöver gå och handla, gå till sitt arbete, vid nöjesbesök o.s.v. Livvaktsskyddet i den enskilda situationen utformas i samråd med den utsatte och anpassas till dennes livssituation. Livvaktsskydd kan också kombineras med andra skyddsåtgärder såsom överfallslarm, ökat skalskydd, ståldörr i lägenhet, betald utlandsresa etc. Det finns inga formella krav för livvaktsskydd. Regeringen har dock uttalat att förutsättningarna för fingerade personuppgifter kan vara en utgångspunkt vid bedömningen.⁸⁵ Det skall således föreligga en allvarlig hotbild. Dessutom får skyddet inte kunna tillgodoses på annat sätt, exempelvis genom kvarskrivning eller larm. Andra åtgärder behöver dock inte ha prövats. Livvaktsskydd sökes hos polismyndighet som har att handlägga ärendet skyndsamt.

3.4.4.3 Vapen och tårgas

Att som utsatt få rätt att inneha ett vapen eller en tårgasspray kan vara såväl positivt som negativt. Det kan kännas som en säkerhet för den utsatte och dessutom kan det vara ett hjälpmedel för att avvärja ett angrepp. Det rör sig dock om farliga åtgärder som kräver en viss vana. Därför krävs det tillstånd från polismyndighet för att inneha ett skjutvapen, 2:1 a och 2:2 vapenlagen⁸⁶. Vad som sägs om skjutvapen gäller också tårgasanordningar och andra, till verkan och ändamål, jämförliga anordningar, 1:3 e. Som exempel på jämförliga anordningar kan nämnas sprayer innehållande pepparextrakt och senapsolja.⁸⁷ Tillstånd för en enskild att inneha ett skjutvapen får bara

---

⁸⁴ Samtal med Anders Pettersson, polisassistent på Norrmalmspolisen och tidigare anställd på Skyddssektionen, RPS 1993:6, s. 28-29, 33, 67-69 och 75.

⁸⁵ Se ovan 3.4.3.4.

⁸⁶ Vapenlag (1996:67), samtliga lagrum i avsnitt 3.4.4.3 avser denna lag.

⁸⁷ Proposition 1995/96:52, s. 69.

meddelas om den enskilde behöver vapnet, 2:4. Tillstånd får inte meddelas om det skäligen kan antas att vapnet kommer att missbrukas, 2:5. Vad beträffar helautomatiska vapen eller enhandsvapen, får tillstånd meddelas bara om det finns synnerliga skäl, 2:6. RPS har i Föreskrifter och allmänna råd⁸⁸, gällande den gamla vapenlagen, angett att tillstånd för enskild att inneha pistol, revolver eller dylikt för skyddsändamål, endast får meddelas om det föreligger ett oundgängligt behov. En person som för sin personliga säkerhet har ett särskilt starkt behov av vapen får endast undantagsvis beviljas tillstånd. Ytterligare en förutsättning är att sökanden kan styrka sin förmåga att hantera vapnet. Dessa föreskrifter gällde således för den gamla vapenlagen men har troligtvis betydelse även idag. Likaså anges att tillståndsgivning beträffande olika sorters sprayer bör vara restriktiv och tillstånd skall därför bara beviljas när det föreligger ett synnerligen starkt behov. Generellt sett kan sägas att hittills har tillståndsgivningen vad beträffar vapen för skyddsändamål varit obefintlig. Tillstånd att inneha tårgas för skyddsändamål har beviljats endast i ett fåtal fall.⁸⁹ Följaktligen präglas tillståndsgivningen beträffande vapen och tårgas av restriktivitet.

3.4.4.4 Ökat skalskydd⁹⁰

Med ökat skalskydd menas att en utsatt persons bostad anpassas efter den aktuella hotbilden. Som exempel kan nämnas att man byter lås, monterar in en ståldörr i lägenhet, sätter in okrossbara fönster etc. Liknande åtgärder kan bli aktuella också på den hotade personens arbetsplats. I vissa fall kan den utsatte t.o.m. tvingas att byta bostad, exempelvis från första våningen till någon våning högre upp. Dessa åtgärder avvärjer i sig inte ett övergrepp men medverkar till att det tar lite längre tid för angriparen att ta sig fram till den hotade, något som kanske kan medföra att polisen hinner fram i tid för att avvärja angreppet. Åtgärden kan också ha en viss preventiv effekt.

3.4.4.5 Trygghetspaket⁹¹

Numera har samtliga polismyndigheter i Sverige tillgång till s.k. trygghetspaket. Ett trygghetspaket består av en mobiltelefon, ett överfallslarm, en telefonsvarare och en trygghetstelefon. Mobiltelefonen är direktkopplad till närmaste polisstation, larmet avger vid aktiverande ett mycket högt ljud och med hjälp av telefonsvararen kan samtliga samtal spelas in. Åtgärden syftar till att skydda utsatta kvinnor men kan även användas för andra hotade personer och blir aktuell när hotbilden inte är så allvarlig att ett livvaktsskydd kan komma ifråga. Genom att använda telefonen eller utlösa larmet skall den hotade snabbt kunna tillkalla polis eller påkalla allmänhetens uppmärksamhet. Paketet fungerar både inomhus och utomhus. Såväl hela som delar av ett skyddspaket kan lånas ut. Det finns inga formella krav för att ett

⁸⁸ RPS 1992:1, *Vapenlagen, föreskrifter och allmänna råd*, s.18.

⁸⁹ Fredriksson och Malm, 1995, s. 70.

⁹⁰ RPS 1993:6, s. 39.

⁹¹ RPS 1993:6, s. 33-37, 69-70 och 76-78.

trygghetspaket skall kunna lånas ut. Många polismyndigheter tar dock 1 § i lagen om besöksförbud som utgångspunkt vid bedömningen även om omständigheterna i det enskilda fallet alltid har stor betydelse.

Trygghetspaket är, liksom livvaktsskydd, en tillfällig skyddsåtgärd och beviljas oftast inte för en längre tid än tre månader. Anledningen är att man vill undvika att allmänheten och räddningspersonal tappar respekten för dem. För räddningspersonalens del skulle detta kunna få till följd att deras reaktionssnabbhet minskade vilket vore en olycklig utveckling. Utlåningstiden bestäms dock efter omständigheterna i det enskilda fallet.

4 Svenska överväganden om anonyma vittnen

4.1 Inledning

Trots att det enligt gällande svensk rätt inte är tillåtet att avge vittnesmål anonymt, har frågor om anonymitet för vittnen i samband med förundersökning och rättegång aktualiserats i flera olika sammanhang under 1990-talet. Här kommer huvuddelen av dessa att redovisas.

4.2 KRIPUT-gruppen

KRIPUT-gruppen var en informell arbetsgrupp inom RPS som 1990 färdigställde en rapport om vittnesskydd.⁹² I rapporten förmedlas uppfattningen att vittnesskyddet i Sverige inte är tillräckligt. Som en följd av detta presenteras olika förslag i syfte att förbättra situationen. Ett av dessa förslag går ut på att tillåta vissa vittnen att få uppträda anonymt under rättegången. Denna idé skall närmare presenteras här.

Gruppens principiella utgångspunkt angående vittnesskydd är att sådant endast skall aktualiseras i situationer där det finns en konkret risk för att vittnet eller någon honom närstående utsätts för våld eller annat allvarligt men p.g.a. vittnesutsagan. Vittnets identitet blir därmed genast central då det kan ses som en nödvändig förutsättning för en angripare att känna till vem vittnet är. Därför, menar gruppen, kan vittnesanonymitet fungera som en effektiv skyddsåtgärd mot eventuella repressalier.⁹³

Innan man överväger ett förbättrat vittnesskydd i dylik riktning måste det dock, konstaterade gruppen, undersökas huruvida ett sådant förfarande är förenligt med de rättssäkerhetsprinciper som gäller i vårt samhälle, framförallt kraven på offentlighet, partsinsyn och rätten att ställa frågor till vittnen.⁹⁴

Gruppen gick först igenom Europadomstolens och Europakommissionens praxis på området och konstaterade därefter att inte alla former av vittnesanonymitet är oförenliga med Europakonventionens art. 6 eller med svenska principer. Fallen som beaktades var Europakommissionens beslut i Win-

---

⁹² RPS Rapport 1990:4.

⁹³ RPS Rapport 1990:4, s. 49-50.

⁹⁴ RPS Rapport 1990:4, s. 43.

disch mot Österrike⁹⁵ samt Europadomstolens avgörande i Kostovski mot Nederländerna.⁹⁶

I sin fortsatta utredning skilde gruppen mellan två kategorier av vittnen; slumpvittnen och relationsvittnen. Ett slumpvittne är en person som av en händelse har råkat bevittna ett brott och vars enda kontakt med gärningsmannen är vid brottstillfället och i rättssalen. Av den utsaga som detta vittne avger går det inte att härleda vem som är upphovsman. Relationsvittnet däremot är bekant med gärningsmannen och bekantskapen är en förutsättning för själva iakttagelsen. Av dennes utsaga går det normalt att utläsa vem som är upphovsman. KRIPUT-gruppen menar att identitetsskydd skulle kunna fungera som ett skydd mot repressalier men enbart vad beträffar slumpvittnen. För relationsvittnen skulle ett anonymitetsskydd bli tämligen verkningslöst. Den tilltalade skulle i sådana fall dessutom känna igen personen i rättssalen och då skulle det inte spela någon roll huruvida identiteten är dold eller inte. För dessa vittnen, menar gruppen, samt slumpvittnen vars identiteter har blivit avslöjade, krävs andra skyddsåtgärder, t.ex. fysiskt skydd och sekretesskydd.⁹⁷

KRIPUT-gruppen kom med ett konkret förslag till hur slumpvittnen i vissa situationer skulle kunna skyddas genom att få uppträda anonymt. Vittnesidentiteten, menar gruppen, skulle under vissa förutsättningar kunna hemlighållas för den tilltalade och för utomstående under hela förfarandet, d.v.s. under förundersökningen, i domstolen, under huvudförhandlingen och i domen. Däremot skulle identiteten vara känd för polis, åklagare, försvarare och domstol under tystnadsplikt. I övrigt skulle förundersökning och rättegång genomföras i vanlig ordning enligt RB. Vittnet skulle exempelvis inställa sig personligen i domstolen och förhöras på vanligt sätt, d.v.s. också av den tilltalade. Då vittnet skulle vara skyldigt att inställa sig personligen vid rättegången blir det inte fråga om någon fullständig anonymitet. Förutsättningarna för ett sådant förfarande skulle vara att det föreligger ett orsakssammanhang mellan vittnesmålet och risken för repressalier. Det skulle vara uppenbart att risken för repressalier orsakas av vittnets utsaga och att det finns en beaktansvärd grad av risk för men. Att ett vittne i största allmänhet känner obehag inför sitt vittnesmål skulle således inte vara tillräckligt för att bli garanterad anonymitet. Följaktligen var det inte fråga om att regelmässigt tillåta slumpvittnen att uppträda anonymt.⁹⁸

Att tillåta ett dylikt förfarande skulle innebära inskränkningar i den tilltalades rättssäkerhet, exempelvis vad beträffar kraven på offentlighet, partsinsyn och parts rätt att ställa frågor till vittnen. Denna aspekt tog gruppen emellertid hänsyn till. För det första menar de att då det redan, enligt gällande rätt⁹⁹, är möjligt att hålla ett vittnes identitet hemlig för utomstående riskeras inte

⁹⁵ Europadomstolen hade vid tillfället ännu inte tagit ställning till fallet.

⁹⁶ RPS Rapport 1990:4, s. 47.

⁹⁷ RPS Rapport 1990:4, s. 48 och 56-57.

⁹⁸ RPS Rapport 1990:4, s. 50-51.

⁹⁹ 9:17, 2 st. , 12:1 och 12:4 Sekr.L. , RB 5:1, 2 st.

offentlighetsprincipen. Att hålla ett vittnes identitet hemlig för utomstående är nämligen möjligt om det kan antas att fara uppkommer för att vittnet utsätts för våld eller annat allvarligt men om identiteten röjs. Den tilltalade har enligt RB 36:17 rätt att under huvudförhandlingen ställa frågor till vittnena. Nära samman med denna rättighet hänger rätten till partsinsyn, d.v.s. att en misstänkt/tilltalad person har rätt till fri insyn i de förhållanden som kan läggas till grund för ett åtalsbeslut eller ett domstolsavgörande. Att inte lämna ut ett vittnes identitet, såsom KRIPUT-gruppen föreslår, innebär onekligen en inskränkning i denna rättighet. Det betyder att den tilltalade får det svårare att ifrågasätta vittnets trovärdighet. Denna inskränkning kan dock kompenseras, menar gruppen, genom att åklagaren, försvararen och domstolen får tillgång till vittnets identitet. Dessutom skulle den eventuella förlusten av att den tilltalade möjligtvis skulle ha exklusiv kunskap om vittnets person kunna kompenseras genom att domstolen, vid bevisvärderingen, tar hänsyn till att den tilltalade inte har känt till vittnets identitet. Därmed skulle den tilltalade inte göra någon rättsförlust.¹⁰⁰

KRIPUT-gruppen underströk också i sin rapport att samhällsnyttan aldrig får väga tyngre än den enskilde medborgarens krav på rättssäkerhet. De erinrade dock att även vittnen är enskilda personer som behöver skydd. Genom att tillåta dessa att anonymt avge sina vittnesmål, som domstolen sedan tillägger ett lägre bevisvärde eller eventuellt inget bevisvärde alls, skulle, enligt deras mening, såväl den tilltalade som vittnet ges ett erforderligt skydd.¹⁰¹

4.3 Våldskommissionens slutbetänkande¹⁰²

Våldskommissionens slutbetänkande presenterades samma år som KRIPUT-gruppen lade fram sin rapport, d.v.s. 1990. Kommissionen hade bl.a. i uppgift att undersöka hur vanligt det var att vittnen utsattes för hot och våld i anslutning till förundersökning och rättegång och hur man skulle komma tillrätta med problemet. Några lagförslag om vittnesskydd lämnades inte i betänkandet.

Som ett led i granskningen genomfördes en enkätundersökning hos ett antal polisdistrikt runtomkring i landet. De svar som inkom från polisdistrikten tydde på att det inte var särskilt vanligt att vittnen i allmänhet utsätts för övergrepp i samband med en process. De flesta distrikten betonade dock att det troligtvis föreligger ett visst mörkertal på området och att antalet anmälningar rörande övergrepp i rättsak därför inte speglar det verkliga antalet övergrepp. I de fall där vittnestrakasserier förekommer, hänför de sig ofta till viss brottslighet och till vissa sammanhang. Således är övergrepp i rättsak vanligare vid exempelvis grov narkotikabrottslighet och i situationer där det finns en viss relation mellan parten och vittnet, t.ex. då de tillhör samma familj, samma umgängesgrupp etc., än vid andra brottstyper och situationer.

¹⁰⁰ RPS Rapport 1990:4, s. 51-55.

¹⁰¹ RPS Rapport 1990:4, s. 55.

¹⁰² SOU 1990:92, *Våld och brottsoffer*, s. 159-162 och 174-176.

Även personer som i sitt arbete har anledning att anmäla brott, t.ex. kontrollanter och väktare, drabbas i högre utsträckning av trakasserier. Det konstateras också att rädslan för att bli utsatt för brott ofta är större än det reella hotet. Att så är fallet beror framförallt på den bild som massmedia förmedlar beträffande de faror som man utsätter sig för om man deltar i en process. Motvilja att vittna beror således många gånger mer på allmänna olust- och obehagskänslor än på att det föreligger ett reellt hot.

I betänkandet kommenteras KRIPUT-gruppens ovannämnda förslag till vittnesanonymitet. Kommissionen börjar med att konstatera att när det gäller hot mot vittnen som kommer från utomstående, d.v.s. från personer som ej är parter i rättegången, anser de att Sekr.L:s och RB:s regler är tillräckliga vad gäller möjligheterna att sekretessbelägga vittnesidentiteten. Däremot skyddar inte dessa regler mot angrepp från den misstänkte eller den tilltalade. Att som KRIPUT-gruppen menar, i vissa fall även hemlighålla vittnesidentiteten för den tilltalade, är dock att gå alldeles för långt menar kommissionen. Den anser detta vara olämpligt utifrån flera aspekter. Framförallt skulle det innebära en oacceptabel inskränkning i en av de mest grundläggande rättsprinciperna i en rättsstat, nämligen partsinsynen. Den som döms och straffas för ett brott skall ha en absolut rätt till full insyn i samtliga omständigheter som läggs till grund för domen. Då vittnesanonymitet onekligen skulle inskränka denna rättighet, är det inget som Vårdskommissionen går med på. Den menar istället att vittnen får skyddas på annat sätt, exempelvis genom att samhället erbjuder ett generöst fysiskt skydd och i lägen där detta inte är tillräckligt, möjliggör ett identitetsbyte. Att ha en ordning som tillåter försvararen men inte den tilltalade att känna till vittnesidentiteten kan också, menar kommissionen, ge upphov till lojalitetskonflikter mellan dessa båda.

KRIPUT-gruppens indelning av vittnen i olika kategorier - slumpvittnen och relationsvittnen - avfärdas också av kommissionen som menar att övergreppens art istället bör vara avgörande för vilka skyddsåtgärder som skall väljas.

Vårdskommissionens slutsats i betänkandet, beträffande hot och våld mot vittnen, blev således att problemen inte var av den art och omfattning att det var motiverat med en inskränkning i den grundläggande principen om partsinsyn. Därmed uteslöts möjligheten att hemlighålla vittnesidentiteten för den tilltalade. Samhället får istället på annat sätt, menar kommissionen, försöka skydda de personer som blir och som riskerar att bli utsatta för trakasserier i samband med brott, exempelvis genom fysiskt skydd samt i svåra fall genom identitetsbyte.

4.4 Justitiekottet

Justitiekottet har vid ett flertal tillfällen uttalat sig beträffande den eventuella tillåtligheten av anonyma vittnesmål.

Mot bakgrund av den grundläggande principen om partsinsyn avstyrkte justitieutskottet, i betänkande 1992/93:JuU6¹⁰³, ett motionsyrkande om anonymitet för vittnen. Den tilltalades rätt till full insyn i de förhållanden som kan läggas till grund för ett avgörande mot honom, menade man, är en grundläggande rättighet som inte kan inskränkas och den gäller i stor utsträckning också för sekretessbelagda uppgifter. Den tilltalade måste känna till vad som talar mot honom för att på så sätt också kunna bemöta dessa uppgifter. Följaktligen menade utskottet att det inte fanns utrymme för att göra några genomgripande ändringar av dessa principer.

Samma slutsats kom utskottet fram till i betänkandet 1993/94:JuU4¹⁰⁴ där ännu en motion om vittnesanonymitet avstyrktes. Under hänvisning till det tidigare betänkandet¹⁰⁵ konstaterades att det inte förelåg någon anledning att frångå detta tidigare ställningstagande i anonymitetsfrågan. Dessutom påstås det i betänkandet, att det av Europadomstolens praxis framgår att Europakonventionen inte tillåter användande av anonyma vittnen.

1994 trädde några ändringar i RB och FuK ikraft som kortfattat innebar en viss begränsning av möjligheterna att få del av bl.a. vittnens personuppgifter, såsom exempelvis personnummer, yrke, ålder, adress m.m. I samband med detta regeringsförslag uttalade justitieutskottet¹⁰⁶ att ändringarna innebär en begränsning när det gäller möjligheterna att på ett enkelt sätt få del av ett vittnes personuppgifter. Längre än så är knappast möjligt att gå med tanke på rättssäkerhetsaspekten. Inställningen till anonymitet för vittnen ändrades således inte.

4.5 Ds 1993:29¹⁰⁷

Anonymitet för vittnen diskuteras också i departementspromemorian Ds 1993:29. Frågan som ställs är hur långt man kan gå för att skydda vittnen mot hot och trakasserier utan att komma i konflikt med de grundläggande principerna i ett rättssamhälle. De principer som framförallt avses är de om partsinsyn och sekretess. Det påtalas särskilt att den tilltalade, i stort sett har en ovillkorlig rätt att få ta del av samtliga omständigheter som kan läggas till grund för ett avgörande mot honom. Detta garanteras dessutom av Europadomstolen, i vars avgörande¹⁰⁸ det framgår att anonyma vittnesmål inte får ligga till grund för en fällande dom.

Slutsatsen i promemorian i detta hänseende var att det skulle föra för långt att ändra de nuvarande reglerna om sekretess och partsinsyn. Dessa utgör nämligen de minimikrav som rättssäkerheten föreskriver i förevarande sam-

---

¹⁰³ Betänkande 1992/93:JuU6, s. 9-10.

¹⁰⁴ Betänkande 1993/94:JuU4, s. 19-20.

¹⁰⁵ Betänkande 1992/93:JuU6.

¹⁰⁶ Betänkande 1993/94:JuU25, s. 22.

¹⁰⁷ Ds 1993:29, s. 50-53.

¹⁰⁸ Det avgörande som åsyftas är Kostovskidomen, se nedan 5.2.3.2.3.

manhang. Därmed uteslöts möjligheten att tillåta anonyma vittnesmål. Det konstaterades dock att övriga personuppgifter om vittnet, såsom ålder, yrke och hemvist, inte nödvändigtvis per automatik behövde delges den tilltalade eller utomstående. Detta skulle istället kunna ske enbart vid behov.

4.6 Proposition 1993/94:143¹⁰⁹

Samma resonemang som i Ds 1993:29 fördes också i den följande propositionen som sålunda bl.a. innehöll förslag om att begränsa utlämnandet av vittnens personuppgifter.

Även här konstaterades att det skulle föra alltför långt att tillåta vittnesanonymitet. Ett sådant förfarande skulle, på ett oacceptabelt sätt, inskränka den grundläggande principen om partsinsyn. En part har rätt att få tillgång till och att få bemöta alla uppgifter som domstolen grundar sitt avgörande på. Detta gäller i princip även för sekretessbelagda uppgifter. Denna rätt finns också garanterad i Europakonventionen. Europadomstolen har konstaterat att det föreligger en kränkning mot Europakonventionen om en fällande dom baseras på anonyma vittnesmål. Ett sådant förfarande hindrar den tilltalade från att värdera vittnets tillförlitlighet samt att ifrågasätta dennes trovärdighet och kan innebära att han berövas en rättvis och rättssäker rättegång.

Mot bakgrund av detta resonemang ansåg inte regeringen det vara möjligt att göra några mer genomgripande förändringar för att förbättra skyddet för vittnen. Det skulle komma i konflikt med ovanstående principer. Istället valde man att begränsa informationen om vittnet i övrigt så att den tilltalade inte per automatik upplyses om bl.a. vittnets ålder, yrke och bostadsadress, emellertid under förutsättning att uppgifterna saknar materiell betydelse i målet. Vittnens namn kan dock aldrig hemlighållas för den tilltalade.

4.7 Ds 1995:1¹¹⁰

Frågan om anonymitet för vittnen tas på nytt upp i en departementspromemoria 1995. Först görs en kommentar om Europakonventionen. En så långtgående slutsats som att konventionen förbjuder all användning av anonyma vittnesmål görs inte. Tvärtom menar man i promemorian att med stöd av Europakommissionens avgörande i *Kurup mot Danmark*¹¹¹ skulle anonyma vittnesmål i vissa lägen kunna accepteras av Europadomstolen. Detta under förutsättning att den tilltalades försvarare får kännedom om vittnets identitet, att försvararen ges möjlighet att förhöra vittnet och att det anonyma vittnesmålet inte utgör den enda bevisningen i målet. Ett dylikt förfarande skulle dock, enligt promemorians mening, kunna ge upphov till en rad intressekonflikter mellan den tilltalade och försvararen och dessutom skulle

---

¹⁰⁹ Proposition 1993/94:143, s. 44-47.

¹¹⁰ Ds 1995:1, s. 50-51.

¹¹¹ *Kurup mot Danmark*, 11219/84, se nedan 5.2.3.2.2.

det strida mot god advokatsed att inte vara uppriktig mot sin klient. Ett förfarande där försvararen men inte den tilltalade får kännedom om vittnets identitet anses därför, från principiella synpunkter, olämpligt.

Det konstateras dock i promemorian, Europadomstolens och Europakommissionens praxis till trots, att den svenska regeringens och riksdagens uppfattning i frågan länge har varit klar. Ett förfarande med anonyma vittnen skulle på ett oacceptabelt sätt inskränka vissa grundläggande principer såsom bl.a. den om partsinsyn. Frågan har också utförligt behandlats vid ett flertal tillfällen under 1990-talet. Mot bakgrund av detta ges inte något förslag i promemorian om att införa en möjlighet för vittnen att vara identitetskyddade under rättegången. Det påpekas dock att den svenska hållningen i frågan kan komma att ändras efter det att Europarådet har kommit med sina rekommendationer på området. I sådant fall skulle frågan på nytt kunna övervägas.

4.8 SOU 1998:40¹¹²

Även i SOU 1998:40 avvisas tanken på anonyma vittnesmål. I samband med utredningen hade en ny undersökning rörande frekvensen av hot och övergrepp mot vittnen företagits. Enligt denna hade övergreppen mot vittnen inte ökat i någon större omfattning och inte heller fanns det tecken på att övergreppen hade blivit allvarigare.

Tre skäl anges till varför anonymitet för vittnen inte kan komma ifråga. För det första konstateras att en stor del av de övergrepp som förekommer främst riktas mot personer som den tilltalade har en relation till, d.v.s. någon som den tilltalade känner. Det kan exempelvis röra sig om en familjemedlem, en arbetskollega eller en vän. Ett anonymitetsskydd skulle inte fylla någon som helst funktion i dessa fall. Den tilltalade vet redan vem vittnet är. Det andra och tyngsta skälet som utredningen anför mot anonymitetsskydd hänger samman med försvararens roll. Ett av de krav som Europadomstolen uppställer för användande av anonyma vittnesmål är att försvararen ges möjlighet att förhöra vittnet. Detta, menar utredningen, kan ofta inte försiggå utan att försvararen känner till vittnets identitet. Försvararen får därför, lagstiftningsvägen, åläggas tystnadsplikt i detta avseende vilket kan leda till en lojalitetskonflikt i förhållande till klienten, d.v.s. den tilltalade. Dessutom strider det mot god advokatsed att inte vara uppriktig mot sin klient. Att från andra mottaga förtroenden som inte får berättas för klienten anses inte vara ett uppriktigt beteende gentemot klienten. Tillåtande av anonyma vittnesmål skulle således, på ett olämpligt sätt, försvåra arbetet för försvararna. En fråga som också ställs i utredningen är om det ens är möjligt för en försvarare att på bästa sätt tillgodose sin klients intressen utan att på något sätt avslöja den hemliga identiteten. Slutligen hänvisas det till de skäl som regering och riksdag tidigare har anfört mot vittnesanonymitet. Alltså sägs det i utred-

---

¹¹² SOU 1998:40, *Brottsoffer, vad har gjorts, vad bör göras?*, s. 325-327.

ningen att de grundläggande principerna om offentlighet och partsinsyn inte bör åsidosättas utan mycket starka skäl.

Sammanfattningsvis anses det i utredningen inte motiverat att föreslå ett förfarande med anonyma vittnen. Det påpekas dock att frågan på nytt kan uppkomma om vittnestrakasserier i framtiden blir mer allvarliga eller ökar. Det anges också som önskvärt att Sverige följer den internationella utvecklingen på området, framförallt den nordiska utvecklingen. Som situationen ser ut idag finns det inget nordiskt land som tillåter anonyma vittnen. Det internationella straffprocessuella samarbetet kan också i framtiden komma att påverka Sveriges hållning i frågan.

5 Europakonventionen

5.1 Inledning

1949 bildades Europarådet av tio stater, däribland Sverige. Syftet var att åstadkomma ett forum för samarbete mellan europeiska stater med demokrati och rättsstatlighet som grunder. Samarbetet ledde bl.a. fram till Europakonventionen som undertecknades den 4 november 1950. Tre år senare, den 3 september 1953, trädde konventionen i kraft efter att ha blivit ratificerad av tio stater, däribland Sverige.¹¹³ I samband med tillkomsten av Europakonventionen tillskapades två nya organ som båda fick säte i Strasbourg; Europadomstolen och Europakommissionen.¹¹⁴ 1999 skedde dock en omstrukturering och numera är dessa organ sammanslagna till ett; Europadomstolen.

Sedan den 1 januari 1995 gäller konventionen som svensk lag.¹¹⁵ För att hindra konflikter med övrig svensk rätt har olika bestämmelser införts i RF. Dessa innebär att det är förbjudet att införa lagstiftning eller andra föreskrifter som strider mot Europakonventionen¹¹⁶ samt att en lagbestämmelse som står i uppenbar strid med en konventionsbestämmelse kan lämnas utan avseende.¹¹⁷ Att notera är att Sverige inte godkände Europadomstolens domsrätt förrän 1966.¹¹⁸

Europakonventionen innehåller många olika bestämmelser. Bl.a. garanteras skydd mot tortyr, rätt till frihet och personlig säkerhet och rätt till skydd för privat- och familjeliv. Europakonventionen innehåller också regler om den enskildes rätt till domstolsprövning och vissa garantier i domstolsförfarandet. Det är några av de sistnämnda som är aktuella i denna framställning.

5.2 Art. 6 i Europakonventionen

5.2.1 Allmänt¹¹⁹

Vad gäller anonyma vittnen är det art. 6, pp. 1 och 3 i Europakonventionen som är aktuella.¹²⁰

---

¹¹³ Hans Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 1997, s. 17.

¹¹⁴ Hans Danelius, *Mänskliga rättigheter*, 1993, s. 46.

¹¹⁵ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹¹⁶ RF 2:23.

¹¹⁷ RF 11:14.

¹¹⁸ Carl Henrik Ehrenkrona, *Svenska erfarenheter av europakonventionen*, Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland, 1992, s. 25, (s. 26).

¹¹⁹ Ulf Lundqvist, *Bevisförbud*, 1998, s. 49-56.

¹²⁰ Hela artikeln finns som bilaga.

I art. 6:1, som gäller såväl brott- som civilmål, garanteras rätten till en rättvis och rättssäker rättegång, fair hearing. Detta är ett mycket omfattande begrepp vilket inte kan beskrivas med några få ord. Troligtvis spelar de brott- och civilmålsprinciper som finns i de enskilda konventionsländerna stor roll vid tolkningen av detta stadgande.¹²¹ Begreppet fair hearing innehåller således många olika element som håller på att utvecklas i praxis. Art. 6:1 kan sägas omfatta en allmän garanti. För att få mer specificerad information om vad begreppet fair hearing omfattar får man gå till art. 6:3 som enbart gäller brottmål. Art. 6:3 uttrycker minimigarantier och omfattas följaktligen av art. 6:1. Därför är praxis beträffande tillämpningen av art. 6:3 av intresse även för tillämpningen av art. 6:1. Förenklat kan man säga att art. 6:3 ger exempel på villkor som måste vara uppfyllda för att en rättegång skall kunna betecknas som rättvis och rättssäker.¹²²

I begreppet fair hearing ingår, trots att det inte direkt framgår av artikelns ordalydelse, bl.a. principen om equality of arms, d.v.s. att parterna skall vara likställda i processen. Denna likställhetsprincip innebär, vad beträffar brottmål, att den tilltalade inte får ha sämre möjligheter än åklagaren att utföra sin talan inför domstolen. Att den tilltalade i vissa hänseenden t.o.m. får en mer förmånlig ställning i processen än åklagaren, är helt förenligt med art. 6. Detta anses nämligen enbart vara en hjälp i arbetet med att eliminera antalet felaktiga domar.¹²³

En annan princip som omfattas av art. 6 är kontradiktionsprincipen. Denna ligger mycket nära likställhetsprincipen och gränsen dem emellan är ofta flytande. Båda anses tillförsäkra den tilltalade en rätt till en fair hearing. Kontradiktionsprincipen innebär att ingen skall dömas ohörd, d.v.s. att den tilltalade alltid skall ges möjlighet att yttra sig över åklagarens yrkanden samt grunderna för dessa. Syftet är att båda parter i processen skall få kännedom om processmaterialet och möjlighet att yttra sig om detta samt att båda parter skall ha samma möjligheter att åberopa bevisning och att utföra sin talan i processen.¹²⁴

5.2.2 Rätt att förhöra vittnen¹²⁵

Som en förutsättning för att en brottmålsrättegång skall anses rättvis och rättssäker, stadgas det i art. 6:3 d i Europakonventionen att den som har blivit anklagad för en brottslig gärning skall ha rätt att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom. Detta stadgande ger, vad beträffar bevismaterialet, uttryck för den kontradiktoriska grundsatsen samt syftar till att förverkliga principen om parternas likställdhet. En domstol får inte grunda

---

¹²¹ Danelius, 1997, s. 172.

¹²² Danelius, 1997, s. 173-174, Hans Danelius, *Europadomstolens domar 1961-1990 – en rättsfallsöversikt*, SvJT 1991, s. 257, (s. 292), P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 1998, s. 429.

¹²³ Danelius, 1997, s. 173, van Dijk & van Hoof, 1998, s. 430 och 473.

¹²⁴ Danelius, 1997, s. 173.

¹²⁵ Danelius, 1997, s. 181-184.

ett avgörande till nackdel för den tilltalade på muntliga utsagor av personer som den tilltalade inte har haft möjlighet att förhöra.

Denna rätt är i vissa fall svår att upprätthålla. En person som tidigare har avgivit en utsaga kan exempelvis ha försvunnit eller ha avlidit vid tidpunkten för rättegången. Vissa vittnen riskerar att skadas psykiskt om de skulle vittna under en rättegång och andra riskerar repressalier.

Europadomstolen har genom sin praxis fastslagit vad som gäller på detta område. Enligt Europadomstolen måste den tilltalade eller försvararen någon gång under förfarandet, från det att förundersökningen inleds t.o.m. domen, få möjlighet att fråga ut vittnet, annars är det inte möjligt att få fram en pålitlig utsaga. Huvudprincipen är dock att vittnena skall höras i den tilltalades närvaro så att han eller hans försvarare kan ställa frågor till vederbörande, i syfte att förringa bevisvärdet av utsagan. Det är dock inte oförenligt med Europakonventionen att i domstol åberopa en vittnesattest, d.v.s. en av ett vittne nedtecknad redogörelse för vad han har observerat, under förutsättning att försvarets rättigheter har iakttagits och då bl.a. rätten till kontradiktion. En fällande dom där bevisningen endast består av okontraderad sådan är sålunda inte förenligt med Europakonventionen.¹²⁶ Om det däremot finns ytterligare bevisning och denna andra bevisning utgör den huvudsakliga bevisningen och har blivit föremål för kontradiktion, då är det förenligt med Europakonventionen att fälla den tilltalade.¹²⁷ Det viktiga är att den tilltalade eller försvararen har haft tillfälle och möjlighet att förhöra ett vittne eller en annan person vars utsaga utgör bevisning i målet. Om försvaret sedan av någon anledning väljer att inte ta tillvara denna möjlighet saknar betydelse för bedömningen av om rättegången har varit rättvis.¹²⁸

5.2.3 Anonyma vittnen

5.2.3.1 Inledning

Europadomstolen har i ett flertal fall uttalat sig om användningen av anonyma vittnen, d.v.s. personer vars identiteter inte är kända för den tilltalade. I detta avsnitt görs en genomgång av dessa fall samt aktuella avgöranden från Europakommissionen. Jag följer Holdgaard Bukh's ordning och redogör därför först för de fall där vittnena har åtnjutit fullständig anonymitet, d.v.s. när den tilltalade känner till så lite om vittnet att identifikation inte är möjligt. Det rör sig om X mot Belgien, Kurup mot Danmark, Kostovski mot Nederländerna, Windisch mot Österrike, Saïdi mot Frankrike samt Doorson mot Nederländerna. Därefter följer tre fall där vittnena endast delvis har va-

---

¹²⁶ *Delta mot Frankrike*, Ser. A. Vol. 191-A, para. 37, *Kostovski mot Nederländerna*, Ser. A. Vol. 166170-B, para. 41-42 och 45, *Unterpertinger mot Österrike*, Ser. A. Vol. 110, para. 33.

¹²⁷ *Asch mot Österrike*, Ser. A. Vol. 203, para. 30-31, *Artner mot Österrike*, 39/1991/291/362, para. 22-24.

¹²⁸ *Pullar mot Storbritannien*, 20/1995/526/612, para. 46.

rit anonyma. Med detta menas att den tilltalade vet vem vittnet är, dock känner han inte till dennes rätta identitet. Som exempel kan nämnas en polisinfiltratör. Fallen som behandlas i detta sammanhang är Lüdi mot Schweiz, Baegen mot Nederländerna samt Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna.

5.2.3.2 Fullständigt anonyma vittnen

5.2.3.2.1 X mot Belgien¹²⁹

Europakommissionsavgörandet X mot Belgien från 1978 berör frågan om anonyma meddelare.

X:s bror omkom i en brand för vilken X gjordes ansvarig. Enligt en anonym källa hade bröderna haft ett våldsamt gräl samma kväll som branden. X medgav att han hade startat branden. Dessa uppgifter tog han dock senare tillbaka. X försökte förgäves få reda på meddelarens identitet. Polismannen som hade mottagit utsagan vittnade i rättegången men vägrade att uppge meddelarens identitet. Detta godkändes av domstolen. Polismannen uttalade dock att personen ifråga sade sig ha varit närvarande vid det aktuella grälet. Anledningen till att meddelaren ville vara anonym berodde på rädsla för repressalier och p.g.a. detta hade polismannen lovat personen anonymitet. X dömdes till 12 års straffarbete. Efter det att X överklagade avslagits, klagade han till Strasbourg och menade, under hänvisning till bl.a. art. 6:3 d i Europakonventionen, att han inte hade haft möjlighet att försvara sig i tillbörlig ordning då han inte hade fått kännedom om meddelarens identitet. Detta hade medfört att han hade blivit förhindrad att motbevisa anklagelserna om bråket med brodern.

Europakommissionen hänvisade till art. 6:3 d och uttalade att envar som är anklagad för en brottslig gärning har rätt att förhöra eller att låta förhöra vittnen som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom. Syftet med stadgandet är att tillförsäkra en likställdhet mellan parterna vad beträffar rätten att inkalla och undersöka vittnen. Stadgandet ger dock inte den tilltalade en obegränsad rätt till att få vittnen förhörda i rätten. Europakommissionen konstaterade att art. 6:3 d inte kan tolkas såsom att en tilltalad har en absolut rätt till att i rätten få korsförhöra samtliga meddelare vars utsagor har medfört att utredningen i målet har gått i en viss riktning. Vissa meddelare har legitima skäl för att få vara anonyma. Därför måste vissa meddelares identiteter kunna få förbli anonyma, konstaterar Europakommissionen vidare. Skulle så inte vara fallet utan samtliga meddelare skulle tvingas att uppge sin identitet samt uppträda inför rätten, skulle många upplysningar om brott inte komma de brottsbekämpande myndigheterna till känna.

Europakommissionen uppställer sedan en avvägningsregel:

---

¹²⁹ X mot Belgien, 8417/78, s. 205-208.

”The question which arises in the present case is therefore not so much that of the accused’s right to have an informant summoned to appear in court as that of weighing the court’s use of statements made by an informant against the applicant’s right to a fair trial within the meaning of Article 6, paragraph 1, of the Convention.”¹³⁰

Polismannen berättade under ed vad den anonyma meddelaren hade iakttagit, d.v.s. ett våldsamt gräl mellan X och dennes bror samma kväll som själva branden. Försvaret hade ingen möjlighet att bedöma källan och värdet av uttalandet. Däremot hade den tilltalade inkallat vittnen som intygade att detta gräl inte hade ägt rum vilket gjorde juryn uppmärksam på att polismannens uppgifter inte blev bekräftade i rätten. Dessutom var den indirekta vittnesutsagan inte den enda bevisningen i målet. Den tilltalade hade inför såväl polisen som undersökningsdomaren gjort detaljerade, dock i viss mån motsägende, medgivanden som han sedermera drog tillbaka utan att kunna förklara varför de överhuvudtaget hade framförts. Med hänsyn till dessa faktiska omständigheter ansåg inte Europakommissionen att något brott förelåg mot Europakonventionens bestämmelser.

Den slutsats som kan dras av detta avgörande är att det inte föreligger en absolut rätt för den tilltalade att få förhöra ett vittne. Oavsett bestämmelsen i art. 6:3 d i Europakonventionen är således anonyma vittnen inte per automatik otillåtna. Huruvida sådana vittnesmål är acceptabla får avgöras genom en konkret avvägning mellan den nationella domstolens användning av vittnesmålet och den tilltalades rätt till en rättvis rättegång enligt art. 6:1 i Europakonventionen. De konkreta omständigheter som var av betydelse vid avvägningen enligt detta mål var att den tilltalade hade möjlighet att motbevisa utsagan genom att kalla egna vittnen, det förringade bevisvärdet framhävdes för juryn och det förelåg dessutom andra bevis i målet i form av den tilltalades egna medgivanden.¹³¹

5.2.3.2.2 Kurup mot Danmark¹³²

Europakommissionens avgörande i Kurup mot Danmark berör frågan huruvida vittnesförhör som sker i den tilltalades men inte i hans försvarares frånvaro är ett acceptabelt förfarande med tanke på art. 6:3 d i Europakonventionen.

Kurup dömdes i dansk underrätt till fem och ett halvt års fängelse för bl.a. narkotikabrott efter att två anonyma personer hade vittnat mot honom. Dessa båda vittnen förblev anonyma för Kurup under hela förfarandet och i samtliga tre instanser. Jag väljer här att enbart redogöra för hur förfarandet gick

---

¹³⁰ X mot Belgien, s. 208.

¹³¹ Marianne Holdgaard Bukh, *Menneskeretlige krav ved brug af anonyme vidner*, Juristen, nr. 8 – 1996, s. 296, Marianne Holdgaard Bukh, *Modafhöring af vidner, menneskeretlige krav til straffeprocessen*, 1998, 245.

¹³² Kurup mot Danmark, s. 287-293.

till i den andra instansen. Där förhöordes de båda vittnena bakom stängda dörrar i Kurups frånvaro. Åklagarsidan liksom Kurups försvarare fick dock närvara under förhören och den senare, som kände till vittnenas identiteter, fick också lov att korsförhöra vittnena. Kurup fick efteråt reda på vad vittnena hade sagt, dock endast i sådan utsträckning att vittnesidentiteterna inte riskerades att avslöjas. Dessutom hölls den del av åklagarsidans slutplädering som berörde de anonyma vittnesmålen också bakom stängda dörrar. Även här utestängdes Kurup. Landsretten fastställde byrettens dom. Också högsta domstolen gick på byrettens linje. Kurup vände sig till Strasbourg och hävdade bl.a. att hans rätt att förhöra vittnen i enlighet med art. 6:3 d hade inskränkts samt att han inte hade erhållit en rättvis rättegång enligt art. 6:1. Kurup menade att anonymitet kan påverka vittnesutsagan till förfång för den tilltalade eftersom möjligheten att kontrollera vittnets trovärdighet inskränks. Det finns nämligen en risk, menade Kurup, att vittnen kan påverkas om de vet att deras trovärdighet inte går att kontrollera och därför inte kommer att ifrågasättas. Att försvararen, men inte den tilltalade, känner till vittnesidentiteterna banar också väg för att förtroendeförhållandet mellan försvararen och den tilltalade undermineras. Detta fick till följd att det var näst intill omöjligt att prestera ett ordentligt försvar. I fallet, menade Kurup slutligen, fanns det dessutom inte något belägg för att vittnena befann sig i fara och därför var anonymitetsskyddet inte berättigat.

Europakommissionen konstaterar inledningsvis att rättigheterna i art. 6:3 är generella rättigheter för både den tilltalade och försvararen och att det därför inte är tillräckligt att enbart värdera den tilltalades situation. Det måste dessutom göras en samlad värdering av försvarets situation i sin helhet. Att träffa försvararen är en fundamental del av förberedelsen av försvaret. Rätten att träffa samt att överlägga med försvararen kan dock i vissa lägen inskränkas. De inskränkningar som gjordes i fallet var att försvararen inte fick avslöja vittnenas identiteter för den tilltalade och inte heller ge denne andra upplysningar om vittnena som skulle kunna avslöja identiteterna. Någon annan begränsning, exempelvis korrespondens, besök etc. , var det inte fråga om. Europakommissionen ansåg därför inte att den inskränkning som hade gjorts begränsade den tilltalades rätt att förbereda sitt försvar. Således förelåg ingen kränkning av art. 6:3 b eller d i detta avseende. Vad beträffar det förhållandet att den tilltalade tvingades att lämna rättssalen vid de tillfällen vittnena skulle förhöras samt vid åklagarens slutplädering i aktuellt avseende, poängterar Europakommissionen att huvudregeln är att den tilltalade skall närvara vid vittnesförhör. Under särskilda omständigheter kan det dock finnas anledning att förhöra vittnen utan att den som vittnesmålen riktar sig mot, d.v.s. den tilltalade, är närvarande. En förutsättning är dock att försvararen finns på plats. Beslutet att utestänga den tilltalade under delar av förhandlingen ansågs av Europakommissionen berättigat med tanke på att det rörde sig om ett allvarligt narkotikabrott samt då det fanns skäl att misstänka att vittnesutsagorna annars inte skulle ha avgivits oförbehållsamt. Kurups försvarare var närvarande under hela förhandlingen och kunde förhöra de båda vittnena. Försvarets intressen kunde således tillvaratas lika väl av försvararen som av den tilltalade själv. Någon kränkning av art. 6:3 d förelåg

därför inte. Inte heller ansågs Kurup, med tanke på likställdhetsprincipen, ha berövats en rättvis rättegång enligt art. 6:1.

Om man tillämpar den avvägningsregel som framkom i fallet X mot Belgien på detta fall, kan det hävdas att den tilltalades möjligheter att försvara sig inskränks i och med att vittnena tillåts att avge sina utsagor anonymt. Detta innebär nämligen att den tilltalade inte får någon möjlighet att lämna, för korsförhören, viktiga uppgifter till sin försvarare om vittnena samt att han inte själv ges möjlighet att förhöra dem. På så sätt begränsas den tilltalades rätt till ett ordentligt försvar och därmed till en rättvis rättegång. Detta skall vägas mot att den tilltalades försvarare kände till vittnenas identiteter och fick närvara vid förhören samt även själv förhöra dem. Försvararen jämföras med den tilltalade¹³³ och därmed anses handikappet inte vara så stort att någon kränkning av Europakonventionen föreligger. Europakommissionen uttalar sig inte direkt om behovet av anonymitet. Det kommenteras dock att det i fallet¹³⁴ rörde sig om grov narkotikabrottslighet och detta får troligtvis tolkas som att det var berättigat att skydda vittnena genom anonymitet. Något krav på att vittnena skulle befinna sig i konkret fara uppställdes således inte.¹³⁵ Att notera är att det i fallet även förelåg annan bevisning, bl.a. vittnesförhör med namngivna vittnen. Dessutom kände rätten till de anonyma vittnenas identiteter.¹³⁶

5.2.3.2.3 Kostovski mot Nederländerna

Kostovski mot Nederländerna är det första fallet i vilket Europadomstolen tog ställning till anonyma vittnen.

---

¹³³ Unmack Larsen, Rönnow och Rördam menar att försvararen, genom en konkret tolkning av omständigheterna i det aktuella fallet, jämföras med den tilltalade. I detta fall ansågs sålunda den tilltalade inte vara den ende som kunde motbevisa riktigheten i de anonyma vittnenas utsagor utan även försvararen tillskrevs denna förmåga. Se Ole Unmack Larsen & Poul Rönnow & Peter Rördam, *En trussel mod fundamentale principper i strafferetsplejen*, Juristen, 1985, s. 273, (279). Aall menar att som utgångspunkt räcker det med att försvararen får konfronteras med samt förhöra vittnena, jfr "låta förhöra" i art. 6:3 d. I vissa lägen går det dock inte att jämföra försvararen med den tilltalade. Så är exempelvis fallet om endast den tilltalade har förutsättningar att kunna avslöja och motbevisa en oriktig vittnesutsaga. Som exempel kan nämnas situationen när endast den tilltalade kan bevisa att vittnet i fråga befann sig på en helt annan plats än där vittnet själv uppgav sig ha varit eller när endast den tilltalade känner till omständigheter som ger vittnet ett motiv att inte tala sanning. Se Jörgen Aall, *Rettergang og menneskerettigheder*, 1995, s. 412-413.

¹³⁴ Kommissionens avgörande stipulerar dock, enligt Europakommissionens tidigare president professor Carl Aage Nørgaard, ingen generell regel om tillåtligheten av anonyma vittnen. Frågan om detta skall tillåtas beror, enligt honom, på de konkreta omständigheterna i varje enskilt fall, graden av anonymitet samt vilken betydelse denna anonymitet får för den tilltalade och förvarets möjligheter att ta tillvara den tilltalades intressen. Se Carl Aage Nørgaard, *Den europaeiske menneskerettighedskonvention og dansk ret*, UfR 1987.B, s. 73, (s. 79).

¹³⁵ Holdgaard Bukh, 1996, s. 297.

¹³⁶ Holdgaard Bukh, 1998, s. 248.

Kostovski, en jugoslavisk medborgare, dömdes av en nederländsk domstol till sex års fängelse för grovt rån. Till grund för domen hade domstolen lagt uppgifter som hade lämnats av två anonyma vittnen. Båda dessa hade hörts av polis och en av dem hade också, vid två tillfällen, blivit hörd av en förundersökningsdomare samt avgivit en edsvuren utsaga. Däremot hade ingen av dem blivit hörd vid huvudförhandlingen och deras identiteter förblev okända för samtliga förutom polisen, d.v.s. för förundersökningsdomarna, domstolarna, åklagaren, försvarsadvokaterna och de tilltalade. Försvaret hade inte vid något tillfälle fått möjlighet att ställa frågor direkt till vittnena och eftersom deras identiteter inte var kända, var det också svårt för försvaret att ifrågasätta deras allmänna trovärdighet. Förhör hölls dock med de personer som hade utfrågat de anonyma vittnena. Kostovski klagade till Europadomstolen och menade att han inte hade erhållit en rättvis rättegång. Som stöd åberopade han art. 6:1 och 6:3 d i Europakonventionen.¹³⁷

Europadomstolen började med att konstatera att varje konventionsstat själv bestämmer vilken bevisföring som är tillåten. De nationella domstolarnas uppgift är sedan att bedöma/värdera denna bevisning. Europadomstolens uppgift i sammanhanget är att bedöma förfarandet i sin helhet, inklusive bevisföringen, och se om detta har varit rättvist.¹³⁸

Därefter uttalade Europadomstolen:

”I princip måste all bevisning framläggas i den tilltalades närvaro vid en offentlig session i syfte att göra det möjligt att framlägga motargument.... Detta betyder dock inte att vittnesutsagor för att kunna användas som bevisning alltid måste göras vid en offentlig session i domstolen: att som bevisning använda sådana utsagor som gjorts under förfarandet före rättegången är inte i och för sig oförenligt med punkterna 3 d) och 1 i art. 6, under förutsättning att försvarets rättigheter har respekterats.

Dessa rättigheter kräver som regel att en tilltalad skall ges ett tillräckligt och passande tillfälle att motsäga och utfråga den som vittnat emot honom, antingen vid den tidpunkt då vittnet gjorde sitt uttalande eller på ett senare stadium i förfarandet...”¹³⁹

Någon sådan möjlighet gavs aldrig Kostovski. Varken han eller hans försvarare fick någon gång under förfarandet möjlighet att direkt ställa frågor till de anonyma vittnena. Visserligen kunde de indirekt, via en förundersökningsdomare, ställa skriftliga frågor till ett av vittnena, men dessa frågor var begränsade på så sätt att vittnenas identiteter inte fick riskeras att avslöjas. De personer som hade förhört vittnena ifråga hördes själva som vittnen. I detta sammanhang ger Europadomstolen uttryck för de betänkligheter som är förknippade med ett tillåtande av anonyma vittnesmål:

---

¹³⁷ Kostovski mot Nederländerna, para. 9-21 och 37-38.

¹³⁸ Kostovski mot Nederländerna, para. 39.

¹³⁹ Kostovski mot Nederländerna, para. 41, översatt av Hans Danelius i SvJT 1991 s. 295.

”If the defence is unaware of the identity of the person it seeks to question, it may be deprived of the very particulars enabling it to demonstrate that he or she is prejudiced, hostile or unreliable. Testimony or other declarations inculcating an accused may well be designedly untruthful or simply erroneous and the defence will scarcely be able to bring this to light if it lacks the information permitting it to test the author’s reliability or cast doubt on his credibility. The dangers inherent in such a situation are obvious.”¹⁴⁰

Inte någon av de nederländska domstolarna gavs möjlighet att se hur de anonyma vittnena uppträdde under utfrågningen och därmed bilda sig en uppfattning om deras trovärdighet. Visserligen hördes ett av de anonyma vittnena av två olika förundersökningsdomare men dessa kände inte till vittnets identitet vilket troligtvis inverkar på deras vittnesmål beträffande vittnets trovärdighet. Dessutom fick varken den tilltalade eller försvararen närvara vid denna utfrågning. Det andra anonyma vittnet hördes enbart av polisen. Under dessa omständigheter ansåg inte Europadomstolen att de åtgärder som hade vidtagits hade uppvägt försvarets handikapp.¹⁴¹

Den nederländska staten försvarade sig bl.a. med resonemang kring nödvändigheten med bekämpande av organiserad brottslighet. Härom uttalade sig Europadomstolen:

”Although the growth in organised crime doubtless demands the introduction of appropriate measures, the Government’s submissions appear to the Court to lay insufficient weight on what the applicant’s counsel described as ‘the interest of everybody in a civilised society in a controllable and fair judicial procedure’. The right to a fair administration of justice holds so prominent a place in a democratic society..... that it cannot be sacrificed to expediency. The Convention does not preclude reliance, at the investigation stage of criminal proceedings, on sources such as anonymous informants. However, the subsequent use of anonymous statements as sufficient evidence to found a conviction, as in the present case, is a different matter. It involved limitations on the rights of the defence which were irreconcilable with the guarantees contained in Article 6. (art. 6). In fact, the Government accepted that the applicant’s conviction was based ‘to a decisive extent’ on the anonymous statements.”¹⁴²

Även med beaktande av intresset att bekämpa organiserad brottslighet ansåg således Europadomstolen att förfarandet i Kostovskis fall inbegrep inskränkningar av försvarets rättigheter som var oförenliga med rättssäkerhetsgarantierna i art. 6. Följaktligen förelåg en kränkning av art. 6:3 d i kombination med art. 6:1.¹⁴³

---

¹⁴⁰ Kostovski mot Nederländerna, para. 42.

¹⁴¹ Kostovski mot Nederländerna, para. 42.

¹⁴² Kostovski mot Nederländerna, para. 44.

¹⁴³ Kostovski mot Nederländerna, para. 45.

Holdgaard Bukh har kommenterat detta fall utförligt.¹⁴⁴ Hon menar att Europadomstolen börjar med att konstatera att som huvudregel skall all bevisning upptagas offentligt i rätten där den tilltalade finns på plats och där han eller hans försvarare har möjlighet att hålla motförhör. Bevisning som har upptagits på förundersökningsstadiet får dock undantagsvis användas som bevis i rättegången under förutsättning att försvarets rättigheter har respekterats. Med detta avses bl.a. att den tilltalade eller försvararen skall ha haft möjlighet att någon gång under förfarandet få förhöra vittnet. Huvudregeln följdes inte i detta fall, däremot i Kurup mot Danmark. Vad beträffar undantagsregeln kan sägas att den tilltalade eller försvararen aldrig någon gång fick möjlighet att direkt förhöra vittnena. Däremot fick de förhöra de personer som hade förhört vittnena samt indirekt ställa begränsade frågor till ett av vittnena. Därefter kommenterar Europadomstolen några andra omständigheter; anonymiteten som företeelse, att domstolarna var förhindrade i att själva bilda sig en uppfattning om trovärdigheten hos de anonyma vittnena, att det ena vittnet förhördes av en förundersökningsdomare som inte kände till identiteten hos den förhörde, att det andra vittnet endast förhördes av polisen och att Kostovski i stort sett blev dömd mot bakgrund av de anonyma vittnesmålen. Dessa handikapp uppvägdes inte genom det valda förfarandet. Slutsatsen blir således att Europadomstolen inte utesluter en användning av anonyma vittnesmål utan istället uppställer vissa begränsningar vad beträffar användningen av denna typ av bevisning.

Holdgaard Bukh menar att i enlighet med den undantagsregel som Europadomstolen ställer upp, kan anonyma vittnesmål användas under förutsättning att den tilltalade eller försvararen någon gång under förfarandet ges möjlighet att förhöra vittnet ifråga. Hon jämför med Europakommissionsavgörandet Kurup mot Danmark där försvararen fick kännedom om vittnesidentiteterna och även möjlighet att hålla förhör med vittnena. Hon jämför dock även med Europakommissionens avgörande i X mot Belgien enligt vilket det inte alltid är nödvändigt att den tilltalade eller försvararen ges möjlighet att hålla motförhör. Kravet är dock att det föreligger andra bevis i saken så att det anonyma vittnesmålet inte utgör ensam bevisning. Dessutom skall det tas hänsyn till vem som har förhört det anonyma vittnet och huruvida denne har känt till identiteten. Generellt är det mer betryggande om det är en domare som har hållit förhöret än om det är en polis. Hänsyn skall också tas till huruvida den tilltalade eller försvararen har haft en reell möjlighet att bestrida innehållet i den anonyma utsagan samt huruvida rätten har iakttagit bevisningen med försiktighet.

Den avvägningsregel som Europakommissionen uppställde i X mot Belgien kommenteras inte direkt i fallet men enligt Holdgaard Bukh är det denna som Europadomstolen har haft i åtanke. Beträffande beivrandet av organiserad brottslighet uttalar Europadomstolen att det är nödvändigt att använda speciella efterforskningsmetoder. Rätten till en rättvis rättegång får dock inte

---

¹⁴⁴ Holdgaard Bukh, 1996, s. 299-300, Holdgaard Bukh, 1998, s. 251-253, båda källorna avser resten av detta avsnitt.

åsidosätts p.g.a. detta syfte. Att använda sig av anonyma meddelare under förundersökningen är inte problemet, det är när sådana utsagor anförs som bevis i rätten som problem uppstår.

5.2.3.2.4 Windisch mot Österrike¹⁴⁵

Windisch, en österrikisk medborgare, hade, mot sitt nekande, dömts av en domstol i Österrike för inbrott. Detta hade skett på grundval av uppgifter som hade lämnats till polisen av två oidentifierade personer. Dessa två vittnen var de enda som kunde binda Windisch till brottsplatsen. Under rättegången hördes inte vittnena själva, trots försvarets invändningar, utan istället hölls förhör med de polismän som hade mottagit informationen. Försvarets begäran att få förhöra vittnena i rätten avslogs. Därför kunde Windisch och hans försvarare endast ställa frågor till polismännen och inte till de faktiska vittnena, som av polisen hade lovats anonymitet. Windisch vände sig till Strasbourg och hävdade att han hade dömts på basis av anonyma vittnesmål och därför hade berövats en rättvis rättegång i enlighet med art. 6:1 och 6:3 d i Europakonventionen.¹⁴⁶

Europadomstolen upprepar inledningsvis vad den tidigare uttalade i Kostovskifallet. Således konstateras att Europadomstolen skall kontrollera huruvida förfarandet i sin helhet har varit rättvist. Dessutom repeteras huvudregeln om bevisomedelbarheten och dess undantag. Den tilltalade eller försvararen måste någon gång under förfarandet, från det att förundersökningen inleds till det att dom avkunnas, ges möjlighet att förhöra vittnena.¹⁴⁷ Någon sådan möjlighet gavs aldrig Windisch eller hans försvarare. Inte heller domstolen eller någon förundersökningsdomare kom i kontakt med vittnena utan det var enbart polisen som skötte kontakterna med dessa. Tre av dessa poliser hördes som vittnen. Windisch hade dock indirekt kunnat få ställa skriftliga frågor till vittnena ifall han hade begärt det. En sådan begäran kom dock aldrig. Dessa möjligheter, konstaterar Europadomstolen, kan inte ersätta rätten att direkt få ställa frågor till vittnena. De frågor som här kunde ställas var alla begränsade på så sätt att vittnesidentiteterna inte skulle avslöjas. Själva anonymitetsfrågan kommenterar Europadomstolen på följande vis:

”Being unaware of their identity, the defence was confronted with an almost insurmountable handicap: it was deprived of the necessary information permitting it to test the witnesses’ reliability or cast doubt on their credibility.”¹⁴⁸

Inte heller domstolen, som också var ovetande om vittnenas identiteter, gavs möjlighet att direkt iaktta vittnena och därmed bilda sig en egen uppfattning om deras trovärdighet. Polisernas vittnesmål i detta avseende kunde inte

---

¹⁴⁵ *Windisch mot Österrike*, Ser. A. Vol. 186.

¹⁴⁶ *Windisch mot Österrike*, para. 8-14 och 22.

¹⁴⁷ *Windisch mot Österrike*, para. 25-26.

¹⁴⁸ *Windisch mot Österrike*, para. 27-28.

jämställas med en direkt iakttagelse. Staten försvarade sig med att vittnena var trovärdiga, att de var rädda för repressalier samt att polisen är i behov av hjälp under brottsutredningen. Att allmänheten bistår polisen i dess brottsbekämpande verksamhet, konstaterade Europadomstolen, är naturligtvis av stor betydelse. Att använda sig av anonyma meddelare på efterforskningsstadiet är inte heller oförenligt med Europakonventionen. Att senare grunda ett avgörande i domstol på en sådan utsaga är dock en annan sak. Rätten till en rättvis rättegång får aldrig vika.¹⁴⁹

Det fanns inga vittnen som hade iakttagit själva förbrytelsen. De anonyma vittnesmålen utgjorde den enda bevisningen i målet som band den tilltalade till själva brottsplatsen, en fråga som var central i fallet. Domen mot den tilltalade var i stor utsträckning, ”to a large extent”, grundad på dessa vittnesmål. Användningen av denna bevisning innebar, enligt Europadomstolen, en så allvarlig inskränkning av försvarets rättigheter att den tilltalade hade berövats en rättvis rättegång. Sålunda förelåg en kränkning av art. 6:3 d i kombination med art. 6:1 i Europakonventionen.¹⁵⁰

Holdgaard Bukh har även kommenterat detta avgörande.¹⁵¹ Hon menar att det går i linje med Europadomstolens tidigare avgörande i Kostovski mot Nederländerna. Huvudregeln vad beträffar bevisomedelbarheten samt undantagen därifrån är centrala i båda fallen. Liksom i Kostovskifallet var försvaret i Windischfallet förhindrat att direkt utfråga de anonyma vittnena. Däremot kunde förhör, i båda fallen, hållas med de personer som hade hållit förhören med de anonyma vittnena och dessutom kunde försvaret, i begränsad omfattning, indirekt ställa skriftliga frågor till några av de anonyma vittnena. Detta kommenterar Europadomstolen, under hänvisning till Kostovskifallet, på följande vis:

”These possibilities cannot, however, replace the right to examine directly prosecution witnesses before the trial court.”¹⁵²

Därefter fortsatte Europadomstolen:

”The police officers’ evidence on this point at the hearings cannot be regarded as a proper substitute for direct observation.”¹⁵³

Möjligheten att skriftligen få ställa vissa begränsade frågor kan således inte jämföras med möjligheten att direkt förhöra vittnena och inte heller kan polisernas vittnesmål vad beträffar de anonyma vittnenas trovärdighet jämföras med en direkt iakttagelse från rättens sida.

---

¹⁴⁹ Windisch mot Österrike, para. 29-30.

¹⁵⁰ Windisch mot Österrike, para. 31-32.

¹⁵¹ Holdgaard Bukh, 1996, s. 302, Holdgaard Bukh, 1998, s. 255-256, båda källorna avser resten av detta avsnitt med undantag för hänvisningen till Peter Garde samt hänvisningarna till fallet.

¹⁵² Windisch mot Österrike, para. 28.

¹⁵³ Windisch mot Österrike, para. 29.

Huvudregeln var inte iakttagen vilket följer av att vittnena var anonyma. Inte heller iakttogs undantaget. Till detta följer några konkreta tilläggsmoment som var avgörande vid den samlade bedömningen; vittnenas identiteter var inte kända för rätten, rätten kunde inte själv förhöra vittnena, rätten hade ingen möjlighet att bedöma vittnenas trovärdighet och, det viktigaste, domen var i stor utsträckning baserad på de anonyma vittnesmålen. Detta sista kriterium var avgörande för utgången av målet. Huruvida brottets ringa svårighetsgrad hade någon betydelse för utgången framgår inte av fallet. I såväl Kurup- som Kostovskifallet påpekades att det faktum att det rör sig om allvarlig brottslighet kan innebära ett behov av användning av anonyma vittnesmål. Holdgaard Bukh menar därför att det inte kan uteslutas att brottets ringa grovhet har haft betydelse för utgången i målet. Hon stöds i sin åsikt av Garde som menar att användning av anonyma vittnen i mindre allvarliga fall, utifrån Europakonventionens vanliga avvägningssprincip, torde medföra en kränkning av Europakonventionen.¹⁵⁴

Holdgaard Bukh menar också att Windischfallet, vid ett snabbt påseende, kan tyckas påminna om X mot Belgien. I X mot Belgien utgjorde det anonyma vittnesmålet dock inte huvudsakligt och avgörande bevis, det var enbart ett bevis rörande motivet. I Windischfallet innebar de anonyma vittnesmålen att den tilltalade knöts till brottsplatsen vid aktuell tidpunkt. I X mot Belgien rörde det sig också om en grovre brottslighet nämligen mordbrand att jämföra med inbrott i Windischfallet. Holdgaard Bukh håller dock inte för uteslutet att fallet X mot Belgien idag hade fått en helt annan utgång mot bakgrund av hur Europadomstolens praxis på området har utvecklats.

5.2.3.2.5 Saïdi mot Frankrike¹⁵⁵

Saïdi, en tunisisk medborgare, dömdes i Frankrike till fängelse och utvisning för bl.a. narkotikabrott. Den fällande domen var, enligt Saïdi, helt baserad på vittnesmål från personer som hade identifierat och angripit honom. Några andra bevis som kunde stödja deras utsagor fanns inte. Saïdi fick inte någon möjlighet att korsförhöra de vittnen som anklagade honom för brotten. Därför gjorde han gällande att rätten till en rättvis rättegång hade blivit kränkt.¹⁵⁶

Den franska staten försvarade sig med att saken var så fullständigt utredd att konfrontationer mellan den tilltalade och vittnena skulle ha varit överflödiga. Dessutom påpekades att brottets karaktär och de problem som är förknippade med att få narkomaner att avge vittnesmål medförde svårigheter med konfrontationer. Vittneskydd fick därmed prioritet. De aktuella vittne-

---

¹⁵⁴ Peter Garde, *Fra Unterpertinger till Asch. Den Europaeiske Menneskerettighedsdomstols praksis om bevisførelse i straffesager*, Juristen, nr. 8 – 1992, s. 358.

¹⁵⁵ *Saïdi mot Frankrike*, Ser. A. Vol. 261-C.

¹⁵⁶ *Saïdi mot Frankrike*, para. 6 och 41.

na, narkomaner och småhandlare, hade ett legitimt intresse av att få vara anonyma, bl.a. mot bakgrund av risken för repressalier.¹⁵⁷

Europadomstolen upprepar även i detta fall att bevisregler och bevisvärdering är nationella angelägenheter och att Europadomstolens uppgift i sammanhanget istället är att se om förfarandet i sin helhet, inklusive det sätt på vilket bevisningen upptogs, var rättvist. Sedan upprepas även huvudregeln om att bevisning skall upptagas offentligt i rätten i den tilltalades närvaro så att denne eller hans försvarare ges möjlighet att hålla motförhör. Bevis som har upptagits på ett tidigare stadium är dock inte i sig självt oförenligt med art. 6:3 d och 6:1 i Europakonventionen så länge försvarets rättigheter har respekterats. Dessa rättigheter innebär i regel att den tilltalade skall ges möjlighet att någon gång under förfarandet förhöra de vittnen som åberopas mot honom.¹⁵⁸

Därefter konstaterar Europadomstolen att de två instanser som hade dömt Saïdi inte hade hänvisat till någon annan bevisning än till de utsagor som hade avgivits före rättegången. Dessa vittnesmål utgjorde således den enda bevisningen i målet. Trots detta faktum tilläts varken Saïdi eller hans försvarare att förhöra vittnena, varken under förundersökningen eller under rättegången. Frånvaron av konfrontation berövade honom i visst avseende en rättvis rättegång. Europadomstolen konstaterar dock att den är medveten om de svårigheter som är förknippade med beivrande av narkotikabrottslighet, särskilt vad gäller insamlandet av bevis, och om de problem för samhället som drogproblem medför. Sådant hänsynstagande kan dock inte rättfärdiga inskränkningar i den grad som var fallet här vad beträffar den tilltalades rätt till försvar. Följaktligen förelåg en kränkning av art. 6:1 och 6:3 d.¹⁵⁹ Domare Pettiti poängterar i ett tillägg att det i fallet, som skall ses i sammanhang med Delta mot Frankrike och Cardot mot Frankrike, inte fanns annan bevisning än de okontraderade utsagor som hade lämnats till polisen på förundersökningsstadiet. Enligt honom innebär detta dock inte att det under andra omständigheter, t.ex. om det hade funnits annan bevisning eller om vittnena hade hörts av en förundersökningsdomare, hade kunnat konstateras att någon kränkning inte hade förelegat.

Holdgaard Bukh menar att detta fall exemplifierar typsituationen när varken huvudregeln eller undantaget vad beträffar bevisomedelbarheten har följts. Någon konfrontation i rätten i enlighet med huvudregeln har inte skett, inte heller har möjlighet till motförhör i enlighet med undantaget givits klaganden på något annat stadium i processen. Huruvida dessa förhållanden ensamma konstituerar en kränkning är oklart. Europadomstolen har dock även tagit hänsyn till ett tilläggsargument, nämligen att Saïdi enbart blev dömd på basis av de anonyma vittnesmålen. Holdgaard Bukh menar att då Europadomstolen lägger sådan vikt vid detta tilläggsargument, betyder det troligen

---

¹⁵⁷ Saïdi mot Frankrike, para. 42.

¹⁵⁸ Saïdi mot Frankrike, para. 43.

¹⁵⁹ Saïdi mot Frankrike, para. 44.

att domen kunde ha sett annorlunda ut ifall det hade funnits andra bevis. Vilka andra bevis som hade krävts för att Europadomstolen skulle ha accepterat okontraderade anonyma vittnesmål är inte klart. Så mycket krävs dock att domslutet inte ”to a decisive extent”, jfr Kostovskidomen para. 44, eller ”to a large extent”, jfr Windischdomen para. 31, baseras på anonyma vittnesmål.¹⁶⁰

5.2.3.2.6 Doorson mot Nederländerna¹⁶¹

Doorson anklagades för narkotikabrott. Han hade via fotografier blivit utpekad av ett antal missbrukare såsom varande en person som hade sålt narkotika. Utpekningen hade tillgått på så sätt att polisen hade visat ett antal fotografier för missbrukare, varav ett föreställde en person som de visste var oskyldig, i syfte att få dem att peka ut kända narkotikahandlare. Totalt pekade åtta personer ut Doorson. Sex av dessa var rädda för repressalier och tilläts därför att vara anonyma under hela processen. De två andra personerna uppträdde under sina riktiga namn, R och N.

Under förundersökningen hördes två av de anonyma personerna, Y.15 och Y.16, av en förundersökningsdomare. Varken Doorson eller hans försvarare var närvarande vid detta förhör. Y.15 och Y.16 inställde sig inte till ett planerat fortsatt förhör. Doorson åtalades för narkotikahandel vid regiondomstolen. Försvaret begärde att domstolen skulle föranstalta om förhör med de sex anonyma vittnena som skulle hållas av förundersökningsdomaren. Domstolen avslög denna begäran men beslutade att höra R och N. N uppträdde inför rätten och såväl åklagaren som försvaret gavs möjlighet att förhöra honom. N ändrade dock sina för Doorson belastande uppgifter på så sätt att han inte längre sade sig känna igen honom och inte längre var helt säker på att han kände igen mannen på bilden. R dök överhuvudtaget inte upp i rätten. Trots detta dömdes Doorson till femton månaders fängelse. Han överklagade till appellationsdomstolen. På begäran av denna domstol hördes vittnena Y.15 och Y.16 på nytt av en förundersökningsdomare, dels för att denne skulle kunna avgöra om något behov fanns för anonymitet, dels för att ge försvararsidan möjlighet till kontradiktion. Doorsons försvarare fick närvara vid utfrågningen av Y.15 och Y.16 och även om han inte fick kännedom om deras identiteter fick han möjlighet att ställa frågor till dem. Såväl Y.15 och Y.16 svarade på samtliga frågor som ställdes av Doorsons försvarare. Förundersökningsdomarens slutsats var att det fanns ett legitimt behov av anonymitet samt att vittnena var trovärdiga. Appellationsdomstolen beslutade att inte bifalla Doorsons begäran att de sex anonyma vittnena skulle höras direkt av domstolen. Däremot beslutade domstolen att kalla R och N som vittnen. N uppgav att allt vad han tidigare hade sagt hade varit osant och att han inte kände Doorson. R hämtades till domstolen men lyckades smita därifrån innan förhöret. Han kunde därefter inte spåras. Appellationsdomstolen dömdes Doorson till femton månaders fängelse för narkotika-

¹⁶⁰ Holdgaard Bukh, 1996, s. 303-304, Holdgaard Bukh, 1998, s. 257-258.

¹⁶¹ *Doorson mot Nederländerna*, dom 960326, (54/1994/501/583).

brott. Den fällande domen baserades bl.a. på de uttalanden som Y.15 och Y.16 hade gjort inför förundersökningsdomaren samt på de uppgifter som vittnena R och N hade lämnat till polisen. Överklagandet till landets högsta domstol avvisades.¹⁶²

Doorson gjorde gällande att det förelåg en kränkning av art. 6:1 i förening med art. 6:3 d i Europakonventionen till följd av den bevisupptagning som hade skett i målet.¹⁶³

Europadomstolen ger inledningsvis¹⁶⁴ uttryck för de generella regler som gäller vad beträffar förhållandet mellan art. 6:1 och 6:3 samt bevisföring och bevisvärdering. Det konstateras också att Europadomstolen skall se till helheten vid bedömningen av huruvida förfarandet har varit rättvist. Därefter behandlas de olika vittnena var för sig under egna rubriker.

Vad beträffar vittnena Y.15 och Y.16 konstaterar Europadomstolen att då de förhördades i samband med avgörandet i appellationsinstansen och då med Doorsons försvarare närvarande, spelade det inte någon roll att de på förundersökningsstadiet hördes utan att den tilltalades försvarare var närvarande. Därefter hänvisar Europadomstolen till sin tidigare praxis och konstaterar att Europakonventionen inte utesluter användande av anonyma meddelare på förundersökningsstadiet. Att grunda fällande domar på sådana utsagor kan dock skapa problem även om all användning av dylika utsagor inte kan sägas strida mot Europakonventionen. Europadomstolen fortsätter:

”It is true that Article 6 (art. 6) does not explicitly require the interests of witnesses in general, and those of victims called upon to testify in particular, to be taken into consideration. However, their life, liberty or security of person may be at stake, as may interests coming generally within the ambit of Article 8 (art. 8) of the Convention. Such interests of witnesses and victims are in principle protected by other, substantive provisions of the Convention, which imply that Contracting States should organise their criminal proceedings in such a way that those interests are not unjustifiably imperilled. Against this background, principles of fair trial also require that in appropriate cases, the interests of the defence are balanced against those of witnesses or victims called upon to testify.”¹⁶⁵

Europadomstolen gör en konkret värdering och menar att det fanns grund för att hemlighålla dessa vittnens identiteter. Y.15 och Y.16:s vittnesmål var viktiga i fallet. Det fanns behov av att skydda dem från eventuella repressalier från Doorsons sida. Att det inte fanns något konkret hot om repressalier ändrade inte ställningstagandet mot bakgrund av att det är vanligt i narkotikakretsar att vittnen blir hotade.¹⁶⁶

---

¹⁶² Doorson mot Nederländerna, para. 7-35.

¹⁶³ Doorson mot Nederländerna, para. 53.

¹⁶⁴ Doorson mot Nederländerna, para. 66-67.

¹⁶⁵ Doorson mot Nederländerna, para. 68-70.

¹⁶⁶ Doorson mot Nederländerna, para. 71.

Europadomstolen fortsätter:

”The maintenance of the anonymity of the witnesses Y.15 and Y.16 presented the defence with difficulties which criminal proceedings should not normally involve. Nevertheless, no violation of Article 6 para. 1 taken together with Article 6 para. 3 (d) ... of the Convention can be found if it is established that the handicaps under which the defence laboured were sufficiently counterbalanced by the procedures followed by the judicial authorities.”¹⁶⁷

De handikapp som försvaret får till följt av användning av anonyma vittnesmål skall således uppvägas av den valda proceduren.

De anonyma vittnena hördes i appellationsinstansen av en förundersökningsdomare som kände till vittnenas identiteter samt av den tilltalades försvarare som däremot var ovetande om identiteterna. Förundersökningsdomaren försåg domstolen med ett underlag som hjälpte till att bedöma vittnenas trovärdighet. Försvaren fick närvara vid förhören samt ställa frågor till vittnena, dock inte sådana som kunde leda till att vittnenas identiteter avslöjades. Samtliga frågor från försvararen blev besvarade. Av detta följer att fallet skilde sig från Kostovskifallet. Visserligen, menar Europadomstolen, hade det varit att föredra om Doorson hade fått närvara vid förhören. Doorsons intresse av detta övervägde dock inte vittnenas intresse av att bli skyddade. Försvaren jämställdes således med den tilltalade efter ett konstaterande att Europakonventionen inte utesluter sådan identifikation. Europadomstolen poängterar också att det mest önskvärda är att vittnen gör sina utpekanden personligen. I detta fall hade vittnena emellertid utpekat Doorson på ett fotografi men det var ett fotografi som enligt Doorson själv bestod av en bild på honom. Vittnena kunde även redogöra för hans klädsel och uppträdande.¹⁶⁸

Av dessa resonemang följer att den motviktsprocedur som de rättsliga myndigheterna använde sig av vid upptagandet av Y.15 och Y.16:s utsagor, var tillräcklig för att göra det möjligt för försvaret att ifrågasätta och misskreditera denna bevisning vilket också skedde i rättegången. Europadomstolen konstaterar dock att även om den valda proceduren i tillräcklig mån kompenserar försvarets handikapp, får en fällande dom aldrig ensamt eller i väsentlig mån baseras på anonyma vittnesmål. Så var ej fallet här. Det fanns annan bevisning, vid sidan av de anonyma vittnesmålen, i form av R och N:s utsagor. Dessutom poängterar Europadomstolen att det är viktigt att dylik bevisning, som inskränker försvarets rättigheter, behandlas/värderas med stor försiktighet. Sådan hänsyn togs också i fallet. Europadomstolen ansåg det inte heller ha varit otillåtet för appellationsdomstolen att beakta N och R:s utsagor inför polisen trots att N ändrade sin utsaga i domstolen och att R

---

¹⁶⁷ Doorson mot Nederländerna, para. 72.

¹⁶⁸ Doorson mot Nederländerna, para. 73-75.

överhuvudtaget inte hördes i domstolen. Någon kränkning av art. 6 förelåg inte i fallet.¹⁶⁹

Holdgaard Bukh¹⁷⁰ börjar med att konstatera att det av Doorsonavgörandet, i förening med X mot Belgien och Kurup mot Danmark, kan utläsas när anonyma vittnesmål kan komma ifråga. Så är fallet när ett vittne konkret känner sig utsatt. Det krävs dock inte att något konkret hot eller våld har förekommit från den tilltalades sida utan det är tillräckligt att det finns en generell risk för att hot eller våld kan förekomma. Det måste emellertid röra sig om allvarlig kriminalitet. Därefter kommenterar hon den avvägningsregel som uppställs i fallet, d.v.s. att det skall avgöras huruvida de handikapp som försvaret får till följd av användningen av anonyma vittnesmål uppvägs av den procedur som de rättsliga myndigheterna använder sig av. Holdgaard Bukh menar att denna regel motsvaras av den avvägning som gjordes i Kostovskidomen.¹⁷¹ Förmodligen motsvarar den också den avvägningsregel som omtalas i X mot Belgien, d.v.s. att det skall göras en konkret avvägning mellan den nationella domstolens användning av vittnesmålet och den tilltalades rätt till en rättvis rättegång.

Den huvudregel och de undantag som härstammar från Kostovskidomen nämns inte i Doorsonfallet. Dessa regler, menar Holdgaard Bukh, kan dock sägas ligga implicit i den avvägning som gjordes i Doorsonfallet. Enligt huvudregeln från Kostovskidomen skall all bevisning presenteras offentligt i rätten i den tilltalades närvaro. Undantagsvis kan bevisning som har upptagits på ett tidigare stadium användas, under förutsättning att försvarets rättigheter har respekterats. Avvägningen i Doorsonfallet kan sägas vara en precisering av detta undantag. Häri ingår nämligen såväl själva undantaget som de tilläggsargument som det enligt undantaget skall tas hänsyn till. Dessutom tillkommer nya tilläggsargument i och med Doorsondomen. Slutsatsen blir att det i fall som involverar utsagor av anonyma vittnen skall göras en avvägning för att se om försvarets olägenheter till följd av denna bevisning anses uppvägd genom det valda förfarandet i samband härmed. Denna bedömning inrymmer samtliga argument som har använts i de tidigare avgörandena om anonyma vittnen samt de som nämns i detta fall: anonymitetens beskaffenhet, rättens möjlighet att bedöma vittnenas trovärdighet, huruvida förhör har hållits av en förundersökningsdomare som känner till vittnenas identiteter, huruvida förhör endast har hållits hos polisen, huruvida domen är baserad i stor utsträckning på de anonyma vittnesmålen, huruvida försvaret har givits möjlighet att ifrågasätta vittnenas trovärdighet samt deras utsagor och huruvida vittnesmålen har använts med försiktighet. Om det efter en sådan avvägning kan konstateras att försvarets handikapp har uppvägs genom den valda proceduren skall det göras ytterligare en prövning. Denna prövning består av ännu ett tilläggsargument, dock ett mycket viktigt sådant som, om det inte uppfylls, ensamt medför att en

---

¹⁶⁹ Doorson mot Nederländerna, para. 75-80 och 83.

¹⁷⁰ Holdgaard Bukh, 1996, s. 306-307, Holdgaard Bukh, 1998, s. 262-265, båda källorna avser resten av avsnittet med undantag för hänvisningen till Kostovskidomen.

¹⁷¹ Kostovski mot Nederländerna, para. 43, 3 st.

kränkning av art. 6 föreligger. Kravet är att en fällande dom inte ensamt eller i väsentlig mån får vara baserad på anonyma vittnesmål.

5.2.3.2.7 Konklusion¹⁷²

Vad beträffar fullständigt anonyma vittnen kan följande regler härledas ur Europadomstolens och Europakommissionens praxis. Huvudregeln är att alla bevis skall upptagas offentligt i rätten i den tilltalades närvaro för att han skall få möjlighet att hålla motförhör. Till denna huvudregel uppställs två undantag. Enligt det första undantaget kan bevisning som har upptagits på ett tidigare stadium, d.v.s. under förundersökningen, användas som bevis i rätten såvida försvarets rättigheter har respekterats. Med detta menas att den tilltalade eller hans försvarare, någon gång under förfarandet, skall ha givits möjlighet att direkt förhöra de aktuella vittnena. En värdering skall göras huruvida försvarets olägenheter till följd av anonymiteten har avhjälpats genom det valda förfarandet. Flera faktorer har betydelse vid denna bedömning: fanns det ett behov av anonymitet, hade rätten möjlighet att bedöma vittnets trovärdighet, kände förundersökningsdomaren till vittnets identitet, gavs försvaret någon möjlighet att ifrågasätta utsagan, vilken betydelse hade den anonyma utsagan för den fällande domen? En fällande dom får inte ensamt eller i väsentlig mån vara baserad på anonyma vittnesmål. Det andra undantaget talar om okontraderad bevisning som har upptagits på förundersökningsstadiet. Sådan bevisning kan i mycket begränsad omfattning tillåtas i rättegången. Även här skall det bedömas huruvida försvarets handikapp till följd av den aktuella bevisningen har uppvägs genom det valda förfarandet. Vid denna bedömning får hänsyn tas till huruvida det är en domare som har hållit förhör med vittnet, Europadomstolen anser att detta är att föredra framför förhör hållna av polisen, huruvida försvaret kunde framföra invändningar mot vittnesutsagan och vittnets trovärdighet, huruvida rätten gavs möjlighet att bedöma vittnets trovärdighet, huruvida rätten kände till vittnets identitet, huruvida bevisningen ifråga värderades med försiktighet och om det fanns annan huvudsaklig bevisning vid sidan av de anonyma vittnesmålen. Som tidigare konstaterats får en fällande dom aldrig ensamt eller i väsentlig mån baseras på anonyma utsagor. Argumenten från de två undantagsgrupperna kompletterar varandra.

5.2.3.3 Delvis anonyma vittnen

5.2.3.3.1 Lüdi mot Schweiz¹⁷³

Den schweiziska polisen fick ett tips från sina tyska kollegor att Lüdi, en schweizisk medborgare, planerade ett narkotikabrott som gick ut på att han tänkte köpa en stor mängd kokain och sedan sälja denna vidare. Den schweiziska polisen inledde en förundersökning. Lüdis telefon började avlyssnas

¹⁷² Holdgaard Bukh, 1996, s. 308-309, Holdgaard Bukh, 1998, s. 267-270.

¹⁷³ *Lüdi mot Schweiz*, dom 920615, (17/1991/269/340).

och en polisinfiltör, Toni, engagerades. Denne utgav sig för att vara en potentiell köpare och fick på så sätt kontakt med Lüdi. De träffades sammanlagt fem gånger, samtliga gånger på Tonis initiativ eftersom Lüdi inte kände till Tonis riktiga identitet, adress eller telefonnummer. Lüdi anhölls, misstänkt för narkotikabrott. Enligt Toni hade Lüdi lovat att sälja två kilo kokain till honom. Husrannsakan gjordes hos Lüdi varpå spår av såväl kokain som hasch påträffades. Lüdi släpptes i avvaktan på rättegång efter att ha gjort omfattande medgivanden. Han dömdes i samtliga schweiziska instanser. Bevisningen bestod till stor del av de uppgifter som Toni hade lämnat. Då man inte ville röja hans identitet, hördes han inte under någon av rättegångarna.¹⁷⁴

Lüdi klagade till Strasbourg och menade bl.a. att han hade berövats en rättvis rättegång i enlighet med art. 6:1 och 6:3 d i Europakonventionen då den fällande domen mot honom framförallt hade baserats på Tonis utsaga samt utskrifterna från telefonsamtalen mellan honom och Toni. Lüdi eller hans försvarare hade inte någon gång under förfarandet givits tillfälle att utfråga Toni. Att Toni inte hördes som vittne i rättegången innebar, enligt Lüdi, att han inte fick möjlighet att klargöra på vilket sätt Tonis handlingar och uppträdande hade påverkat och bestämt Lüdis eget handlande, en fråga som var omtvistad i fallet. Domstolarna själva var förhindrade i att göra en bedömning av Tonis trovärdighet då han aldrig uppträdde i rättegångarna.¹⁷⁵

Inledningsvis fastställer Europadomstolen reglerna om att bevisföring och bevisvärdering är nationella angelägenheter och att Europadomstolens uppgift i sammanhanget istället är att se till förfarandet i sin helhet och i betraktning av art. 6:1 och 6:3 d tagna tillsammans, avgöra huruvida förfarandet totalt sett har varit rättvist. Huvudregeln angående bevisomedelbarheten, d.v.s. att bevis skall upptagas vid en offentlig förhandling i den tilltalades närvaro och dess undantag kommenteras också. Undantag kan göras från huvudregeln, dock endast under förutsättning att försvarets rättigheter iakttas, däribland rätten att någon gång under förfarandet få tillfälle att direkt utfråga vittnena. Därefter konstateras att Lüdis medgivanden inte kom förrän efter det att han hade konfronterats med utskrifterna från telefonavlyssningen. Dessa fick han aldrig möjlighet att kontrollera eller att misskreditera. Även om den fällande domen mot Lüdi inte enbart var baserad på Tonis skriftliga utsaga spelade den dock stor roll vad gällde etablerandet av de fakta som ledde fram till den fällande domen.¹⁷⁶

Därefter gör Europadomstolen en jämförelse med de tidigare fallen Kostovski och Windisch och konstaterar att det aktuella fallet skiljer sig från dessa. I de tidigare fallen baserades de fällande domarna på anonyma vittnesmål. I detta mål var personen ifråga en polisman vars funktion var känd för förundersökningsdomaren. Dessutom visste Lüdi vem polisen var efter att ha träf-

---

¹⁷⁴ Lüdi mot Schweiz, para. 9-23.

¹⁷⁵ Lüdi mot Schweiz, para. 42.

¹⁷⁶ Lüdi mot Schweiz, para. 43 och 46-47.

fat honom vid fem tillfällen. Visserligen kände Lüdi inte till hans rätta identitet men han visste vem personen var rent fysiskt. Trots dessa skillnader fallen emellan kommer Europadomstolen, efter följande resonemang, ändå fram till att en kränkning av Europakonventionens art. 6:3 d i förening med art. 6:1 föreligger:

”However, neither the investigating judge nor the trial courts were able or willing to hear Toni as a witness and carry out a confrontation which would enable Toni’s statement to be contrasted with Mr Lüdi’s allegations; moreover, neither Mr Lüdi nor his counsel had at any time during the proceedings an opportunity to question him or cast doubt on his credibility. Yet it would have been possible to do this in a way which took into account the legitimate interest of the police authorities in a drug trafficking case in preserving the anonymity of their agent, so that they could protect him and also make use of him again in the future.”¹⁷⁷

Europadomstolen faller tillbaka på de regler som framkom i Kostovskifallet. Enligt huvudregeln skall vittnen förhöras offentligt i rätten i närvaro av den tilltalade och försvararen så att motförhör kan hållas. Så var ej fallet här. Undantaget följdes emellertid inte heller då någon möjlighet ej gavs Lüdi eller hans försvarare att på ett annat stadium i processen få förhöra vittnet. Detta hade dock, enligt Europadomstolens mening, lätt kunnat ordnats.

Argumenten som i fallet talade för ett tillåtande av den anonyma vittnesut-sagan var att Lüdi kände vittnet till utseendet, att vittnet hade en särskild status såsom polisman, att det fanns andra bevis i fallet och att rätten kände till vittnets identitet. Att Europadomstolen ändå konstaterade en kränkning berodde på att det hade varit fullt möjligt för såväl rätten som den tilltalade eller försvararen att förhöra polismannen i rättegången utan att avslöja hans riktiga identitet. Eventuellt kan sägas att Europadomstolen här gjorde en slags proportionalitetsbedömning; staten skulle ha valt den åtgärd som minst inskränkte den tilltalades rättigheter och själva begränsningen skulle stå i proportion till syftet med anonymiteten. Holdgaard Bukh menar att fallet passar in under det andra undantaget.¹⁷⁸ Den delvis anonyma vittnesut-sagan utgjorde varken ensamt eller huvudsakligt bevis. Däremot var bara två tilläggsmoment uppfyllda, nämligen att rätten kände till vittnets identitet samt kunde bedöma dennes trovärdighet. Huruvida både rätten och försvaret skulle ha givits möjlighet att förhöra vittnet för att undgå en kränkning av art. 6, framgår inte av domen. Detta, menar Holdgaard Bukh, kan tyda på att det hade räckt med att endast endera hade givits en sådan möjlighet. Om försvaret hade förhört vittnet skulle det ha rört sig om undantag ett och troligtvis hade någon kränkning inte förelegat, jfr Doorson och Kurupfallen. Om däremot endast rätten hade förhört vittnet skulle detta ha inneburit att flera

---

¹⁷⁷ Lüdi mot Schweiz, para. 49-50.

¹⁷⁸ Se ovan avsnitt 5.2.3.2.7.

av de tilläggsmoment som avvägningen enligt undantag två består av hade blivit uppfyllda.¹⁷⁹

5.2.3.3.2 Baegen mot Nederländerna¹⁸⁰

Detta rörde sig om ett våldtäktsmål där offret till följd av rädsla för repressalier önskade att få vara anonymt. Offret, i fortsättningen benämnd som X, hävdade att hon hade blivit våldtagen av två män. Fallet ströks från Europadomstolens lista och prövades aldrig i denna instans. Här redovisas Europakommissionens avgörande.

X utpekade Baegen som gärningsman vid två konfrontationer. Ännu ett anonymt vittne, Y, lämnade uppgifter till polisen. Dessutom anhölls ytterligare en misstänkt, K. Denne förnekade först all kännedom om saken men erkände senare att Baegen hade haft samlag med X. X hade dock samtyckt därtill. Man hittade sädesvätska på X:s underkläder och av detta lyckades man identifiera såväl blodgrupp som genetisk grupp. Baegen tillfrågades om han ville lämna blod- och salivprover. Detta vägrade han att göra. Under förundersökningen hördes Y under ed av en förundersökningsdomare. Även K förhördes på detta sätt liksom X som i likhet med Y avlade en edsvuren utsaga. Förundersökningsdomaren ansåg att det fanns fog för X:s rädsla för repressalier. En avskrift från förhöret med X, i vilket det framgick att X:s identitet var känd för polisen, sändes till Baegens försvarare som erbjöds möjlighet att ställa skriftliga frågor till X. Detta avstod försvararen från att göra. Däremot ställde han några skriftliga frågor till Y som besvarades vid ett nytt förhör hos förundersökningsdomaren. I regiondomstolen förnekade Baegen brott och inkallade inga vittnen. Han dömdes till tolv månaders fängelse för våldtäkt. Baegen överklagade till appellationsinstansen och ville där att ytterligare förhör skulle hållas med X. Detta avslogs av rätten som sedermera dömde Baegen till tolv månaders fängelse för våldtäkt. Högsta domstolen avvisade Baegens överklagande.¹⁸¹

Baegen klagade till Strasbourg och påstod att han hade berövats en rättvis rättegång då den fällande domen hade varit baserad på en anonym vittnesutsaga. Varken han eller hans försvarare fick någon gång möjlighet att förhöra detta vittne direkt. Europakommissionen fann med röstsiffrorna fjorton mot tolv att en kränkning av art. 6 inte hade förekommit.¹⁸²

Europakommissionen slår inledningsvis fast att dess uppgift är att se till förfarandet i sin helhet och ur denna vinkel avgöra om det har varit rättvist. Bevisfrågor är nationella angelägenheter och art. 6:1 och 6:3 d ses tillsammans. Därefter upprepas den numera välkända huvudregeln om bevisome-

---

¹⁷⁹ Holdgaard Bukh, 1996, s. 311-312, Holdgaard Bukh, 1998, s. 273-274.

¹⁸⁰ *Baegen mot Nederländerna*, 327-B, ströks från Europadomstolens lista 951027, (51/1994/498/580).

¹⁸¹ *Baegen mot Nederländerna*, para. 8-24.

¹⁸² *Baegen mot Nederländerna*, para. 62, 65 och 82.

delbarheten liksom dess undantag om att den tilltalade någon gång under förfarandet skall ha givits möjlighet till kontradiktion. Efter detta konstaterar Europakommissionen att Baegen hade konfronterats med X men att varken han eller hans försvarare hade givits någon möjlighet att förhöra henne direkt. Möjligheten att ställa skriftliga frågor till henne via förundersökningsdomaren utnyttjades inte och det var inte förrän i appellationsinstansen som Baegen begärde att X skulle förhöras. X ville vara anonym då hon fruktade repressalier. Denna fruktan var, enligt förundersökningsdomaren, välgrundad. Europakommissionen konstaterade sedan att den fällande domen inte enbart hade baserats på X:s anonyma vittnesmål. Det fanns också annan bevisning i fallet; utsagor från polismän, en utsaga från X:s mor samt K:s utsaga. Dessa vittnesmål stämde mer eller mindre överens med X's uppgifter. De stämde däremot inte direkt överens med vad Baegen uppgav hade hänt. Baegen begärde aldrig att få förhöra dessa personer. Han hade konkreta möjligheter att bestrida X:s utsaga liksom hennes trovärdighet samt övrig bevisning vilket hans försvarare också gjorde. Dessutom vägrade han att avge blod- och salivprov, prover som hade kunnat ge stöd åt hans påstående om att han aldrig hade haft samlag med X. Mot bakgrund av dessa omständigheter ansåg inte Europakommissionen att förfarandet i sin helhet hade varit orättvist. Således förelåg inte någon kränkning mot art. 6.¹⁸³

Holdgaard Bukh menar att fallet, mot bakgrund av det jämna röstetalet, troligtvis kan ses som ett gränsfall. Hon gör jämförelser med Lüdifallet och konstaterar att den viktigaste skillnaden fallen emellan består i att försvaret i Lüdifallet inte hade någon större möjlighet att misskreditera den anonyma vittnesutsagan. Polis mannen Toni hördes inte av någon förundersökningsdomare som kunde ha ställt skriftliga frågor från försvaret. Hans utsaga presenterades istället i skriftlig form i en s.k. vittnesattest. En sådan möjlighet gavs Baegen, en möjlighet som han dock ej tog tillvara. En annan skillnad är att det i Lüdifallet hade varit möjligt att förhöra vittnet och ändå ha bevarat hans anonymitet. Det intresse som anonymiteten i Lüdifallet skulle skydda, trygghandet av Tonis framtida arbete som polis infiltrator, hade kunnat skyddas på ett sätt som bättre hade tagit hänsyn till den tilltalades intressen. Vittnet i Baegenfallet önskade däremot vara anonymt p.g.a. rädsla för repressalier och med anledning av skyddsintresset tilläts detta. Holdgaard Bukh ställer sig inte främmande till att Europadomstolen, om den hade gjort en materiell prövning av saken, hade kommit fram till att det förelåg en kränkning mot bakgrund av en proportionalitetsavvägning. De nationella domstolarna skulle ha sett till att den tilltalade eller försvararen gavs möjlighet till kontradiktion. Baegen konfronterades med X under förundersökningen och då detta kunde ske utan att X:s identitet avslöjades hade Baegen lika gärna kunnat få förhöra henne. Vissa likheter finns också mellan de båda fallen; båda tilltalade konfronterades med vittnet under förundersökningen, varken förundersökningsdomaren eller rätten kände till vittnenas identiteter, i båda fallen fanns ytterligare bevis samt legitima skäl att tillåta anonymitet. Holdgaard Bukh menar att det inte är omöjligt att Europadomstolen skulle ha

---

¹⁸³ Baegen mot Nederländerna, p. 70-82.

kommit fram till att det förelåg en kränkning av art. 6 om den hade tagit ställning till Baegenfallet materiellt sett.¹⁸⁴ Hon får medhåll av van Dijk och van Hoof som ställer sig frågande till om försvarets inskränkningar i fallet verkligen kompenserades.¹⁸⁵

5.2.3.3 Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna¹⁸⁶

Van Mechelen m.fl. åtalades för bl.a. rån och dråpförsök. De misstänktes ha rånat ett postkontor och under den biljakt som därpå följde ha försökt döda eller skada de efterföljande poliserna. Polisen fick vid detta tillfälle inte fast personerna som befann sig i de jagade bilarna. Van Mechelen m.fl. arresterades något senare. Flera av de poliser som hade följt efter de flyende bilarna identifierade, via en glasruta som endast gick att se igenom från ett håll, en eller flera av de misstänkta. I regiondomstolen dömdes samtliga till ansvar för grovt rån och dråpförsök. Bevisningen bestod av polisrapporter från rånet. I dessa fanns utsagor från elva poliser. Dessa var dock anonyma och refererades till via olika nummer. Namnen på de poliser som hade sammanställt rapporterna framgick dock. Dessutom förelåg bevisning i form av utsagor från personer som hade bevittnat själva rånet. Dessa vittnen var inte anonyma. Van Mechelen m.fl. överklagade till appellationsinstansen och begärde där att förhör skulle hållas med de anonyma vittnena. Denna begäran avslogs av rätten som istället föranstaltade att samtliga vittnen skulle höras av en förundersökningsdomare. Denne förhörde sammanlagt tjugo vittnen under ed. Elva av dessa, som alla var polismän, förblev anonyma för såväl rätten som de tilltalade. Förhören med de anonyma vittnena hölls i ett rum som via en ljudanläggning var sammanlänkat med ett annat rum vari försvaret inklusive de tilltalade och åklagaren fick sitta och lyssna på utfrågningen. Såväl försvaret som åklagaren ställde frågor till vittnena. Alla frågor, inklusive de som p.g.a. risken för att vittnenas identiteter skulle avslöjas inte blev besvarade, spelades in på band och framlades för domstolen så att samtliga parter kunde kommentera dem under förhandlingen. Samtliga anonyma vittnen var polismän. Anledningen till att de var anonyma var att deras framtida polisarbete skulle kunna hindras om deras identiteter blev kända samt att de var rädda för repressalier mot dem själva och deras familjer. Förundersökningsdomaren, som kände till vittnenas identiteter, ansåg att deras motiv för att vilja vara anonyma var tillräckliga och uttalade sig dessutom i positiva ordalag om deras trovärdighet. Sålunda blev inga anonyma vittnen förhörda i rätten utan endast de namngivna vittnena. Ett av dessa, en man som hette Engelen, uppgav på detta stadium att han inte längre var säker på att det var Van Mechelen som han hade sett skjuta mot polisen. Appellationsdomstolen dömdes de tilltalade till vars fjorton års fängelse för mordförsök och rån. Bevisningen bestod av elva anonyma utsagor, fysiska och rättsvetenskapliga bevis, utsagor från namngivna polismän som hade deltagit i brottsutredningen, vittnesmål från namngivna vittnen som hade bevittnat

¹⁸⁴ Holdgaard Bukh, 1998, s. 276-278.

¹⁸⁵ van Dijk & van Hoof, 1998, s. 476.

¹⁸⁶ *Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna*, dom 970423, (55/1996/674/861-864).

delar av händelserna samt en utskrift från en telefonavlyssning mellan en av de tilltalades fruar och hennes mor strax efter rånet. Det var dock endast de anonyma vittnena som hade observerat en eller flera av de tilltalade vid den aktuella tidpunkten. Upprätthållandet av anonymiteten försvarades med hänvisning till brottens grovhet samt polismännens säkerhet. De tilltalade fick inget gehör för sina överklaganden till högsta domstolen som avvisade målet. De vände sig till Strasbourg och gjorde gällande att de i väsentlig mån hade dömts på basis av anonyma vittnesmål. De anonyma vittnena hade varken hörts offentligt eller i deras närvaro. Europakommissionen kom fram till att det inte förelåg någon kränkning¹⁸⁷

Europadomstolen gjorde först en genomgång av aktuella principer. Inledningsvis konstateras att art. 6:1 och 6:3 d skall ses tillsammans och att bevisfrågor är nationella angelägenheter. Europadomstolens uppgift är därför att se till förfarandet i sin helhet och avgöra om detta har varit rättvist. Därefter upprepas de tidigare nämnda reglerna om bevisomedelbarhet och dess undantag. Via en hänvisning till Doorsonfallet konstateras att anonyma vittnesmål i vissa fall kan användas som grund för en fällande dom. Det krävs dock att vissa kriterier är uppfyllda. De problem som ett tillåtande av anonyma vittnesmål orsakar försvaret måste uppvägas av det förfarande som myndigheterna använder sig av. Dessutom får en fällande dom aldrig ensamt eller i väsentlig mån vara baserad på anonyma vittnesmål.¹⁸⁸

Dessa principer applicerades sedan på det aktuella fallet. Först behandlas frågan huruvida det är lämpligt att poliser tillåts att uppträda anonymt. Slutsatsen i denna fråga är att detta endast skall tillåtas i undantagsfall då polismän anses ha särskilda skyldigheter ifråga om brottsbekämpningen:

”Although their interests - and indeed those of their families - also deserve protection under the Convention, it must be recognised that their position is to some extent different from that of a disinterested witness or a victim. They owe a general duty of obedience to the State's executive authorities and usually have links with the prosecution; for these reasons alone their use as anonymous witnesses should be resorted to only in exceptional circumstances. In addition, it is in the nature of things that their duties, particularly in the case of arresting officers, may involve giving evidence in open court.”¹⁸⁹

Därefter konstaterar Europadomstolen att rätten till en rättvis rättegång har en central ställning i ett demokratiskt samhälle. Därför krävs det att de begränsningar som görs i denna rättighet är ytterst nödvändiga och att den åtgärd som väljs alltid skall vara den som innebär den minsta inskränkningen. I fallet förhöordes de anonyma vittnena av en förundersökningsdomare i ett avskilt rum som varken de tilltalade eller deras försvarare hade tillgång till. Kommunikationen sköttes via en ljudlänk. Försvaret fick inte kännedom om

---

¹⁸⁷ Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, para. 11-27, 44 och 46.

¹⁸⁸ Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, para. 49-55.

¹⁸⁹ Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, para. 56.

vittnenas identiteter. Då försvaret inte kunde förhöra dessa vittnen direkt, berövades de möjligheten att iaktta vittnenas uppträdande vid besvarandet av frågorna och att testa deras trovärdighet. Europadomstolen uttalar här att det inte har förklarats varför appellationsdomstolen ansåg det nödvändigt att göra sådana inskränkningar i den tilltalades rätt till att få bevisningen presenterad i sin närvaro och varför inga andra, mindre inskränkande, åtgärder övervägdes. Det hade varit fullt möjligt att förhöra poliserna i rättegången. Via förklädnad eller make up hade de kunnat göras oigenkännliga och det hade dessutom kunnat ordnats så att någon ögonkontakt mellan dem och de tilltalade inte hade förekommit. Europadomstolen menar också att appellationsdomstolen inte tillräckligt utredde den eventuella hotsituationen för poliserna och deras familjer samt möjligheterna för de tilltalade att få till stånd sådana hot, utan baserade sitt beslut om anonymitet enbart på det förhållandet att det rörde sig om ytterst allvarliga brott. I detta sammanhang nämns också att ett vittne, Engelen, uppträdde under sitt riktiga namn och, trots att han på ett tidigt stadium utpekade en av de tilltalade, aldrig blev hotad. De konkreta åtgärder, d.v.s. förhör via en förundersökningsdomare, som vidtogs för att uppväga försvarets handikapp till följd av tillåtandet av de anonyma vittnesmålen var inte tillräckliga för att uppväga bristen på direkta förhör. Det valda förfarandet uppvägs således inte försvarets handikapp. Försvaret hade inte någon möjlighet att iaktta polisernas uppträdande under förhören och fick därmed problem med att bedöma deras trovärdighet. Dessutom utgjorde de anonyma vittnesmålen den enda bevisningen som knöt de tilltalade till brottsplatsen. Därmed var den fällande domen mot de tilltalade i väsentlig mån baserad på de anonyma utsagorna och i och med det förelåg en kränkning av art. 6, d.v.s. förfarandet hade inte varit rättvist.¹⁹⁰

Europadomstolen poängterade också att fallet skilde sig från Doorsonfallet på så sätt att de anonyma vittnena i det senare fallet var civila personer som kände Doorson personligen. Det fanns dessutom risk för att Doorson skulle tillgripa våld mot dessa. De aktuella vittnena hördes i Doorsonfallet i närvaro av Doorsons försvarare och därtill fanns det annan namngiven bevisning som talade för att Doorson var skyldig.¹⁹¹

Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna kan sägas falla in under det andra undantaget vad gäller reglerna om bevisomedelbarhet då försvaret aldrig någon gång under förfarandet gavs möjlighet att direkt förhöra de anonyma vittnena.

Domare van Dijk var skiljaktig och menade att försvarets rätt att få förhöra vittnena inte var så begränsad att någon kränkning av Europakonventionen förelåg. Detta baserade han på¹⁹²:

1. De anonyma vittnena hördes av en självständig och opartisk domare som försökte uppväga försvarets handikapp. Försvaret lyssnade på

---

¹⁹⁰ Van Mechelen mot Nederländerna, para. 58-63 och 65.

¹⁹¹ Van Mechelen mot Nederländerna, para. 64.

¹⁹² Domare van Dijks dissens i Van Mechelen mot Nederländerna, p. 4.

förhören och kunde själv också ställa frågor. Detta svarade mot Doorsondomen men skilde sig från Kostovski-, Windisch-, Lüdi-, och Sädidomarna.

2. Förundersökningsdomaren kände till vittnenas identiteter. Dessa var polismän som under ed avgav sina utsagor.
3. Förundersökningsdomaren som iakttog vittnena under förhören lämnade en redogörelse där det framgick varför han ansåg att vittnena var trovärdiga samt varför det var legitimt att låta dem vara anonyma, det senare mot bakgrund av de grova brott som det var fråga om,.
4. Försvaret hade möjlighet att höra vittnesutfrågningarna, att ställa frågor till vittnena samt att kommentera utskriften från bandupptagningarna. Dessa möjligheter utnyttjades i stor omfattning. Försvaret kunde dessutom, inför rätten, bestrida utsagorna och användningen av dessa som bevisning.
5. De fällande domarna hade inte ensamt baserats på de anonyma vittnesutsagorna. Visserligen utgjorde de själva kärnan i bevisningen men det fanns även annan bevisning; utsagor från namngivna vittnen, viss teknisk bevisning och en telefonavlyssning. Van Dijk jämför med Doorsonfallet i vilket regeln om att en fällande dom inte ensamt eller i väsentlig mån får vara baserad på anonyma vittnesutsagor tillkom. Det senare kravet ansågs i det fallet vara uppfyllt när det, förutom de anonyma vittnesmålen, fanns en dokumenterad polisrapport samt en vittnesutsaga i rätten där uppgifterna som hade lämnats till polisen drogs tillbaka.

Holdgaard Bukh menar att det är flera faktorer som medför att Europadomstolen kommer fram till att det föreligger en kränkning av Europakonventionen i detta fall. Först görs det en proportionalitetsavvägning enligt vilken det konstateras att en mindre ingripande åtgärd än anonymitet borde ha använts: förhör i rätten med användande av make up eller hindrande av ögonkontakt. Trots att de kriterier som Europadomstolen uppställde i Lüdifallet var uppfyllda, d.v.s. att förhör hålls med en förundersökningsdomare som känner till vittnenas identiteter och som kan bedöma deras trovärdighet, ansågs det inte tillräckligt då proceduren medförde att försvaret berövades möjlighet att bedöma vittnenas trovärdighet. Att de anonyma vittnena var polismän tillades också stor betydelse i saken, dock inte på samma sätt som gjordes i Lüdifallet. I Lüdifallet poängterades att vittnet hade en särskild status med vilket avsågs att polismän generellt sett är mer trovärdiga än vanliga vittnen. I aktuellt fall görs däremot en jämförelse med Doorsonfallet och konstateras att då vittnena i det målet var civila fanns det starkare skäl att tillåta dem att uppträda anonymt p.g.a. den större, konkreta risken för repressalier från Doorsons sida. Hänsyn togs inte till att privat bekantskap med den tilltalade också kan innebära en risk för personligt hämndmotiv från vittnets sida. Holdgaard Bukh påpekar även att Van Mechelenfallet skiljer sig från tidigare fall också vad avser själva tillåtandet av anonymitet. Tidigare kunde brottets karaktär ensamt utgöra grund för att tillåta anonymitet. Europadomstolen menade dock i detta fall att de nationella domstolarna skulle ha gjort en konkret värdering av risken för repressalier mot polismännen. I samman-

hanget nämns att ett namngivet vittne, Engelen, aldrig blev utsatt för något hot. De anonyma vittnesmålen betydelse för den fällande domen var en annan faktor som medverkade till att det blev konstaterat en kränkning av Europakonventionen. Att anonyma vittnesmål inte ensamt eller i väsentlig mån får bilda grund för en fällande dom följer av tidigare rättsfall. De anonyma vittnesmålen var den enda bevisning enligt vilken de tilltalade kunde bindas vid brotten. I fallet fanns dock även annan bevisning som talade för att de tilltalade var skyldiga, s.k. indiciebevisning. Detta, menar Holdgaard Bukh, stöder van Dijks uppfattning att det fanns tillräcklig annan bevisning. Hon vill dock inte, som van Dijk, göra en jämförelse med Doorsonfallet då försvararen i det fallet direkt kunde förhöra de anonyma vittnena hos förundersökningsdomaren, d.v.s. det rörde sig där om undantagssituation ett. Möjligtvis, konstaterar Holdgaard Bukh, skall Van Mechelenfallet tolkas på så sätt att när polismän vittnar anonymt krävs det mer annan bevisning än vid användning av andra anonyma vittnen. Det krävs dock, fortsätter hon, att fallet får prejudikatverkan vad avser användningen av polisvittnen då avgörandet går emot Lüdifallet i aktuellt hänseende. Fallets prejudikatverkan torde dock vara liten beroende på att det i flera avseenden avviker från tidigare praxis, att tre domare var skiljaktiga och att Europakommissionen kom fram till att det inte förelåg någon kränkning. Troligtvis rör det sig om ett gränsfall, vilket också påpekas av domare Matscher och domare Valticos i deras gemensamma skiljaktiga mening. Avslutningsvis konstaterar Holdgaard Bukh att om konventionspraxis hade varit konsekvent, hade det inte förelegat någon kränkning i Van Mechelenfallet, däremot i Baegenfallet.¹⁹³

5.2.3.3.4 Konklusion¹⁹⁴

Vad beträffar delvis anonyma vittnen kan sägas att konventionspraxis härom i stort sett motsvarar praxis vad gäller fullständigt anonyma vittnen. En viss lättnad vad avser tillgången till att använda delvis anonyma vittnen i förhållande till fullständigt anonyma vittnen kan dock skönjas.

Av dessa tre fall framgår vad som krävs för att anonyma vittnesmål i undantagssituation två skall kunna användas utan att kränka art. 6:1 och 6:3 d. Det måste föreligga andra viktiga bevis som stöttar den anonyma bevisningen. De anonyma vittnesmålen får inte heller ha ensam eller avgörande betydelse för den fällande domen. Det är dock oklart hur mycket annan bevisning som krävs.

5.2.3.4 Avslutande gemensamma kommentarer¹⁹⁵

Europadomstolens rättspraxis vad avser användningen av anonyma vittnesmål har med åren blivit alltmer strikt. Kraven har preciserats. Att notera i sammanhanget är att en användning av anonyma meddelare på efterforsk-

¹⁹³ Holdgaard Bukh, 1998, s. 280-286.

¹⁹⁴ Holdgaard Bukh, 1998, s. 287.

¹⁹⁵ Holdgaard Bukh, 1996, s. 314, Holdgaard Bukh, 1998, s. 288-290.

ningsstadiet i sig inte är ett Europakonventionsproblem. Detta gäller även själva förhöret med vittnet samt nedtecknandet av utsagan. De mänskligt-rättsliga problemen uppstår inte förrän de anonyma vittnesmålen används som grund för fällande domar.

Utgångspunkten eller huvudregeln är att all bevisning skall presenteras offentligt i rätten i den tilltalades närvaro så att han och hans försvarare ges möjlighet till kontradiktion. Anonyma vittnesmål kan dock, enligt undantag ett, användas som bevis i rätten om den tilltalade eller försvararen någon gång under förfarandet, från det att förundersökningen inleds t.o.m. det att dom faller, har givits möjlighet att direkt utfråga vittnena. Det valda förfarandet måste dock uppväga de olägenheter som försvaret får till följd av användningen av de anonyma vittnesmålen. I begränsad omfattning kan även okontraderad anonym bevisning, enligt undantag två, godkännas i rätten. Även här skall det göras en avvägning för att se huruvida försvarets handikapp till följd av bevisningen blev tillräckligt uppvägt genom det valda förfarandet. För båda undantagen gäller att den anonyma bevisningen aldrig ensamt eller i väsentlig mån får utgöra grund för en fällande dom. Hur mycket annan bevisning som krävs är svårt att säga. I de avvägningar som skall göras enligt de båda undantagen indrages en rad tilläggsargument vilka kompletterar varandra. För såväl huvudregeln som för undantagen gäller ett krav om behov av anonymitet. Brottets grovhet har stor betydelse vid denna bedömning och som utgångspunkt krävs det inte att det rent konkret föreligger några hot. Med undantag för Van Mechelenfallet kan sägas att det inte finns något krav på en konkret riskavvägning utan att det istället räcker med en generell riskbedömning beträffande den aktuella brottsligheten. En proportionalitetsbedömning skall troligtvis också göras vilket innebär att den åtgärd som minst inskränker rätten till en rättvis rättegång skall väljas. Dessutom skall de inskränkningar som görs stå i proportion till syftet med beviljandet av anonymitet.

6 Hollands inställning till anonyma vittnen¹⁹⁶

6.1 Inledning¹⁹⁷

6.1.1 Holländsk straffprocess¹⁹⁸

Holländsk straffprocess skiljer sig i mångt och mycket från svensk straffprocess. Den förra är nämligen till karaktären mer inkvisitorisk än akusatorisk. Processen kännetecknas mer av en officiell undersökning än som en tvåpartsprocess. Detta visar sig framförallt genom den ställning som statliga ämbetsmän har i straffprocessen. Dessa har till uppgift att utröna sanningen och därför är det oerhört viktigt att de förhåller sig objektiva. Domstolsdomaren fyller en viktig funktion vad gäller etablerandet av fakta. Denne leder undersökningen i rätten och avgör dessutom skuldfrågan. I likhet med Sverige saknas jurysystem i Holland.

Den holländska straffprocessens inkvisitoriska karaktär gör sig också påmind vad gäller vittnesförhören i rätten. Att hålla förhör med vittnen är som regel en uppgift för domaren medan parternas, d.v.s. åklagarens och den tilltalades, rätt i detta hänseende endast är av underordnad betydelse. Det åligger dock åklagaren att inkalla de vittnen som såväl han som försvaret önskar åberopa. Domaren kan emellertid ex officio också inkalla vittnen såvida vittnet ifråga inte har erhållit status som skyddat vittne. Under sådana förutsättningar är vittnet nämligen skyddat från att behöva avge vittnesmål i rätten.

Den svenska straffprocessens grundprinciper om omedelbarhet, muntlighet och koncentration tycks i stor utsträckning vara främmande för holländska domstolar. Medan vi i Sverige som huvudregel kräver att vittnen uppträder inför rätten och där avger sin utsaga, menar man i Holland att konfrontation mellan vittne och den tilltalade inte är en nödvändighet. Detta innebär att ut-sagor som har avgivits utom rätta kan användas som bevis i rätten oavsett om det är möjligt att inkalla vittnet till rätten eller ej. Som en följd blir förundersökningen betydligt viktigare än den undersökning som sedan sker i rätten och det är helt lagenligt att avgöra skuldfrågan på basis av vittnesat-

---

¹⁹⁶ Kapitlet bygger huvudsakligen på en uppsats, publicerad på Internet av A. Beijer och A.M. van Hoorn, båda universitetslektorer vid University of Utrecht i Nederländerna, *Report on anonymous witnesses in the Netherlands*, Netherlands Reports to the 15th International Congress of Comparative law, Bristol 1988, <http://www.library.uu.nl/uupubl/jb/01809180/15/b25.pdf>, i stort sett används samma rubrikindelning.

¹⁹⁷ Report on anonymous witnesses in the Netherlands, s. 523-527.

¹⁹⁸ Doorson mot Nederländerna, para. 48 och 52, Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, para. 31 och 35.

tester och andra skrivna dokument från förundersökningen. Således är det inte nödvändigt att det sker en direktkontakt mellan domstolen och de olika informationskällorna. Vittnesattester kan användas som bevis i rätten även om det hade varit fullt möjligt att inkalla vittnet till rättegången. Det åligger dock domaren att iaktta viss försiktighet vid bedömningen av denna typ av bevisning. Med tanke på detta fungerar en holländsk rättegång i många fall mer som en slags verifikation av de resultat som man har kommit fram till under förundersökningen. Med andra ord avgörs många holländska fall på basis av handlingarna i målet istället för på direkta vittnesmål i rätten, ett system som är oerhört främmande ur svensk synvinkel.

Som tilltalad i Holland har man rätt att påkalla vittnesförhör under rättegången. Även om domstolen i de flesta fall tillåter den tilltalade att höra vittnet, kan en sådan rätt dock förvägras om domstolen anser att så kan ske utan att den tilltalades rättigheter inskränks. Ofta vägrar domstolen att inkalla såväl åklagarens som den tilltalades vittnen till rätten ifall det inte finns något uppenbart behov av detta. Enligt den holländska högsta domstolen har lägre domstolar rätt att vägra inkalla vittnen om dessa redan har blivit förhörda av en förundersökningsdomare eller av polisen och vittnets inställelse i rätten inte är nödvändig för att etablera fakta. Även om den tilltalade inte var närvarande vid detta förhör under förundersökningen kan vittnesutsagan användas som bevis i rätten.

Detta system är naturligtvis mycket fördelaktigt för vittnen, som inte behöver inställa sig i rättssalen. Sett ur den tilltalades perspektiv däremot och även ur ett svenskt perspektiv är detta förfarandesätt inte på något sätt acceptabelt. Den tilltalade förtas möjligheten att konfronteras med vittnet och att inför rätten försöka motbevisa det vittnet har sagt. Europadomstolens praxis på området, med start i slutet av 1980-talet, har dock fått domarna i Holland att inse nödvändigheten med att förhöra vittnen i rättssalen. Själva rättegångstraditionen har dock inte ändrats.

Begreppet förundersökningsdomare behöver förklaras närmare för den fortsatta framställningen. En förundersökningsdomare är en självständig och objektiv ämbetsman med uppgift att bl.a. göra en oberoende faktaundersökning av fallet samt att förhöra vittnena. Han är självständig i förhållande till parterna och domstolen.

6.1.2 Problem med vittnestrakasserier

Problemen med vittnestrakasserier började uppmärksammas i Holland i början av 1980-talet. Redan 1981 accepterade landets högsta domstol anonymitet som en skyddsåtgärd för särskilt utsatta personer. Anonyma vittnesutsagor kom att tillåtas som bevisning i rätten. När denna procedur blev allmänt känd, följde en intensiv debatt rörande tillåtligheten av förfarandet. Till sist tvingade Europadomstolen den holländska lagstiftande församlingen att ompröva sin ställning. 1989 kom nämligen Europadomstolens dom i Kostovski

mot Nederländerna där konventionsbrott konstaterades. Den fällande domen i målet hade i väsentlig utsträckning baserats på anonyma utsagor och detta ansågs ha berövat den tilltalade en rättvis och rättssäker rättegång.¹⁹⁹ Som en följd av denna dom presenterades några år senare the Witness Protection Act, i fortsättningen benämnd vittnesskyddslagen. Denna lag inskränker, men förbjuder inte, möjligheterna att använda sig av anonyma vittnesmål samt garanterar den tilltalade vissa procedurskydd.

6.2 Utsatta vittnen²⁰⁰

6.2.1 Vittnens rättigheter och skyldigheter

Den generella regleringen vad avser vittnens åligganden i Holland påminner mycket om vad som också gäller i Sverige för vittnen. Huvudregeln är att vittnen måste inställa sig i rätten och där avge vittnesmål. Om vittnet inte samarbetar kan olika former av tvångsåtgärder bli aktuella och i vissa lägen kan vittnet t.o.m. göra sig skyldigt till en straffbar gärning.

Vad gäller vittnens rättigheter finns inte mycket definierat. För de verkligt utsatta vittnena finns det dock, som ovan sagts, möjlighet att få uppträda anonymt. Detta regleras numera i vittnesskyddslagen där det bl.a. stadgas att vittnen själva kan begära att få uppträda anonymt. En begäran om anonymitet kan också komma från åklagaren, den misstänkte eller försvararen. Vittnet hörs då i en separat procedur innan rättegången, ledd av en förundersökningsdomare. Varken den tilltalade eller försvararen får information om vittnets identitet. Vittnet får avlägga ed och genom förundersökningsdomaren får försvaret och åklagaren ställa sina frågor. Huruvida vittnet behöver besvara dem avgör förundersökningsdomaren. Innan denne beslutar om vittnet skall få vara anonymt, måste han undersöka vittnets trovärdighet och rykte. Om anonymitet beviljas och om försvaret har fått tillfredsställande möjligheter att ställa frågor och att ifrågasätta vittnets trovärdighet, godkänns förhöret som bevisning vid själva huvudförhandlingen. Det får dock inte ensamt ligga till grund för en fällande dom. Avslås begäran om anonymitet skall vittnet behandlas som vilket vittne som helst. Är det dock så att åklagaren har lovat ett vittne anonymitet och vill kvarstå vid detta trots att förundersökningsdomaren har sagt nej, kan han underlåta att inkalla vittnet. Det innebär att den tilltalade orättfärdigt berövas sin rätt att ställa frågor. Följden blir att åklagarens rätt att åtala den tilltalade bortfaller och fallet avslutas utan dom, under förutsättning att det inte föreligger annan tillräcklig bevisning för fällande dom. Då någon fällande dom inte kommer till stånd, riskerar den tilltalade att bli åtalad på nytt, exempelvis om vittnet ångrar sig vad avser anonymiteten eller om det insamlas tillräckligt med andra bevis.

---

¹⁹⁹ Kostovski mot Nederländerna, para. 44-45.

²⁰⁰ Report on anonymous witnesses in the Netherlands, s. 527-529.

6.2.2 Har utsatta vittnen rätt till skydd?

Uppfattningen i vittnesskyddslagen är att de personer som är skyldiga att vittna också har rätt till skydd. Detta kan härledas ur art. 2 och 8 i Europakonventionen där rätt till liv och respekt för familjeliv garanteras. Av Europadomstolens dom i Doorson mot Nederländerna framgår att medlemsstaterna skall se till att dessa intressen inte äventyras.²⁰¹ Den lagstiftande församlingen i Holland har skrivit under på detta synsätt och menar att varje stat själv väljer skyddsåtgärder så länge dessa är effektiva och förenliga med Europakonventionen. I Holland har man valt ett system som innebär att vittnes-trakasserier är straffbelagda. Dessutom finns det möjlighet för vittnen att få uppträda anonymt.

6.3 Lagreglerna²⁰²

6.3.1 Inledning

Vittnesskyddslagen trädde i kraft den 1 februari 1994 och kodifierade samt kompletterade då redan gällande rättspraxis vad gällde anonyma vittnen. Innan lagens tillkomst styrdes tillåtligheten av denna slags bevisföring av rättspraxis. Högsta domstolens krav fram till 1994 var följande:

- Vittnesutsagan skulle vara nedtecknad av en domare som hade kunskap om vittnets identitet och som i sin rapport över vittnesförhöret med det anonyma vittnet också angav ett utlåtande om vittnets trovärdighet samt orsaker till varför detta önskade att få vara anonymt.
- Domaren skulle ge försvaret möjlighet att ställa frågor eller att få frågor ställda till vittnet.

Dessa krav behövde dock inte uppfyllas, menade högsta domstolen, om försvaret inte bestred det anonyma vittnets trovärdighet eller inte ville ställa frågor till det. Inte heller behövde kraven uppfyllas ifall en fällande dom baserades till huvudsaklig del på bevis som inte kunde härledas från anonyma källor och domstolen klargjorde att användningen av de anonyma vittnesmålen hade skett med försiktighet och varsamhet. En del av dessa regler infördes i vittnesskyddslagen.

6.3.2 Vittnesskyddslagen i korthet

Lagen delar in anonyma vittnen i tre kategorier:

1. Ett vittne som i och med sitt vittnesmål i framtiden hindras i sin yrkesroll eller som av andra anledningar riskerar problem p.g.a. vittnesmålet. Det handlar framförallt om s.k. polisinfiltratörer, d.v.s. poliser under täckmantel och som i sin yrkesroll har mött den tilltalade. Denna typ av

---

²⁰¹ Doorson mot Nederländerna, para. 70.

²⁰² Report on anonymous witnesses in the Netherlands, s. 529-533, Doorson mot Nederländerna, para. 47, Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, para. 40-42.

vittnen kan erbjudas begränsad anonymitet och förhörs antingen av en förundersökningsdomare eller i rätten. Identiteten hemlighålls. Om ett sådant vittne uppträder inför rätten kan det hända att detta sker under förklädnad eller på så sätt att ögonkontakt mellan den tilltalade och vittnet förhindras. Åtgärderna hindrar inte försvaret från att ställa frågor eller vittnet från att uppträda i rätten.

2. Ett vittne som p.g.a. sitt vittnesmål fruktar för sitt liv, hälsa, säkerhet eller vars sociala eller ekonomiska förhållanden riskeras. Dessa vittnen kan under vissa förutsättningar beviljas fullständig anonymitet av förundersökningsdomaren. Är så fallet slipper vittnet inställelse inför rätten vilket i sin tur innebär inskränkningar för den tilltalade. Istället sköter förundersökningsdomaren utfrågningen av vittnet vars utsaga sedan kan användas som bevis i rätten. Den kan dock ej ensamt ligga till grund för en fällande dom.
3. Personer som förekommer i polisrapporter utan att ha uppgivit sina namn, t.ex. anonyma meddelare. Sådana utsagor kan endast komma till användning såvida försvaret inte önskar att förhöra personerna som vittnen och det finns annan stödjande bevisning. Dessa personer kan dock förvandlas till ordinära vittnen, delvis anonyma vittnen eller fullständigt anonyma vittnen om försvaret så påfordrar.

Jag nöjer mig med att i fortsättningen i princip endast behandla grupp 2, d.v.s. fullständigt anonyma vittnen.

6.3.3 Fullständigt anonyma vittnen

Tre krav måste vara uppfyllda för att fullständigt anonyma vittnesmål skall kunna tillåtas:

1. Förundersökningsdomaren måste vara övertygad om att vittnet befinner sig i en utsatt situation, d.v.s. att vittnet är så hotat att han inte skulle vittna utan en anonymitetsgaranti.
2. Det brott som åtalet gäller måste utgöra en allvarlig kränkning av rättsordningen. Som exempel kan nämnas mord, dråp, tagande av gisslan, utpressning, rån och tunga narkotikabrott.
3. Anonyma vittnesmål får inte ensamt ligga till grund för en fällande dom. Frågan är dock om detta kriterium står sig i förhållande till Europadomstolens praxis. Av Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, liksom i Doorson mot Nederländerna där någon konventionskränkning dock inte konstaterades, kan det nämligen utläsas att en tilltalads skuld inte ensamt eller i väsentlig mån får baseras på anonyma vittnesmål.²⁰³

---

²⁰³ Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, para. 63, Doorson mot Nederländerna, para. 76.

6.4 Förfarandet med utsatta vittnen²⁰⁴

6.4.1 Initiativ till fullständig anonymitet

Vittnesförhör sker på begäran av åklagaren, försvaret eller, ex officio, av förundersökningsdomaren. Att detta skall ske anonymt kan begäras av såväl åklagaren, försvaret, vittnet självt som ex officio av förundersökningsdomaren. Även om domstolsdomaren initierar en undersökning om det eventuella behovet av anonymitet är det förundersökningsdomaren som alltid avgör huruvida detta får ske eller ej.

Ordningen är oftast den att vittnet först förhörs av polisen. En rapport från denna utfrågning bifogas sedan akten vilken försvaret har tillgång till. Vittnets identitet framgår inte av rapporten. Detta leder vanligen till att försvaret begär att vittnet förhörs av en domare vilket i sin tur oftast leder till att åklagaren begär att vittnet skall förhöras under fullständig anonymitet.

6.4.2 Förundersökningsdomarens beslut att tillåta fullständig anonymitet

Innan förundersökningsdomaren beslutar om anonymiteten, måste åklagaren, den tilltalade, försvararen samt vittnet självt ges möjlighet att ge synpunkter på frågan.

Den tilltalades försvarare får således ge synpunkter på anonymitetsfrågan men eftersom denne varken känner till vittnets närmare personlighet eller den hotsituation som föreligger, kan dessa synpunkter enbart bli generella. Då synpunkterna oftast är av generell karaktär ignoreras de i stor utsträckning av förundersökningsdomaren. Alltså blir denna möjlighet för den tilltalade och försvaret tämligen verkningslös.

Vittnet självt får oftast först i en slags förberedande diskussion med polisen förklara varför han önskar att vara anonym. Därpå följer själva förhöret med förundersökningsdomaren. Det rör sig således om två olika processer vilka ibland är svåra att hålla isär för vittnet.

Förundersökningsdomaren har sedan att fatta ett beslut utifrån lagreglerna. Känner vittnet sig hotat och är detta anledningen till att han inte vill vittna i rättegången? De faktorer som spelar in vid denna bedömning och som oftast ger en klar bild av situationen är hotets art och bakgrund samt den tilltalades person och eventuella straffregister. Hänsyn kan också tas till huruvida den tilltalade har möjlighet att göra verklighet av sina hot.

---

²⁰⁴ Report on anonymous witnesses in the Netherlands, s. 534-542.

Anonymitet beviljas i stort sett alltid. Detta beror framförallt på att åklagare generellt sett är restriktiva med att begära att vittnen får uppträda anonymt. Detta sker oftast bara i mycket allvarliga fall där vittnesmålet är viktigt ur bevissynpunkt och då anonymitet kan garanteras. Det måste därför röra sig om ett slumpvittne, inte ett vittne som känner den tilltalade.

När förundersökningsdomaren har fattat sitt beslut avger han en rapport i vilken han motiverar sitt beslut. Då det av denna rapport inte får framgå vem vittnet är – försvaret har nämligen i likhet med åklagaren rätt till denna rapport – blir den ofta tämligen intetsägande. Allt som har motiverat förundersökningsdomarens beslut kan som regel inte tas med då det innebär en risk att vittnets identitet avslöjas.

6.4.3 Överklagande av förundersökningsdomarens beslut

Förundersökningsdomarens beslut i anonymitetsfrågan kan överklagas till allmän domstol av åklagaren, den tilltalade samt av vittnet självt. Därför är det viktigt att förundersökningsdomarens beslut omedelbart skickas till åklagaren samt delges den misstänkte och vittnet med upplysning om inom vilken tid och på vilket sätt beslutet kan överklagas. Överklagandet prövas av tre domare. Dessa har inget med själva skuldfrågan att göra. Deras beslut är inte överklagbart.

Överklagandeprocessen, d.v.s. hur de tre domarna skall förfara vid bedömningen, är inte lagreglerad. Två olika variationer har växt fram och som används i ungefär lika stor utsträckning; en där det sker en fullständig undersökning och en där det mer sker en marginell sådan. Den första är väldigt grundlig och involverar förhör med förundersökningsdomaren, åklagaren, försvaret och vittnet. Här görs en mer självständig prövning huruvida fullständig anonymitet är berättigad eller inte. Denna metod har som nackdel att vittnet får höras än en gång förutom av polisen och förundersökningsdomaren vilket ökar risken för att hans identitet skall avslöjas. Därför måste försiktighet iakttas för att på alla sätt undvika en sådan utveckling, exempelvis kan det ske genom att hemlighålla plats, datum, transport etc. till/från förhöret. Fördelen med modellen är att det sker en grundlig granskning av överklagandet och den överklagande parten ges en mer noggrann prövning, särskilt om förundersökningsdomarens rapport är knapphändig. Den andra modellen är inte lika grundlig. Här avgörs överklagandet på handlingarna och då framförallt med utgångspunkt i förundersökningsdomarens rapport. Som tidigare konstaterats är denna ofta, med hänsyn till intresset av att inte avslöja vittnets identitet, mycket summarisk och knapphändig vilket kan få till konsekvens att domarna inte anser att vittnet är i fara fast det kanske verkligen föreligger skäl att garantera vittnet anonymitet. Vittnet själv hörs nämligen inte av domarna. Domarna är dock kända för att ta det säkra framför det osäkra och i de flesta fallen avslås överklagandet vilket i sin tur oftast innebär att vittnet får vara anonymt. Fördelen med denna metod är att den är enormt effektiv.

Ett problem som är förknippat med möjligheten att överklaga förundersökningsdomarens beslut är att risken för att vittnets identitet skall avslöjas ökar enormt. Detta får ofta till följd att såväl åklagaren som förundersökningsdomaren är ytterst knäpphändig med sin information till domarna, särskilt om försvaret är närvarande vid utfrågningen.

Om domstolen dock kommer fram till att det inte föreligger några skäl för att bevilja vittnet anonymitet tvingas vittnet att uppträda under sitt eget namn, d.v.s. vittnet förvandlas till ett ordinärt sådant med de förpliktelser som därmed följer. Det ankommer då på domstolsdomaren huruvida vittnet skall förhöras i rätten eller av förundersökningsdomaren. Åklagaren kan dock, som ovan nämnts, i syfte att skydda vittnet, välja att inte inkalla vittnet. Följden blir att åklagarens rätt att åtala den tilltalade bortfaller efter beslut av rätten. En sådan situation uppkommer dock i princip aldrig.

6.4.4 Förhör med ett fullständigt anonymt vittne

Förhöret sker innan rättegången och sköts av förundersökningsdomaren som också känner till vittnets identitet. Identiteten är också känd för polisen och ibland också av åklagaren men framgår aldrig av förundersökningsdomarens rapport. Vittnet avlägger ed och sedan fortgår förhöret på så sätt att identiteten inte avslöjas. Förundersökningsdomaren avgör vem som får närvara vid förhöret. Utestängs försvaret får inte heller åklagaren närvara. I sådana fall återger förundersökningsdomaren senare för parterna vad vittnet har berättat samt ger dem möjlighet att ställa frågor, antingen per telefon eller, om detta motverkar hemlighållandet av vittnets identitet, i skrift. Det är förundersökningsdomarens uppgift att se till att den åtgärd vidtas som minst inskränker försvarets rättigheter.

Oftast sker vittnesförhöret i försvarets och åklagarens frånvaro. De sitter istället i ett angränsande rum där de inte kan se men ibland höra utfrågningen. Att låta försvaret höra utfrågningen direkt ställer höga krav på att förundersökningsdomaren kan förutse vad vittnet kan tänkas svara på frågorna. Därför är det viktigt att sådana frågor där svaret eventuellt skulle kunna avslöja identiteten inte ställs. Här kan ofta polisen, om den finns representerad, vara behjälplig då den oftast är mer insatt i fallet. Om dylika frågor ändå måste ställas kan ljudöverföringen tillfälligt avbrytas för att sedan igen återupptagas. Förundersökningsdomaren avgör om vittnets svar skall vidarebefordras eller ej. När ljudöverföring används sker det ofta i kombination med att rösterna förvrängs. Detta förhindrar dock inte en identifiering av kön, dialekt eller språkbrytning. Till följd av detta väljer många förundersökningsdomare istället att få åklagaren och försvaret att skriva ner sina frågor som denne sedan kan ställa till vittnet. Svaren kan sedan sändas via fax varpå åklagaren och försvaret via telefon kan ge synpunkter.

I vissa utsatta lägen hemlighålls platsen och tidpunkten för förhöret in i sista stund. Detta gäller framförallt för försvaret men även förundersökningsdo-

maren kan in i det sista hållas oviss om dessa uppgifter. Ibland sköter polisen transporten till den utvalda platsen vilken exempelvis kan vara ett hotellrum eller en polisstation.

Frågor som kan avslöja vittnets identitet är således inte tillåtna. Detta innebär naturligtvis en inskränkning i parternas rätt att ställa frågor till vittnet, en inskränkning som är mest kännbar för försvaret eftersom det oftast är denna sida som har begärt vittnesutfrågningen. Åklagaren behöver däremot ibland inte ens ställa några frågor till vittnet. Därför blir hans rätt till utfrågning inte lika begränsad. Följaktligen är det inte säkert att försvaret får svar på alla sina frågor. Hur många som verkligen besvaras varierar från fall till fall. Många försvarare menar att då utfrågningen av vittnet är så begränsad blir det svårt att få fram tillräcklig information om vittnet så att såväl dennes utsaga som trovärdighet kan bedömas. Detta kan sedan leda till oriktiga domar.

Domaren i rättegången har ingen som helst kontakt med det anonyma vittnet och kan därför inte göra en självständig bedömning av dennes trovärdighet. Istället får han ta hjälp av förundersökningsdomaren, antingen genom att denne hörs som vittne i rätten eller, vilket är vanligare, att han använder sig av förundersökningsdomarens rapport. Som har konstaterats ovan, händer det dock ofta att denna rapport är ytterst knapphändig med hänsyn till intresset av att inte avslöja vittnets identitet. Försvaret har nämligen också tillgång till rapporten. Många gånger innehåller därför rapporten mest standardfraser, speciellt i fall där vittnet och den tilltalade är bekanta med varandra. Detta kan därför få till konsekvens att rapporten i stort sett inte säger någonting alls och därför saknar bevisvärde.

Personer som å tjänstens vägnar har varit involverade i anonyma vittnesförhör, som sedan inkallas som vittnen i rättegången, har rätt att vägra svara på frågor som kan avslöja vittnets identitet.

6.5 Vittneskyddslagens användning²⁰⁵

Proceduren med anonymitetsskyddade vittnen aktualiseras framförallt vid narkotikabrott, rån eller annat våld. Den är dock inte särskilt vanlig. Ofta används den inte mer än ett par dussin gånger per år. Anledningen är att proceduren är tung och oerhört tidskrävande. Dessutom har man en svår balansgång att gå. Desto mer vittnet och hans identitet skyddas, desto mindre innehåller rapporten från förhöret vilket i sin tur innebär att bevisvärdet för denna blir mycket låg. Om rapporten å andra sidan innehåller mycket information innebär det att risken för att vittnets identitet skall avslöjas avsevärt ökas. Effektiviteten vad gäller brottsbekämpningen blir dock hög.

---

²⁰⁵ Report on anonymous witnesses in the Netherlands, s. 542.

6.6 Möjligheten att hemlighålla en meddelares identitet²⁰⁶

En polis som vittnar i rätten är som huvudregel skyldig att svara på samtliga frågor som ställs till honom. Det finns dock ett undantag. Rätten kan förbjuda åklagaren och försvararen att ställa överflödiga eller onödigt smärtsamma frågor. Enligt högsta domstolens praxis faller härunder situationen att en polis inte vill avslöja sin meddelare. Vid allvarlig brottslighet, framförallt vid grova narkotikabrott, antar rätten ofta att meddelaren skulle vara i fara om hans identitet avslöjas. Polisen får således hemlighålla identiteten hos sina informatörer om deras säkerhet är i fara.

Detta förfarandesätt har fått kritik. Såväl rätten som försvaret får svårt att bedöma trovärdigheten av meddelarens utsaga liksom huruvida beviset har tillkommit på laglig väg.

6.7 Åsikterna inom den dömande makten samt doktrinen²⁰⁷

Det är en utbredd uppfattning i Holland att hotade vittnen skall skyddas av staten. Frågan är dock om detta skall ske genom anonymitet.

Under 1980-talet, d.v.s. innan vittnesskyddslagens tillkomst, accepterades anonyma vittnesmål generellt i holländska domstolar utan diskussion.

Förespråkarna menar att rättssamhället är i fara när vittnen inte vågar ställa upp och vittna. Är viktiga statliga intressen i fara kan därför, enligt deras mening, en inskränkning i försvarets rättigheter accepteras liksom ett annorlunda domstolsförfarande. Den lagstiftande församlingen och den dömande makten anser därför att användning av anonyma vittnesmål i vissa situationer är befogad. Så är fallet om det rör sig om ett allvarligt brott där åklagaren är i starkt behov av utsagan, försvaret ges tillräckliga möjligheter till utfrågning av vittnet samt domen inte helt baseras på det anonyma vittnesmålet.

Att proceduren kom att se ut på detta sätt i Holland beror till stor del på den inkvisitoriska karaktär som präglar och som har präglat dess straffprocess. Man har exempelvis aldrig fäst särskilt stor vikt vid betydelsen av en konfrontation öga mot öga mellan den tilltalade och vittnena. För det andra hade man redan i flera år tillåtit anonymitet. Dessutom tillåts bevisning som inte går att kontrollera. Att förundersökningen leds av en statlig domare innebär också en stor tilltro till förfarandet.

---

²⁰⁶ Report on anonymous witnesses in the Netherlands, s. 543.

²⁰⁷ Report on anonymous witnesses in the Netherlands, s. 543-547.

En åsikt som finns företrädd i Holland och som också troligtvis har bidragit till ett accepterande av anonyma vittnen går ut på att den tilltalade, genom att ha hotat vittnet i den grad att han inte vill vittna, därmed har förverkat sina processuella rättigheter. Grundidén är att den tilltalade inte skall kunna dra fördel av sina brott. Problemet är dock att det i många fall är svårt att bevisa vem som verkligen har hotat vittnet och även om den tilltalade verkligen har hotat vittnet är detta inte liktydigt med att han också har förövat den gärning som han står åtalad för.

De som är motståndare till fullständigt anonyma vittnesmål kan framförallt hittas i akademiska kretsar. Grunden till motståndet består framförallt av att den tilltalade, i viss mån, berövas en öppen och omedelbar rättegång. Genom att tillåta anonyma vittnesmål bortfaller en av den tilltalades viktigaste rättssäkerhetsgarantier, rätten att öga mot öga, inför sittande rätt, konfronteras med vittnet och där muntligt ifrågasätta dennes utsaga.

I litteraturen liknas anonyma vittnesmål vid rena justitiemord. Den tilltalades möjlighet att försvara sig begränsas vilket i värsta fall kan leda till oriktiga domar där en oskyldig fälls eller ett för hårt straff utdöms. Den tilltalade har ingen möjlighet att misskreditera vittnet och viktig information i detta hänseende kanske inte alltid kommer fram. Hade försvaret känt till vittnets identitet hade kanske helt andra frågor ställts än de som verkligen ställdes. Dessutom händer det ofta att inte alla frågor som försvaret verkligen ställer också får ett svar. Detta gör det svårt att hålla motförhör med vittnet. Det kan få till följd att vittnet förvränger fakta eller presenterar informationen som säkrare än vad den egentligen är.

Domstolsdomaren hamnar också i en prekär situation då han inte själv ges möjlighet att bilda sig en uppfattning om vittnet och dennes utsaga utan enbart är hänvisad till förundersökningsdomaren och dennes rapport, som ofta är tämligen intetsägande. Han kan inte se vittnets agerande och inte heller ställa frågor till det. Att domstolsdomaren berövas denna möjlighet samt tvingas att förlita sig på förundersökningsdomaren innebär att domstolsdomarens självständighet rubbas.

Artikelförfattarna menar att fördelarna med att tillåta anonyma vittnesmål inte överväger de nackdelar som ett sådant förfarande är förknippat med. Inte heller är det särskilt effektivt då det endast fungerar i de fall där vittnet och den tilltalade inte känner varandra. Det försvårar den tilltalades försvar vilket får stor betydelse med tanke på att det anonyma vittnesmålet ofta utgör central bevisning. Försvaret får således problem med att kontrollera bevisningen när denna är anonym. I de fall där ett sådant förfarande tillåts, är åklagaren och den tilltalade ofta oense om viktiga punkter, vilket i sin tur ställer höga krav på att domstolsdomaren gör en grundlig undersökning. Dessa problem är enligt artikelförfattarna olösliga och uppväger inte fördelarna. Den holländska straffprocessen är inkvisitorisk till sin karaktär. Kännetecknande för ett sådant system är en självständig domare med avgörande roll. För att fullgöra sin uppgift måste denne domare göra en oberoende

undersökning av de fall han har att avgöra. Denna möjlighet berövas han vid användande av anonyma vittnesmål vilket därmed inkräktar på hans självständiga roll.

6.8 Holländsk straffprocess i skenet av Europakonventionen²⁰⁸

Europadomstolen har efter Kostovskidomen avgjort ytterligare två holländska fall efter det att vittnesskyddslagen har trätt i kraft. I det första, Doorson mot Nederländerna, förelåg ingen kränkning av Europakonventionen vilket däremot var fallet i Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna. Doorsonfallet är oerhört intressant då Europadomstolen i detta, för första gången, uttryckligen talar om vittnens rättigheter. Europadomstolen uttalade att principen om en rättvis rättegång i art. 6 i Europakonventionen i vissa fall kräver att försvarets rättigheter balanseras mot vittnens rättigheter.²⁰⁹

Det förelåg flera skillnader mellan dessa båda fall. Doorsonfallet innehöll två anonyma vittnesmål. Den tilltalades försvarare hade dock fått möjlighet att öga mot öga förhöra dessa båda, vilket också hade skett utan några restriktioner. Den fällande domen baserades dessutom också på två icke-anonyma vittnesutsagor. I Van Mechelenfallet hade elva poliser vittnat anonymt och den fällande domen var också väsentligen baserad på dessa utsagor. Försvaret hade via telekommunikation givits tillfälle att förhöra dessa. Poliserna var också de enda som hade utpekats de tilltalade som gärningsmännen. Av Van Mechelenfallet framgår att Europadomstolen kräver mer av poliser i vittnesväg. Poliser har en särskild roll i samhället och det, tillsammans med den nära kontakt som råder mellan dem och åklagarväsendet, gör att de endast i exceptionella fall kan tillåtas att vittna anonymt. Europadomstolen kräver således som huvudregel att poliser uppträder i rätten. Behöver de skydd skall den åtgärd väljas som minst inskränker försvarets rättigheter. Därför föredrar Europadomstolen användande av förklädnad eller undvikande av ögonkontakt framför situationen att vittnen hörs i frånvaro av försvaret och rätten.

Av Van Mechelenfallet framgår att holländsk lagstiftning på området, d.v.s. den nya vittnesskyddslagen, fortfarande inte på alla områden uppfyller Europakonventionens krav. Fällande domar som väsentligen är baserade på anonyma vittnesmål är tillåtna i Holland. Det sätt som hotade poliser förhörs på kommer troligen också, enligt artikelförfattarnas mening, att behöva ändras. De menar att Europadomstolens rättspraxis framtvingar många tillägg till vittnesskyddslagen, tillägg som dock ännu inte har kommit.

---

²⁰⁸ Report on anonymous witnesses in the Netherlands, s. 547-548.

²⁰⁹ Doorson mot Nederländerna, para. 70.

7 Europarådet

Europarådets ministerkommitté har via en expertkommitté undersökt möjligheterna att lösa problemen med övergrepp och hot mot vittnen samtidigt som man beaktar försvarets rättigheter och skydd enligt art. 6 i Europakonventionen. Resultatet presenteras i en rekommendation till medlemsstaterna.²¹⁰

I inledningen konstateras att behovet av att skydda vittnen mot trakasserier har ökat i samband med viss kriminalitet såsom exempelvis terrorism, organiserad brottslighet, narkotikabrottslighet samt våld inom familjen. En förutsättning för lagföring av dessa brott är ofta att någon person som är initierad i den aktuella gruppen/verksamheten ställer upp och vittnar. Dessa vittnen får därför många gånger en nyckelroll i åklagarens bevisning, vilket också gör dem oerhört attraktiva ur trakasseringsynpunkt i syfte att ominstegöra vittnesmålen. Hoten kan riktas såväl mot vittnet som mot dennes familj. Det är helt oacceptabelt från medlemsstaternas sida att tillåta dessa hot att få effekt, d.v.s. att vittnena inte vittnar.²¹¹

Att vittna i rättegång är en medborgerlig plikt som åvilar i stort sett alla. Varje stat har därför en skyldighet att skydda utsatta vittnen, d.v.s. att erkänna vittnenas rättigheter och behov inklusive rätten att inte bli hotade eller skadade. Följaktligen får medlemsstaterna ordna sina straffprocesser på därmed lämpligt sätt, dock med beaktande av försvarets rättigheter som de uttrycks i Europakonventionen och i Europadomstolens praxis.²¹²

Såsom ett speciellt medel mot organiserad brottslighet samt annan allvarlig sådan anges möjligheten för vittnen att få vara anonyma. Syftet är att tillhandahålla anonymitetsregler som är i överensstämmelse med Europadomstolens praxis. Europarådet presenterar följaktligen ett konkret förslag som bygger på just denna praxis och som dessutom har holländsk rätt som förebild ifråga om kravet på en särskild form för bevisupptagning.²¹³

Europarådet tar Europadomstolens praxis som utgångspunkt och konstaterar därefter att anonyma vittnesmål i princip kan användas så länge det finns annan stödjande bevisning. Som ett komplement till Europadomstolens praxis på området föreslås i rekommendationen en slags verifikationsprocess genom vilken vittnets trovärdighet kan kontrolleras. På så sätt kan en rättvis balans upprätthållas mellan nödvändigheten av en brottmålsrättegång och den tilltalades rätt till försvar. Genom en sådan process skulle också tro-

---

²¹⁰ *Intimidation of witnesses and the rights of the defence*, Recommendation No. R (97) 13, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 10 September 1997, and explanatory memorandum.

²¹¹ Recommendation No. R (97) 13, s. 13.

²¹² Recommendation No. R (97) 13, s. 19.

²¹³ Recommendation No. R (97) 13, s. 8.

värdighetsproblematiken kunna lösas. Det finns nämligen åtskilliga risker med att tillåta anonyma vittnesmål som bevisning i rätten, risker som många gånger hänför sig till just vittnets trovärdighet:

- Det anonyma vittnet kan vara opålitligt p.g.a. personliga förhållanden såsom exempelvis tidigare psykisk sjukdom, hallucinationer eller till följd av att vittnet har för vana att ljuga, förhållanden som förblir okända såvida försvaret inte får kännedom om vittnets identitet och möjlighet att kontrollera vittnets personhistoria.
- Det anonyma vittnet kanske tidigare, utan att det är känt, har haft direkt eller indirekt kontakt med den tilltalade, något som borde vara känt för att kunna utröna huruvida detta har gett vittnet en förutfattad mening om den tilltalade.
- Det anonyma vittnet kanske konspirerar mot den tilltalade.²¹⁴

Den av Europarådet föreslagna proceduren blir naturligtvis endast aktuell för de länder som redan tillåter anonyma vittnesmål. Det poängteras dessutom i rekommendationen att vittnesanonymitet skall ses som en exceptionell åtgärd som endast undantagsvis skall tillgripas.²¹⁵

När ett vittne har begärt att få vara anonymt och behörig myndighet temporärt har beviljat detta, skall en verifikationsprocess inledas, till viss del enligt holländsk modell, för att försvarets rättigheter enligt Europakonventionen skall kunna iakttas. Det måste nämligen råda en rättvis balans mellan behovet av att driva en process och försvarets rättigheter. Genom en sådan procedur skulle försvaret ges möjlighet att bestrida det påstådda behovet av anonymitet och att ifrågasätta vittnets trovärdighet och tillförlitlighet samt ursprunget till dennes kunskap. På så vis kan trovärdighetsproblematiken lösas. Proceduren skall genomföras av behörig myndighet. Tre grundläggande krav måste vara uppfyllda för att vittnesanonymitet skall kunna komma ifråga. Vittnets liv eller frihet måste vara allvarligt hotat. Om det rör sig om en polisinfiltatör måste dennes möjlighet att arbeta i framtiden vara allvarligt hotad. För det andra krävs det att vittnesbeviset sannolikt kommer att bli betydelsefullt i målet. Slutligen krävs att vittnet förefaller trovärdigt. En fällande dom får dock inte grundas endast eller i avgörande mån/väsentligen på uppgifter från anonyma vittnen.

Rekommendationen anger dessutom sex olika kriterier som medlemsländerna också bör överväga i samband med inrättandet av en dylik verifikationsprocess:

1. Det måste råda en rättvis balans mellan försvarets rätt att få information om åklagarens bevisning och behovet av att hemlighålla vittnets identitet.

---

²¹⁴ Recommendation No. R (97) 13, s. 26.

²¹⁵ Recommendation No. R (97) 13, s. 8-9 och 41-43, detta gäller återstående del av avsnittet.

2. En begäran om anonymitet skall i de flesta fall komma från åklagaren och inges till dömande instans samt delges den tilltalade och försvararen.
3. Försvarets rätt att ge synpunkter på och ställa specifika frågor vad gäller vittnets personliga historik skall upprätthållas.
4. En oberoende domare som inte är inblandad i själva åtalet skall undersöka vittnets personliga förhållanden så att det bl.a. kan säkerställas att vittnet inte konspirerar mot den tilltalade. Denne domare kan sedan förhöras i rätten.
5. Den oberoende domaren skall därefter uppteckna resultaten från undersökningen vad beträffar vittnets pålitlighet och oppriktighet.
6. Försvaret måste ha rätt att ge synpunkter på och framföra invändningar mot beslutet att inte avslöja namnet på någon person som är känd för dem såvida detta kan påverka domstolens beslut huruvida anonymitet skall beviljas eller bibehållas.

8 EU

Inom EU har man också uppmärksammat vittnesproblematiken. Rådet har i ett par resolutioner uppmanat medlemsländerna att tillförsäkra vittnen lämpligt skydd. I resolutionen den 23 november 1995²¹⁶ anges vissa riktlinjer som skall beaktas vid detta arbete. Vittnen skall skyddas mot såväl direkta som indirekta hot. Vittnen skall, om behörig myndighet finner det nödvändigt, ges effektivt skydd före, under och efter rättegången. Anhöriga till vittnet skall skyddas för att undvika indirekt påverkan. Behörig myndighet skall på eget initiativ eller på vittnets begäran kunna besluta om att endast myndigheten skall känna till vittnets hemvist och identitet. I allvarliga fall skall vittnet och anhöriga ges möjlighet till identitetsbyte och dessutom skall det övervägas att låta vittnesförhöret ske på annan ort än där den tilltalade befinner sig. Detta senare kan eventuellt ske med hjälp av bild- och ljudöverföring med hänsyn tagen till att den kontradiktoriska förfarandepincipen är garanterad i Europakonventionen. I rådets resolution från den 8 april 1997 uppmanas medlemsländerna att vidta lämpliga åtgärder för att skydda vittnen under beaktande av rådets resolution av den 23 november 1995.²¹⁷

Det utsägs ingenting direkt om anonyma vittnen i resolutionen från den 23 november 1995. Riktlinjerna i denna är dock så allmänt hållna att man, enligt min uppfattning, på flera ställen skulle kunna läsa in ett sådant förfarande. I resolutionen anges att hänsyn skall tas till Europakonventionen. Min slutsats är därför att så länge denna respekteras kan de enskilda medlemsländerna i vissa fall erbjuda vittnen möjligheten att få vara anonyma.

Hänsyn skall, inom Gemenskapen, tas till Europakonventionen samt Europadomstolens praxis. Europakonventionens innehåll utgör numera grundläggande rättsprinciper inom EG-rätten. I *Internationale Handelsgesellschaft*²¹⁸ uttalar EG-domstolen att respekten för grundläggande rättigheter utgör en integrerad del av de allmänna rättsprinciper som EG-domstolen upprätthåller. Vad beträffar innehållet i dessa rättigheter, hämtas inspiration från det gemensamma i medlemsstaternas konstitutionella traditioner. I *Noldfallet*²¹⁹ tillägger EG-domstolen att den såsom vägledning dessutom beaktar skyddet av mänskliga rättigheter i internationella instrument till vilka medlemsstaterna har medverkat eller har anslutit sig, exempelvis Europakonventionen. Europakonventionen utgör således en rättskälla ur vilken EG-domstolen hämtar ledning vid utformandet av den oskrivna EG-rätten. Åtgärder som är

---

²¹⁶ Rådets resolution 95/C 327/4-5 av den 23 november 1995 om skydd av vittnen inom ramen för kampen mot den organiserade internationella brottsligheten.

²¹⁷ OJ C 132/31, (37).

²¹⁸ Case 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, p. 4.

²¹⁹ Case 4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgrosshandlung v Commission of the European Communities*, p. 13.

oförenliga med dessa grundläggande rättigheter accepteras inte inom Gemenskapen.²²⁰

I en gemensam deklARATION från 1977²²¹, konstaterar Europaparlamentet, Rådet samt Kommissionen att de fäster stor betydelse vid skyddet av mänskliga rättigheter såsom dessa framgår framförallt i medlemsstaternas egna konstitutioner samt i Europakonventionen. Dessa rättigheter respekteras och kommer att respekteras av organen.

När det rör sig om ett regelområde där Gemenskapen inte har någon kompetens, har EG-domstolen inte någon behörighet vad gäller frågan huruvida nationell lag överensstämmer med Europakonventionen.²²² Om det dock rör sig om regler som faller inom gemenskapsrätten och en begäran om förhandsbesked inkommer till EG-domstolen, har denna att avgöra huruvida dessa regler står sig i förhållande till bl.a. Europakonventionen.²²³

Europakonventionens kommenteras även i följande fall: Case 44/79; Liselotte Hauer v Land Rheinland-Pfalz, p. 15, Case 222/84; Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary, p. 18, Joined Cases 46/87 and 227/88; Hoechst AG v Commission of the European Communities, p. 13, Case C-260/89; Elliniki Radiophonia Tileorassi AE v Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas, p. 41.

Då Europakonventionens rättigheter anses utgöra fundamentala rättsgrundsatser inom EG-rätten, kommer Europakonventionens rättighetskydd in i det svenska rättssystemet från två håll, genom EG-rätten och genom Europakonventionen.

---

²²⁰ Case 5/88, *Hubert Wachauf v Federal Republic of Germany*, p. 17.

²²¹ Joint declaration by the European Parliament, the Council and the Commission of 5 April 1977, OJ C 103/1.

²²² Joined Cases 60 and 61/84, *Cinéthèque SA and Others v Fédération nationale des cinémas français*, p. 26, Case 12/86, *Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd*, p. 28.

²²³ Case C-260/89, *Elliniki Radiophonia Tileorassi AE v Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas*, p. 42.

9 Avslutande kommentarer

Att bli vittne till ett brott kan ibland medföra stort obehag. Det behöver inte röra sig om någon grövre brottslighet för att olustkänslor skall uppkomma. Personer som har vittnat i stöld- respektive rattfyllerimål har omvittnat hur obehagliga dessa upplevelser var, allt från det att kallelsen kom t.o.m. själva rättegången. Därför är det lätt att förstå hur fruktansvärt det måste vara för ett vittne som dessutom har blivit hotat. Att vittnen utsätts för övergrepp eller hot är ett mycket allvarligt problem. Det är därför viktigt att samhället reagerar kraftfullt samt erbjuder utsatta vittnen så säkra och trygga skydd att hoten eller våldet inte får avsedd effekt. Frågan är om det skydd som erbjuds i Sverige idag lever upp till detta? Denna fråga torde tämligen enkelt kunna besvaras med ett nej. Var och varannan dag hör vi talas om rättegångar i vilka vittnen helt plötsligt ändrar sina utsagor, inte längre minns vad som hände eller som helt enkelt inte kommer till förhandlingen. Rubriker såsom ”Två vittnen gömmer sig i skräck för Hells Angels”²²⁴ och ”Allt fler vittnen och anmälare hotas”²²⁵ är numera, tyvärr, relativt vanliga. En sådan vittnes-situation är enligt min mening oacceptabel. Som redovisats är det i Sverige en medborgerlig skyldighet att vittna i rättegångsmål. Om man inte ställer upp riskerar man vite, hämtning och häktning. Rättsväsendet kräver följaktligen mycket av vittnen. Därför är det, enligt min mening, inte för mycket begärt att samhället ger något i gengäld; ett fullgott och effektivt skydd åt utsatta personer.

Vissa former av trakasserier är inte så grova att de är brottsliga. Trots detta kan de, för den utsatte, likväl framstå som oerhört påfrestande och skrämmande. I dylika fall kan besöksförbud bli aktuellt. Ett sådant förutsätter dock att förföljaren är känd vilket kanske inte alltid är fallet. Denna åtgärd har således på denna punkt en begränsning. Annars är besöksförbud, enligt min mening, en bra lösning på en hotfull situation, så länge förföljaren respekterar förbudet vill säga. Att även andra personer än den hotade kan initiera ett besöksförbud, d.v.s. påkalla en åklagares uppmärksamhet, anser jag vara en lämplig lösning. De utsatta personerna kanske inte alltid har kraften och modet eller rent av kunskapen att göra så. På en punkt har jag dock vissa betänkligheter vad gäller besöksförbud. För personen som besöksförbudet omfattar innebär det en viss begränsning av rörelsefriheten, speciellt om det är fråga om ett utvidgat förbud. Dylikt besöksförbud kan meddelas även om förföljaren inte har gjort sig skyldig till något brott. Är detta en lämplig och acceptabel åtgärd, att utan att ha blivit dömd för ett brott i en domstol, få sin rörelsefrihet i viss mån begränsad? Svaret beror, enligt min mening, på ur vems synvinkel man ser frågan. Om jag själv vore den utsatte skulle jag absolut vilja ha det skydd som ett besöksförbud medför. Som hotad kan man känna ett stort obehag av en person även om denne inte betar sig på ett

---

²²⁴ Joakim Palmkvist, *Två vittnen gömmer sig i skräck för Hells Angels*, Sydsvenska Dagbladet, 990129.

²²⁵ Ekström, 990430.

brottsligt sätt. Ur den andra synvinkeln, d.v.s. ur förföljarens perspektiv, kan jag inte acceptera en begränsning av rörelsefriheten. Då kriterierna för att ett besöksförbud skall få meddelas dock är ganska strikta och då möjligheten finns att få åklagarens beslut överprövat av tingsrätten, kanske man ändå inte skall fästa så stor vikt vid det nyss nämnda. En domstolsprövning kan initieras av den besöksförbudet skall gälla och därför torde rättssäkerheten inte ruckas. Jag är dock förvånad över hur lite denna aspekt berörs i förarbetena. Hur man än vrider och vänder på saken rör det sig ändå om ett slags ingrepp för en människa och detta i vissa fall även utan att denne har gjort sig skyldig till ett brott.

Vad beträffar stadgandet om övergrepp i rättssak, BrB 17:10, är jag tveksam till om detta har någon större betydelse för trakasserier och hot mot vittnen. En anmälan om övergrepp i rättssak är ingen hjälp för det enskilda vittnet, snarare tvärtom. Visst kan det bli fråga om lagföring av detta brott men det förutsätter att brott kan bevisas. Här finns det, enligt min mening, ett problem. Dessa övergrepp kommer nämligen sällan till polisens kännedom och därför blir inte heller någon lagföring aktuell. En effektiv lagföring av denna brottslighet förutsätter att den utsatte träder fram vilket inte inträffar så ofta då det är just det som personerna skräms till att låta bli. Då upptäcktsrisken för detta brott således torde vara mycket liten spelar en straffhöjning troligtvis inte någon större roll. Detta tror jag gör sig särskilt påmint vid mycket grov brottslighet där straffen är lika höga som eller högre än för övergrepp i rättssak. De samhälleliga åtgärder som har skett vad beträffar övergrepp i rättssak, d.v.s. de successiva straffhöjningarna, torde därför, enligt min mening, inte ha fått någon större effekt för beivrandet av vittnestrakasserier. Det är således uppenbart att regeln om övergrepp i rättssak måste kombineras med andra metoder.

Det finns flera skydd som kan aktualiseras på rättegångsstadiet. Jag ställer mig dock tvivlande till att dessa skulle vara särskilt effektiva i skyddshänseende. Att part eller åhörare, under en viss tid, kan visas ut ur rättsalen kanske visserligen gör det lättare för vittnet att avge sin utsaga men något egentligt skydd kan det inte sägas vara. Ett förfarande med videokonferens är naturligtvis fördelaktigt ur vittnets synvinkel. Det är också fördelaktigt för samhället då det eventuellt leder till att allt fler personer vågar ställa upp och vittna. Dessutom är det kostnadsbesparande då det inte behöver läggas ut så mycket pengar på polisbevakning vid särskilda rättegångar. För den tilltalade innebär emellertid ett tillåtande av videokonferenser vissa inskränkningar i möjligheterna att försvara sig. Även om den tilltalade kan se vittnet hela tiden är det lättare att ha en person framför sig rent fysiskt när man skall bemöta personens uppgifter. Dessutom är det enklare för rätten att bedöma tillförlitligheten hos vittnet om denne befinner sig i rättsalen. Som visats ovan kan telefonförhör ej hållas enbart på den grund att vittnet riskerar repressalier. Att så är fallet anser jag vara fullständigt korrekt. Den tilltalade eller åtminstone hans försvarare samt rätten måste ges tillfälle att se vittnet framför sig.

Vittnen kan också skyddas via olika folkbokföringsåtgärder. Den minst ingripande varianten skall alltid väljas. Dessa måste dock ha aktualiserats redan före rättegången eller senast vid denna. Annars finns risk att förföljaren, vid rättegångstillfället, skaffar sig mer information om vittnet än enbart namnet. Spärrmarkering är den vanligaste åtgärden och utgör ofta ett tillräckligt skydd för den enskilde. Åtgärden innebär inte någon större förändring för den enskildes situation, en sekretessprövning sker vid en begäran om uppgifter om personen. Så är dock fallet vad gäller kvarskrivning och användande av fingerade personuppgifter. Här tvingas den enskilde flytta och i det senare fallet också att gå in i en helt ny identitet med följden att det gamla livet får lämnas, åtminstone för en viss tid. Detta kan tyckas oerhört oräddvist då det enda som den enskilde har gjort är att ha råkat bevittna ett brott. Skulle detta kunna förutses långt innan rättegången är det inte svårt att förstå att vissa personer drar sig för att avge sina utsagor. Först bevittnar man ett brott, sedan blir man trakasserad p.g.a. detta, därefter tvingas man att, öga mot öga med den tilltalade, avge sitt vittnesmål för att till sist bli tvingad att leva under en ny identitet. Detta är inte något som många önskar sig och jag kan förstå att de som i förväg kan förutse en sådan utveckling för sig själv och/eller sin familj väljer att glömma bort vad de har sett eller upplevt. Det torde emellertid vara svårt att överblicka konsekvenserna av ett vittnesmål.

I uppsatsen har några fysiska skydd omtalats. Två av dessa, livvaktsskydd och vapen, torde inte bli aktuella särskilt ofta. Fysiskt skydd i olika former är annars den skyddsform som jag tror får enskilda att känna sig som mest säkra och trygga, framförallt livvaktsskydd. Det är dock oerhört kostsamt samt ofta mycket påfrestande för den enskilde. Därför är denna skyddsform endast en temporär lösning.

Det har i arbetet främst fokuserats på ett vittnesskydd, möjligheten för vittnen att få vara anonyma. Detta är ett förfarande som inte tillåts i Sverige beroende på de inskränkningar som det medför för den tilltalade. Trots detta har ämnet varit omdebatterat. Åsikterna går isär. Riksdag och regering säger nej med tanke på den tilltalades rättssäkerhet. RPS säger ja och har också lagt fram ett konkret förslag. Europadomstolen säger inte nej men uppställer en rad kriterier för att dylika vittnesmål skall få användas som bevisning. Ämnet har även debatterats flitigt i massmedia. Jesús Alcalá förkastade tanken helt 1990 i samband med det mycket uppmärksammade buggningsmålet²²⁶. Av annan åsikt är f.d. rikspolischefen Carl G. Persson och f.d. byråchefen i RPS, Esbjörn Esbjörnsson, som i en debattartikel 1995 framförde kravet på att låta vittnen få vara anonyma.²²⁷ De menar att vittnen måste skyddas när de fullgör sin samhällsplikt och ett bra skydd åt s.k. slumpvittnen, d.v.s. vittnen vars enda kontakt med gärningsmannen är vid brottstillfället och i rättssalen, skulle vara just anonymitet. Om vittnets identitet inte

---

²²⁶ Jesús Alcalá, *Buggningsmålet parodi på rättvisa*, Dagens Nyheter, 900816.

²²⁷ Carl G. Persson & Esbjörn Esbjörnsson, *Låt vittnen vara anonyma*, Dagens Nyheter, 950701.

spelade någon roll när brottet förövades kan den inte heller spela någon roll senare. Som det ser ut idag skyddas inte vittnen tillräckligt då deras namn figurerar i brottsutredningen som den tilltalade har rätt att ta del av. Vad beträffar rättssäkerheten menar Persson och Esbjörnsson att intrånget i den tilltalades rättigheter är minimalt och acceptabelt med tanke på vad man vinner med ett sådant förfarande, nämligen en mer tillförlitlig brottsutredning och process samt trygga vittnen. Författarna hänvisar också till bl.a. Nederländerna och menar att detta inte är rättsosäkert trots att det tillåter anonyma vittnen. En annan åsikt går ut på att den tilltalade har förverkat sina processuella rättigheter i och med att han hotar vittnen och därför skulle det inte ligga några hinder i vägen för ett tillåtande av anonyma vittnen. Dessa argument är tämligen enkla att bemöta. Möjligheten finns att vittnet hittar på allting. Kanske finns det personliga motsättningar mellan den tilltalade och vittnet, förhållanden som förblir okända om vittnet tillåts att uppträda anonymt. Att ett vittne blir trakasserat är inte heller liktydigt med att det är den tilltalade som står bakom övergreppet och även om så är fallet innebär detta inte en garanti för att den tilltalade också har gjort sig skyldig till det brott som åtalet avser. Motståndarna till anonyma vittnesmål baserar ofta sin inställning på den tilltalades rätt till kontradiktion och partsinsyn.

KRIPUT-gruppen kom 1990 med ett förslag som gick ut på att slumpvittnen under vissa förutsättningar skulle tillåtas att vara anonyma i förhållande till den tilltalade. Däremot skulle övriga i processen känna till identiteten. Även om detta förfarande har vissa poänger – den tilltalade ges bl.a. möjlighet att ställa frågor direkt till vittnet – är det dock förknippat med en rad betänkligheter. En av dessa berör förhållandet mellan den tilltalade och hans försvarare. Ett dylikt förfarande skulle lätt kunna leda till konflikter dem emellan. Därtill skulle det strida mot god advokatsed att hemlighålla viktig information för sin klient. Ett sådant förfarande skulle kanske få till följd att även åklagare och försvarare trakasseras, i syfte att få dem att berätta vilka vittnena är. Med detta resonemang ställs man inför ett nytt dilemma: Är det lämpligt att en försvarare eller en åklagare sätts i en sådan situation? Möjligtvis kan man här dra en parallell till Van Mechelenfallet och säga att även försvarare och åklagare har vissa uppgifter inom rättsväsendet, att vid fullgörandet av dessa, det följer vissa skyldigheter såsom att ej avslöja anonyma vittnens identiteter. Detta är dock ganska långsökt. I fallet rörde det sig om poliser och det föreligger en relativt stor skillnad åtminstone mellan poliser och försvarare. De förstnämnda har som uppgift att beivra brott i samhällets tjänst, de sistnämnda är i sina klienters tjänst och skall agera å deras bästa.

Den holländska rättsordningen tillåter anonyma vittnen. Som ovan visats är detta förfarande förknippat med en rad inskränkningar för den tilltalade, inskränkningar som jag inte anser vara acceptabla. I Holland genomförs en slags procedur innan själva rättegången som inkluderar ett förhör med vittnet. Det är på detta stadium frågan om vittnet skall beviljas anonymitet avgörs. Förfarandet godkändes av Europadomstolen i samband med Doorsonfallet. Att ha en sådan verifikationsprocess där vittnet förhörs och trovärdigheten provas innebär, om anonymitet beviljas, att den tilltalade inte får kon-

fronteras med vittnet. Förhöret från verifikationsprocessen godkänns nämligen då som bevisning i målet. Den tilltalade liksom rätten förlorar således möjligheten att möta vittnet öga mot öga. Trots att en fällande dom inte ensamt får baseras på ett sådant vittnesmål anser jag inte att det är ett godtagbart förfarande. Även om jag inte heller godkänner KRIPUT-gruppens förslag framstår detta dock som bättre i förhållande till Hollands förfarande då vittnet i KRIPUT-gruppens förslag tvingas att uppträda inför rätten. Det kan nämligen inte förnekas att rätten bättre bedömer trovärdigheten vid ett förhör öga mot öga med vittnet. Den framtida försöksverksamheten med videokonferens stärker också min uppfattning även om det bästa naturligtvis är om vittnet avger sin utsaga direkt inför rätten.

Att vittnesanonymitet i det stora hela skulle vara effektivt ställer jag mig lite frågande till. Som framgår av bl.a. Våldskommissionens slutbetänkande sker många övergrepp mellan personer som står i någon relation till varandra. I sådana lägen skulle vittnesanonymitet inte fungera eftersom den tilltalade omedelbart av vittnets utsaga skulle förstå vem denne är. Anonymitet fungerar således inte på relationsvittnen. För dylika vittnen krävs andra skyddsåtgärder. Samma resonemang gör sig gällande vad avser bekämpandet av den organiserade brottsligheten. Det framstår för mig som tämligen otänkbart att någon utanför denna grupp skulle känna till så mycket att många åtal skulle kunna väckas. Troligtvis rör det sig även här om relationsvittnen varför anonymitetsskydd inte blir intressant.

Jag är själv negativt inställd till anonyma vittnen. Att Europadomstolen under vissa förhållanden accepterar ett sådant förfarande ändrar inte min ståndpunkt. Anonym bevisning medför en rad nackdelar för den tilltalade, nackdelar som i det långa loppet kan resultera i oriktiga domslut. Det kan leda till att ovänskap eller andra motiv till att avge ett falskt vittnesmål inte blir klarlagda och att vittnets eventuellt dubiösa trovärdighet inte blir känd för rätten. Den tilltalade kan inte heller ge vittnet ett negativt alibi, d.v.s. påvisa att vittnet inte var vid brottsplatsen vid den relevanta tidpunkten. Det finns också en risk att vittnet påverkas av att hans identitet inte kommer att avslöjas och medvetet eller omedvetet bättrar på sin berättelse. Inte heller accepterar jag ett förfarande där endast den tilltalade hålls ovetande om vittnesidentiteten. Det bäddar för lojalitetskonflikter mellan den tilltalade och hans försvarare och gör det troligen näst intill omöjligt för försvararen att åstadkomma ett fullgott försvar. Eventuellt skulle ett dylikt förfarande också stå i strid med art. 6:3 b i Europakonventionen enligt vilken den tilltalade har rätt att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar. Visserligen finns det fördelar med anonyma vittnesmål – tryggare vittnen, eventuellt lagföring av fler brott, minskade kostnader etc. – men enligt min mening kommer dessa inte ens i närheten av att uppväga de nackdelar som åläggs försvarssidan. Vittnen skall skyddas i så stor omfattning som möjligt men skyddsåtgärderna får aldrig komma i konflikt med grundläggande principer såsom rätten till partsinsyn och kontradiktion. Kännedom om vittnets identitet är väsentlig med tanke på trovärdighetsfrågan. Att den misstänkte så tidigt som möjligt ges möjlighet att ta del av vad som läggs honom till last innebär

också att han på ett tidigare stadium kan motbevisa uppgifterna. Detta kan eventuellt leda till att något åtal aldrig väcks och på sätt kan en oskyldig person undvika obehaget med en rättegång. Följaktligen utgör rätten till partsinsyn och kontradiktion ytterst grundläggande rättigheter i vilka det inte finns utrymme att göra inskränkningar.

Min slutsats är följaktligen att anonymitet inte kan komma ifråga då det på ett oacceptabelt sätt inskränker den tilltalades rättigheter. De andra skydd som jag har behandlat anser jag inte i alla lägen erbjuder ett fullgott skydd. Straffhotet vad avser övergrepp i rättsak torde i många fall vara tämligen verkningslöst, besöksförbud kan överträdas, de fysiska skydden är oftast temporära, åtgärderna under rättegången underlättar endast där och en fullständig skyddsgaranti via folkbokföringen kan inte ges. Det finns nämligen andra sökbegrepp än adress och personnummer. Dessutom är Sekr.L. inte tillämplig på privata register. En intressant fråga är om det i dylika fall är rimligt att upprätthålla vittnesplikten. Kan samhället inte erbjuda ett adekvat skydd mot övergrepp är det inte helt orimligt, enligt min mening, att befria den enskilde från vittnesplikten. Detta är i och för sig en olycklig utveckling då rättsväsendet kan sägas ge efter för brottsligheten men om inga andra lösningar finns att tillgå kanske det ändå är den bästa och mest rimliga lösningen. Kan staten inte fullgöra sin del, d.v.s. erbjuda ett fullgott skydd, finns det ingen anledning till varför den enskilde skulle behöva uppfylla sin del. Visserligen utgör brottslighet ett problem för alla medborgare vilket talar för att alla också måste medverka till att bekämpa detta men det kan också argumenteras för att detta problem främst är samhällets och som sådant inte utan vidare kan överordnas den enskildes intressen.

Att bevittna ett brott kan som sagt få oerhörda konsekvenser. Samhället har här en viktig uppgift att på olika sätt erbjuda skydd. I många situationer räcker samhällets åtgärder inte till. Frågan är vad som ytterligare kan göras utan att den tilltalades rättigheter kränks. Allvarliga trakasserier är redan straffbelagda och även om brott inte har förekommit kan förföljda personer ändå i vissa lägen erhålla en del skydd. Möjligtvis skulle man kunna öppna dörren för mer personliga stöd, exempelvis en lagstadgad rätt till vittnesstöd, större bidrag till brotts- och kvinnojourer samt mer information till allmänheten om vilka skydd som finns. Att tillhandahålla speciella rum där vittnen kan vistas före rättegången kan också öka tryggheten. Likaså skulle det fysiska skyddet kunna bli mer tillgängligt, framförallt livvaktsskyddet. De flesta av dessa åtgärder är dock oerhört kostsamma och då besparingar även har drabbat rättsväsendet finns det inte utrymme för några större förändringar. Ett nytt nationellt program för vittnesskydd²²⁸ skall dock framarbetas inom RPS, Riksåklagaren, Kriminalvårdsstyrelsen och Domstolsverket. Detta skall vara klart senast i slutet av november 2000 och vara mer heltäckande än dagens system. Jag ställer mig dock tvekande till om detta kan lösa de problem som har omtalats i arbetet. Förutom att befria utsatta

---

²²⁸ Regeringen tog beslut härom 991118, se *Nationellt program för vittnesskydd*, TT, 991118.

personer från vittnesplikten finns det, enligt min mening, troligtvis inte mycket mer samhället kan göra för att skydda vittnen, inte om man samtidigt skall bevara rättssäkerheten. Vi har lagar och principer här i landet som måste upprätthållas. Bara för att några i vårt samhälle väljer att ignorera dessa betyder det inte att vi andra också kan göra så. Sverige är en rättsstat och skall så förbli!

Bilaga A

Artikel 6 i Europakonventionen

1. Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättvisans intresse.
2. Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.
3. Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter:
  - a) att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom,
  - b) att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar,
  - c) att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar,
  - d) att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom,
  - e) att utan kostnad åtnjuta bistånd av tolk, om han inte förstår eller talar det språk som begagnas i domstolen.

Engelsk originaltext:

Article 6

1. In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interest of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.
2. Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law.

3. Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights:
  - a) to be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him;
  - b) to have adequate time and facilities for the preparation of his defence;
  - c) to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require;
  - d) to examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him;
  - e) to have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court.

Litteratur- och källförteckning

Litteratur:

- Aall, Jörgen; *Rettergang og menneskerettigheter*, 2:e opplag, Universitetsforlaget, Bergen, 1995.
- Danelius, Hans; *Mänskliga rättigheter*, 5:e upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 1993.
- Danelius, Hans; *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1997.
- Diesen, Christian, (red.); *Brottsoffrets rätt*, Fritzes Förlag AB, Stockholm, 1995.
- van Dijk, P & van Hoof, G.J.H.; *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, third edition, Kluwer Law International, The Hague, 1998.
- Ekelöf, Per Olof & Boman, Robert; *Rättegång, fjärde häftet*, 6:e upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1992.
- Fitger, Peter; *Domstolsprocessen, en kommentar till rättegångsbalken*, CE Fritzes AB, Stockholm, 1993.
- Fredriksson, Max & Malm, Ulf; *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*, 2:a upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 1995.
- Holdgaard Bukh, Marianne; *Modafhöring af vidner, menneskeretlige krav til straffeprocessen*, Jurist- og Ökonomforbundets Forlag, København, 1998.
- Lundqvist, Ulf; *Bevisförbud*, Iustus Förlag AB, Uppsala, 1998.

Artiklar:

- Alcalá, Jesús; *Buggningsmålet parodi på rättvisa*, Dagens Nyheter, 900816.
- Danelius, Hans, *Europadomstolens domar 1961-1990 – en rättsfallsöversikt*, SvJT 1991 s. 257.
- Ehrenkrona, Carl Henrik; *Svenska erfarenheter av europakonventionen*, Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland, s. 25.
- Ekström, Andreas; *Allt fler vittnen och anmälare hotas*, Sydsvenska Dagbladet, 990430.
- Garde, Peter; *Fra Unterpertinger till Asch. Den Europaeiske Menneske-Rettighedsdomstols praksis om bevisførelse i straffesager*, Juristen, nr. 8 – 1992.
- Heuman, Lars; *Köpta vittnen*, SvJT 1983 s. 669.
- Heuman, Lars; *Absolut eller relativ vittnesplikt*, JT 94-95, s. 153.
- Holdgaard Bukh, Marianne; *Menneskeretlige krav ved brug af anonyme vidner*, Juristen, nr. 8 – 1996.
- Lönneaus, Olle; *Regeringen förslår videoförhör i rätten*, Sydsvenska Dagbladet, 990122.
- Nörsgaard, Carl Aage; *Den europaeiske menneskerettighedskonvention og dansk ret*, UfR 1987.B, s. 73.

- Palmkvist, Joakim; *Två vittnen gömmer sig i skräck för Hells Angels*, Sydsvenska Dagbladet, 990129.
- Persson, Carl G. & Esbjörnsson, Esbjörn; *Låt vittnen vara anonyma*, Dagens Nyheter, 950701.
- Unmack Larsen, Ole & Rönnov, Poul & Rördam, Peter; *En trussel mot fundamentale principper i strafferetsplejen*, Juristen, 1985, s. 273.

Offentligt tryck:

- Betänkande 1992/93:JuU6.
 Betänkande 1993/94:JuU4.
 Betänkande 1993/94:JuU25.

Dir. 1999:62 *Processen i allmän domstol*.

Ds 1993:29 *Brottsoffren i blickpunkten, åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning*.

Ds 1995:1 *Vittnen och målsägande i domstol*.

Metodfrågor 1995:2 *Säkerhet och skydd för bevispersoner*, Riksåklagaren, Malmö, 1995.

Metodfrågor 1997:1 *Säkerhet och skydd för bevispersoner, ÅTGÄRDSKATALOG*, Riksåklagaren, Stockholm, 1997.

Proposition 1981/82:141.

Proposition 1986/87:89.

Proposition 1987/88:137.

Proposition 1990/91:153.

Proposition 1992/93:141.

Proposition 1993/94:143.

Proposition 1995/96:52.

Proposition 1996/97:135.

Proposition 1997/98:9.

Proposition 1998/99:65.

RPS 1990:4 *Vitnesskydd*.

RPS 1992:1 *Vapenlagen, föreskrifter och allmänna råd*.

RPS 1993:6 *Försöksverksamhet med livvaktsskydd för hotade kvinnor m.m., ett regeringsuppdrag*.

SOU 1990:92 *Våld och brottsoffer*.

SOU 1996:68 *Några folkbokföringsfrågor*.

SOU 1998:40 *Brottsoffer, vad har gjorts, vad bör göras?*

Övrigt:

Att vittna vid domstol, broschyr utgiven av Domstolsverket.

Beijer, A. & van Hoorn, A.M.; *Report on anonymous witnesses in the Netherlands*, Netherlands Reports to the 15th International Congress of Comparative Law, Bristol 1998, uppsats publicerad på Internet; <http://www.library.uu.nl/uupubl/jb/01809180/15/b25.pdf>.

Joint declaration by the European Parliament, the Council and the Commission of 5 April 1977, OJ C 103/1.

Intimidation of witnesses and the rights of the defence, Recommendation No. R (97) 13, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 10 September 1997, and explanatory memorandum.

Nationellt program för vittnesskydd, TT, 991118.

Resolution om respekten för de mänskliga rättigheterna i Europeiska unionen 1995, OJ C 132/31.

Rådets resolution 95/C 327/4-5 av den 23 november 1995 om skydd av vittnen inom ramen för kampen mot den organiserade brottsligheten.

Samtal med Anders Pettersson, polisassistent på Norrmalmspolisen och tidigare anställd på Skyddssektionen.

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från svenska domstolar:

NJA 1994 s. 497 I
NJA 1997 s. 822
NJA 1998 s. 862

RH 1993:24
RH 1993:151
RH 1994:41
RH 1995:32

RÅ 1993 not 515
RÅ 1993 not 692
RÅ 1994 not 470

Avgörande från Europakommissionen:

Kurup mot Danmark, 11219/84.
X mot Belgien, 8417/78.

Rättsfall från Europadomstolen:

Artner mot Österrike, 39/1991/291/362.
Asch mot Österrike, Ser. A. Vol. 203.
Baegen mot Nederländerna, 327-B, ströks från Europadomstolens lista
951027, (51/1994/498/580).
Delta mot Frankrike, Ser. A. Vol. 191-A.
Doorson mot Nederländerna, dom 960326, (54/1994/501/583).
Kostovski mot Nederländerna, Ser. A. Vol. 166170-B.
Lüdi mot Schweiz, dom 920615, (17/1991/269/340).
Pullar mot Storbritannien, 20/1995/526/612.
Saïdi mot Frankrike, Ser. A. Vol. 261-C.
Unterpertinger mot Österrike, Ser. A. Vol. 110.
Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna, dom 970423, (55/1996/674/861-
864).
Windisch mot Österrike, Ser. A. Vol. 186.

Rättsfall från EG-domstolen:

Case 11/70	Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel.
Case 4/73	J. Nold, Kohlen- und Baustoffgrosshandlung v Commission of the European Communities.

Case 44/79 Liselotte Hauer v Land Rheinland-Pfalz.
Joined Cases 60 and 61/84 Cinéthèque SA and Others v Fédération nationale
des cinémas français.
Case 222/84 Marguerite Johnston v Chief Constable of the
Royal Ulster Constabulary.
Case 12/86 Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd.
Joined Cases 46/87 and
227/88 Hoechst AG v Commission of the European
Communities.
Case 5/88 Hubert Wachauf v Federal Republic of Germany.
Case C-260/89 Elliniki Radiophonia Tileorassi AE v Dimotiki E
Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas.